کوردبـــوون؛ زمـــانی کۆژان و ئاوەدانی.. دانا حەمید

لە سنوورەکانی بەدەنگیدا، کوردبوون بریتییە لە ناڵەی چیاکان،
کاتێک باران بە شەودا دەبارێت و هەناسەی شاخەکان دەبڕتە هەور و مژوو،
تەنیایی ئەمە بە قەد هەزاران ساڵی کەڵەواری و چاوەڕوانی فراوانە،
ئەی نیشتمانی بەردین، ئەی زامی هەمیشە کراوە، ئەی وشەی هەمیشە قەدەغەکراو
کوردبوون وەک بیرکەوتنەوەیەکی زۆیدا،
پڕ لە ئاوی ژیان و سەرچاوەی هەنج و عەشق، هەنگی جوانی،
بەڵام کوردبوون هەموو ئەوانە نییە، کوردبوون خۆنەکە لە ناو خاکدا،
خۆنەک کە ئەستێرەکان چاودێری دەکەن و هەوبارەکان دەیپارێزن

سەیرکە چۆن بەردەکان دەبنە ئەستێرە، کاتێک شەو داهات،
فڕکراوین بە تاریکی ببینین، بە بەدەنگی بدوێین
کوردبوون زمانێکە کە لەژێر لەوی شاخەکانەوە هەڵدەقوڵێت،
وەک هەوباری فورات و دیجلە، ناسنامەی ئاوێکە کە بەرەو مەرگ و ژیانەوە دەڕوات
نیشتمان تەنیا خاک نییە، نیشتمان ئەو وشانەن کە سەدان ساڵە تەیاندا هەناسە دەدەین،
کوردبوون زمانێکە کە ئاگر و شمشێر نەیانتوانی بیسڕنەوە،
کوردبوون گۆرانییەکە کە دایکان لە گوێی کۆرپەکانیاندا دەیچرپێنن،
تا بە درێژایی تەمەن نەتوانن بوونی خۆیان لەبیر بکەن، تا مردن هەر کورد بن

کوردبوون ئەو شیعرییە کە لە سەبەری ترسدا دەنووسرێت،
کوردبوون خوێنێکە کە بەسەر خاکی چوار پارچەی نیشتمانێکدا ژاوە،
کوردبوون خوێنێکە کە هەشتا دەخوێنێت: "من هەم، من بەردەوامم، من ناڵەم، ئیشەم لەریە!"
کوردبوون زامێکە کە هیچ کات ساڕێژ نابێت، بەڵام وزەی ژیان دەبەخشێت
کوردبوون واتە ئەو ئەوارییەی کە خەر لە پشت چیای قەندیلەوە ئاوا دەبێت،
کاتێک شەوی ستەم هووی نیشتمان دادەپۆشێت،

بەهام ئەستێرەی ئومێد هەر دەدرەوشێتەوە لە ئاسمانی وشکاندا،
ئاسمانێک کە مەگەر بە پەنجەی برین بنووسرێتەوە، مەگەر بە خوێنی شەهیدان بخوێندرێتەوە

ئاخ، کوردبوون، واتە ئەو دەنگەی کە لە قووڵایی مێژووەوە هاوار دەکات،
بەهام گۆیەک نییە گۆی لە بگرێت، تەنیا باوەداری ئازادی نەبێت،
کوردبوون واتە ئەو چرپەیەی کە دایکێک لە گۆشی منداڵەکەیدا دەیڵێت:
"نەوەی شێرانی، کچ و کوڕی چیاکانی، دووانەی خاک و خەڵی، هەر کورد بە و کورد بمێنە".
کوردبوون ئاگرێکە لە ناو دڵی زەویدا،
هەزمێکە کە هیچ دەسەاتێک ناتوانێت بیکوژێنێتەوە، هیچ زستانێک ناتوانێت بیبەستێت،
کوردبوون وشەیەکە کە زیندان و زنجیری بە نییە،
هەناسەیەکە کە تەنانەت لە ژێر گڵکۆی شەهیدانیشدا هەر بەردەوامە

کوردبوون مەسیقایەکە لە ناو خوێندا،
ئاوازێکە کە دەە هەسەنەکان دەتوانن بیژنن، گۆی هەستیار دەتوانێت بیبیستێت،
کوردبوون تاجێکە لە ئاگر،
کە شانازی و ئازاری لەسەر سەری هەر کوردێک هەیە، تاجێک کە ناتوانین دایبنێین، ناتوانین لەبیری بکەین
لە ناو دڵی ئەم مێژووە خوێناوییەدا، کوردبوون گوەکە کە لە ناو بەرددا دەوێت،
نیشانەی ژیانە لە ناو مەرگدا، نیشانەی هیوایە لە ناو نائومێدیدا،
کوردبوون واتە بەرخەدان، واتە خەباگری، واتە بەردەوامی، واتە ئازادی،
کوردبوون واتە نەمری، چونکە گەلێک کە زوەمی لە کرابێت، بەهام بەرگری کردبێت، هەرگیز نامرێت

کوردبوون واتە ئەو کوەە لاوەی کە بە بەرماڵی نوێژەوە بەرەو سەنگەر دەچێت،
واتە ئەو کچە کوردەی کە بە جلی کوردییەوە لە زانکۆی بگانەدا سەربەرز،
واتە ئەو پیرەمێردەی کە چیرۆکی شەشکان بە نەوەکانی دەگەێتەوە،
واتە ئەو دایکەی کە فەری منداڵەکانی دەکات چەن بە کوردی بنووسن،

چۆن بۆ کوردی بژین؟
بۆچی، کوردبوون واتە ئەو شیعرەی
کە لە نێوان دوو زریانی گەورەدا دەتە گوتن،
کوردبوون واتە ئەو نەهێنییەی کە تەنیا ئەوانەی ئازاریان چێشتووە دەیزانن،
وەک ئەوانەی لە قووڵایی ئازاردا هاوناکیان دەزیەوە

کوردبوون واتە ئەوەی کە من لێرەم، لێرە بووم، لێرەش دەبم،
وەک چۆن چیاکان بەردەوامن، وەک چۆن هاوبارەکان بەردەوامن،
وەک چۆن خاکی ئەم زەویە بەردەوامە، وەک چۆن ئاسمانی ئەم وڵاتە بەردەوامە،
کوردبوون واتە بەردەوامی، واتە هەمیشەیی، واتە گۆڕانەوە بە پێشەی خۆت، واتە بوونی بەسەن
ئاخ، کوردبوون، شیعرێکی خۆناویە کە هەشتا تەواو نەبووە،
داستانێکە کە مێژوو بە بەدەنگی گۆیی لە دەگرێت،
بۆچی ئەمە، وەک نەوەی بەرگری، وەک کاروانی هەستانەوە،
درێژەی پەدەدەین، تا ئەو هێڵەی کە شیعرەکە تەواو دەبێت، تا ئەو هێڵەی کە دادپەروەری دەگەڕێتەوە

هێڵێک دێت کە دەست لە دەست، یەک دەنگ، یەک دڵ، گەرانی ئازادی دەچڕین،
هێڵێک دێت وشەکان دەبنە فیشەک، شیعرەکان دەبنە چەک، بە هۆزگاری نیشتمان،
هێڵێک دێت خوێنی شەهیدان تەوی گوڵە سوورەکانی ئازادی دەوەنێت،
من دەڵێم: کوردبوون واتە هەموو ئەمانە، واتە ئومێد لە ناو نائومێدیدا، واتە ژیان لە ناو مەرگدا
کوردبوون واتە ئەو هەستەی کە لە ناو دڵی هەر کوردێکدا دەجووڵێت،
کاتێک گوێی لە گەرانیەکی کوردی دەبێت، کاتێک پێی دانێتە سەر خاکی کوردستان،
کوردبوون ئەو شانازییەیە کە تەنیا ئەوەی کورد دەتوانێت هەستی پێ بکات،
وەک ئەو هەنگانەی کە تەنها چاوی هونەرمەندەکی هاستەقینە دەتوانێت بیانبینێت

کوردبوون واتە ئەو زامە قووڵەی کە لە سینەماندایە، بۆچی ژیانمان پێ دەبەخشێت،
واتە ئەو ئاگرەی کە لە ناخماندایە، بۆچی گەرمیمان پێ دەبەخشێت،
کوردبوون واتە ئەو سرودەی کە لە ناو دەماندایە، بۆچی لە

زمانماندا بەدەنگ،
کوردبووون واتە ئەو چیرۆکەی کە لە ناو خۆنمانداید، بەڵام لە پەرتووکەکاندا نەنووسراوە
کوردبووون ئاوازێکی پیرۆز و هەمیشەییە،
کە زەمان ناتوانێت بیسڕێتەوە، کە ستەم ناتوانێت بیشارێتەوە،
کوردبووون بەردەوامییە لە ناو گەردەلولی گۆڕانکارییەکاندا،
کوردبووون ڕاستییەکە کە تەنانەت بە هەزاران درۆش ناشاردرێتەوە

کوردبووون هەڵبژاردن نییە، چارەنووسێکە، کوردبووون ئەرکێکە،
کوردبووون واتە خاکێک کە لە ناو خۆندا هەناسە دەدات،
کوردبووون واتە زمانێک کە بە دە قسە دەکات، نەک تەنیا بە زار،
کوردبووون واتە مێژوویەک کە هەشتا نەنووسراوە، بەڵام لە ناو ڕۆحی هەر کوردێکدا تەمار کراوە
ڕۆژێک دێت کە دەنگی شیعری کوردی لە هەموو جیهاندا دەنگ دەداتەوە،
کە مێژووی ڕاستەقینەی کوردبووون دەنووسرێتەوە، بە دەڵپەکانی خۆر،
بە هەناسەی چیاکان، بە فرمێسکی دایکان، بە خوێنی شەهیدان،
ڕۆژێک دێت... ڕۆژێک دێت... ڕۆژێک دێت...

کێزی.. دانا حەمید

کێزیت هەناسەیەکی ڕەشە،
بەسەر شانتا دەخشێ.
لەناو تەنیایی ژوورەکەتدا
دەبێتە گۆستانی سەدان گوڵی وشکەوەبوو...

لەبەردەم ئاوێنەکەتدا،
کێزیت دەڵێی مارێکی خەواووە:
لە دوا هەڵانەی پایزدا
خەونی مردن دەبینێ.

ئەم شەوە، لەناو پەنجەکانتدا،
کێزیت وەک دوا دەڵپەکانی ژیان
خەی کەدەکاتەوە؛
دەبێتە دەریایەکی ڕەش بە بنار.

کەزیت، لە شەوی هەرە تاریکدا،
وەک دارستانێکی سووتاو
لەسەر شانت خامۆش دەبێ و
دەبێتە گۆڕی هەزاران خەونی مردوو…

تۆ لەبەردەم ئاوێنەکەتدا ڕاوەستاویت؛
کەزیت وەک زامێکی کۆن،
لە شانتەوە دەکشێ و
دەبێتە نەخشەی ڕاتێکی ونبوو.

پەنجەکانت لەناو کەزیتدا،
وەک مەلی باڵ شکاو،
لە دوا هەڵانەی ژیاندا
هەڵکەی مەرگ دەخوێنەوە…

کەزیت ئێستا ڕووبارێکی ڕەشە:
لە کانی چاوەکانتەوە هەڵدەقوڵێ،
بەسەر شانتا دەژێ و
دەبێتە گۆڕی حەوت نەوەی خەم.

شەو، لەناو کەزیتا ڕەش هەڵدەگەڕێ و
پەنجەکانت وەک دوا گەڵای پایز
لەناو تاریکییدا دەوەرن،
دەبنە خەڵەمێشی یادەوەرییەکی کۆن.

کەزیت لە ئاوێنەکەدا دەبێتە شریتێکی ڕەش:
لەنێوان تۆ و مەرگدا درێژ دەبێتەوە،
وەک دوا سنووری نێوان بوون و نەبوون
لەسەر شانت دەلەرزێ…

لەم شەوە قوواڵەدا، کەزیت،
وەک دوا هەناسەی پاییز
لەسەر شانت کۆتایی دێ و
دەبێتە بەردی سەر گۆڕی تەنیایی.

لە نێوان سپێدە و سێدارەدا..
دانا حەمید

لە ئاسۆی هەژهەژاتووە، لەو شوێنەی کە خەر سەرەتا تیشکە زێرینەکانی بەاو دەکاتەوە، چیرۆکێک دەست پێدەکات، چیرۆکێک کە باسی ژیان و مەرگ، ئازادی و کۆیلایەتی، هیوا و نائومێدی دەکات. لە شارێکدا کە مێژووکەی بە خوێن نووسراوەتەوە، لە کاتانە تەنگەبەرکانیدا، لە ماڵە خشتیەکانیدا، لە بازاڕە قەرەباغەکانیدا، چیرۆکی گەلێک دەگێڕدرێتەوە کە لە نێوان دوو هێزی بەهێزدا گیری خواردووە: "ویستی ژیان" و "هەڕەشەی نەمان".
هەمانی "پەتی سێدارە بەکاتی بانگی بەیانی" لە نووسینی «محەمەد هەئوف مورادی» لە وەرگێڕانی: «شوانە عەبدوڵا»، لە لایەن ناوەندی «هەنەند»ەوە، چاپ و بڵاوکراوەتەوە، فەزای هەمانەکە وەک تابلۆیەکی هەنگاوەنگ، وێنەی ژیانێک دەکێشێت کە لە ژێر سێبەری ترسدا دەژی. هەر لاپەڕەیەک، پێنجەرەیەکە بەسەر دنیایەکدا کە تێیدا خەون و کابوس تێکەڵ دەبن، شادی و خەم هاوسێی یەکترن، و ژیان و مەرگ دەست لە ملی یەک دەنێن. لەرەدا، وشەکان دەبنە چەک، ستەکان دەبنە سەنگەر، و پەرەگرافەکان دەبنە گەپانی شێکی بەوچان لە نێوان هەوناکی و تاریکییدا.
لە نێو لاپەڕەکانی ئەم هەماندا، دەنگی چەندین نەوە دەبیستریت. پیرەمێردێک کە یادەوەرییەکانی وەک گەنجینەیەک هەڵگرتووە، ژنێکی گەنج کە خەونەکانی لە قەفەزی نەریتدا زیندانی کراون، منداڵێک کە چاوەکانی پڕن لە پرسیار دەربارەی دنیایەک کە تەی ناگات، و لاوێک کە دەی پەڕ لە خرۆشانی شەڕش. مامۆستایەک خەریکی خوێندەواری و وانەوتنەوەیە بە منداڵانی ئاوایەکە، هەر یەکەیان بەشێک لە مەزایکی گەورەی چیرۆکەکەن، هەر یەکەیان دەنگێکە لە کۆڕاڵی مەژوویەکی پڕ لە ئازار و خەباگری.
زمانی هەمانەکە خەی سەمفۆنیایەکە. وشەکان وەک نۆتەی مۆسیقا، ئاوازێک پێکدەهێنن کە خەمبارە وەک لایلایەی دایکێک بە منداڵە لەدەستچووەکەی، دەنگی بەرزە وەک هاواری شۆشگێڕێک لە مەیدانی خەباتدا. زاراوە و دەربڕینە ناوچەییەکان وەک گوێی هەنگاوەنگ، جوانی و بۆنەکی تایبەت بە دۆقەکە دەبەخشن، هەر یەکەیان چیرۆکێک، مەژوویەک لە خەیدا هەڵدەگرێت.
سەروشتی وەات لەم هەماندا تەنها پاشخانێک نییە، بەڵکو کەسایەتییەکی زیندووە کە بەشداری لە هەوداوەکاندا دەکات. چیاکان

وەک پاسەوانی هەمیشەیی، چاودێری خەڵکەکە دەکەن، دارستانەکان نەهێنی خەباتکارانی تەدا حەشار دەدەن، و هاوبەرکان گەرانی ئازادی دەچێن. ئەم تەکنیکبوونەی نەوان مرۆڤ و سروشت، وەنەیەکی شیعری بە هەمانەکە دەبەخشێت کە خوێنەر دەباتە نێو دنیایەکی جادویی و ئاستەقینە لە هەمان کاتدا.
هەمانەکە هەروەها ئاوێنەیەکە بۆ کۆمەڵگایەک کە لە ژێر باری قورسی نەریت و مەدەرنیتەدا دەناڵێنێت. لەرەدا، کچێکی گەنج خۆی بە خوێندن دەبینێت لە کاتێکدا خێزانەکەی بیر لە شوکردنی دەکەنەوە. لاوێک خۆنی گیان بە دنیادا دەبینێت، لە کاتێکدا کۆمەڵگا چاوەڕوانی لە دەکات شوێن پێی باوکی هەڵگرێت. ئەم ململانێی نێوان کەن و نوێ، نەریت و پێشکەوتن، یەکێکە لە تەوەرە سەرەکییەکانی هەمانەکە کە بە شێوەیەکی هونەری خراوەتە ڕوو.
یەکێک لە بەهێزترین لایەنەکانی هەمانەکە، توانای نووسەرە لە دروستکردنی کەشوهەوایەکی هەستپێکراو. خوێنەر بۆنی نانی تازە لە تەنورەکان هەست پێدەکات، دەنگی بانگی بەیانی لە منارەکانەوە دەبیستێت، و گەرمای هاوینی کوردستان لەسەر پێستی هەست پێدەکات. ئەم توانایە لە دروستکردنی کەشوهەوای ڕیالیستی، هەمانەکەی کردووە بە ئەزموونێکی هەستی تەواو، نەک تەنها خوێندنەوەیەکی ئاسایی.
هەمانەکە هەروەها هێماخوازیەکی تووند و شێوازێکە لە سیستەمی چینایەتی و نایەکسانی کۆمەڵایەتی. نووسەر بە وردی ئاو کەلەنە قووڵە نیشان دەدات کە لە نێوان چینە جیاوازەکاندا هەیە، و چۆن ئەم نایەکسانییە کاریگەری لەسەر ژیانی هەژانەی خەڵک هەیە. لە هەگەی چارنووسی کەسایەتییە جیاوازەکانەوە، خوێنەر دەتوانێت ببینێت چۆن هەڵەکانی ژیان، خۆن و ئاواتەکان، تەنانەت مافی ژیان، بە پێی پگەی کۆمەڵایەتی دەگۆڕێن.
ئەم هەمانە تەنها چیرۆکێک نییە، بەڵکو بانگەوازێکە بۆ ئازادی، هاوارێکە دژی زوڵم و ستەم، و بەگژنامەیەکی مژوویە بۆ خۆڕاگری گەلێک. هەر وشەیەک لەم هەمانەدا، تاوێکە کە لە دڵی زەوی خوێندرەدا دەچێنرێت، تاوی هۆشیاری، خەناسین، و خۆشویستی بۆ ئازادی. لە کۆتایی خوێندنەوەی هەمانەکەدا، خوێنەر هەست دەکات گیانێک لە ناخیدا ڕوویداوە، وەک چۆن تیشکی خۆر لە سپێدەدا جیهان دەگۆڕێت.
هەمانی "پێتی سەدارە بۆکاتی بانگی بەیانی"، ئەزموونێکە، گشتێکە بۆ ناخی ئینسانی کورددا. ئەمە چیرۆکی خەڵکێکە کە لە نێوان ئومێد و نائومێدیدا، لە نێوان خۆن و واقیعدا، لە نێوان ژیان و مەرگدا هەنگاو دەنێن. ئەو دەنگی ئەوانەیە کە مژوو لە بیری کردوون، بەڵام ئەدەب زیندوی کردوونەتەوە. ئەم هەمانە پەیامێکی بەهێزمان پێدەڵێت: تا کاتێک سپێدە هەبێت، هیواش هەر دەمێنێت، تەنانەت لە

سەبەری سەدارەشدا.
ڕۆمانی "پەتی سەدارە بەکاتی بانگی بەیانی" بەرهەمێکی ئەدەبی گرنگە لە ئەدەبیاتی کوردییدا کە خاوەنی چەندین لایەنی بەهێزە. زمانی دەوڵەمەند و پاراوی ڕۆمانەکە، کە پڕە لە وشە و دەربڕینی ناوچەیی کرمانشا، جوانییەکی تایبەت و ناسنامەیەکی بەهێزی بە دەقەکە بەخشیوە. توانای نووسەر لە وێناکردنی واقیعی ژیانی ژنان لە ژێر سیستەمێکی دیکتاتۆرییدا، یارمەتی خوێنەر دەدات هەست بە قووڵی دەخەکە بکات. فرەدەنگی ڕۆمانەکە، کە چەندین ڕەنگ و ئەزمونی جیاواز لەخۆدەگرێت، وێنەیەکی فرەهەند و تەواو لە کۆمەڵگا دەخاتە ڕوو.
گرنگیدانی تایبەت بە پرسی ژنان و ئەو کێشانەی ڕووبەڕوویان دەبێتەوە، بابەتێکی هەستیار و گرنگ لە کۆمەڵگای کوردییدا دەورووژێنێت. پەیوەندی قووڵی نێوان مرۆڤ و سروشت کە لە ڕۆمانەکەدا بەرجەستە کراوە، ڕەهەندێکی کولتووری بە دەقەکە بەخشیوە. ڕەخنە کۆمەڵایەتی و سیاسییە بەهێزەکەی، دەوڵەمەندی فیکری بە ڕۆمانەکە دەبەخشێت. هەروەها، توانای نووسەر لە دروستکردنی کێشوهەوایەکی هەستپێکراو، خوێنەر دەباتە ناو دنیای ڕۆمانەکەوە.
لەگەڵ ئەم لایەنە بەهێزانەدا، ڕۆمانەکە چەند لایەنێکی لاوازیشی هەیە کە پەیوستە ئاماژەیان پێ بکرێت. فرەیی دەنگەکان و چیرۆکە لاوەکییەکان هەندێک جار دەبێتە هۆی ئاڵۆزبوونی ڕووەوی سەرەکی چیرۆکەکە، کە دەکرێت سەرلێشێواوی بە هەندێک خوێنەر دروست بکات. هەندێک لە ڕەخنە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان زۆر ڕاستەوخۆ و تادەیەک کێشەیین، کە کاریگەری لەسەر هونەرمەندی دەقەکە هەیە. بە هۆی فرەیی کەسایەتییەکانەوە، هەندێک لە کەسایەتییەکان بە تەواوی پەرەیان پێ نەدراوە.
هەندێک جار وەسفە درێژەکان، بە تایبەتی سەبارەت بە سروشت، ڕووەوی چیرۆکەکە خاو دەکەنەوە. لە هەندێک بەشی ڕۆمانەکەدا، سنووری نێوان واقیع و خەیاڵ تێکەڵ دەبێت، کە دەکرێت سەرلێشێواوی بە هەندێک خوێنەر دروست بکات. ڕۆمانەکە زیاتر پشتی بە وەسفکردن بەستووە تا دیالۆگ، کە هەندێک جار ڕەتمی چیرۆکەکە خاو دەکاتەوە. هەروەها، سەرەتای ڕۆمانەکە بە هەندێک خوێنەر ڕوون نییە و کاتێکی زیاتر پێویستە بە تێگەیشتن لە کێشی گشتی چیرۆکەکە.
سەرجەمی ئەم لایەنە لاوازانە، ڕۆمانی «پەتی سەدارە بەکاتی بانگی بەیانی» بە گشتی بەرهەمێکی بەهێز و کاریگەرە لە ئەدەبی کوردییدا. ئەم ڕۆمانە توانیویەتی وێنەیەکی زیندوو و ڕاستەقینە لە ژیانی کۆمەڵگای کوردی لە قۆناغێکی هەستیاری مێژوویییدا بخاتە ڕوو. هەروەها، بە هەی زمانە بەهێز و پاراوەکەی و ناوەڕۆکە قووڵەکەی،

توانیویەتی جگەیەکی تایبەت لە نەو ئەدەبی کوردییدا بە خۆی دابین بکات. ئەم هەمانە نەک تەنها بەرهەمکی ئەدەبییە، بەڵکو بەڵگەنامەیەکی گرنگی مێژوویی و کۆمەڵایەتیشە کە تیشک دەخاتە سەر قۆناغێکی هەستیار لە مێژووی کورد لە هەژدەهاتی کوردستان.

دانا حەمید

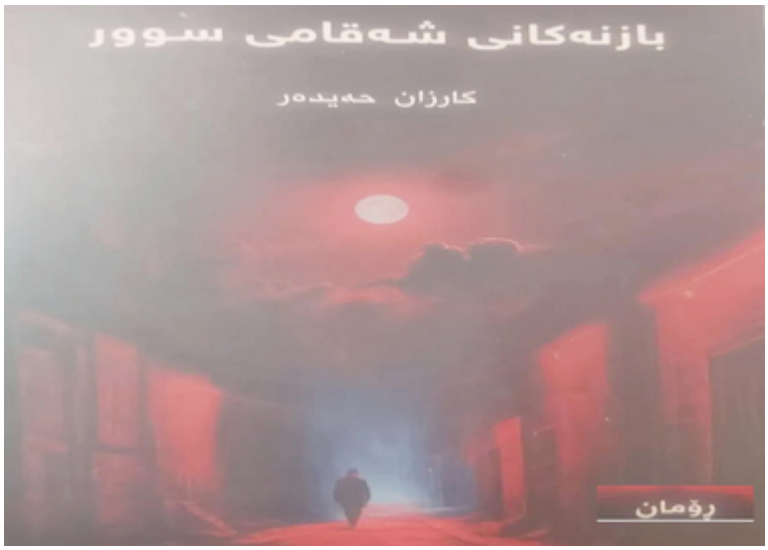
جەستە وەک چەکی تەقەکردنەوە لە دەسەڵات.. دانا حەمید

هەمانی "بازنەکانی شەقامی سوور"، هەمانووس (کارزان حەیدەر)، بەرهەمکی ئەدەبییە کە دەکرێت لە چەندین ڕوانگەوە، خوێندنەوە و شیکردنەوەی وردی بۆ بکەین. ئەم خوێندنەوەیە هەوڵدەدات تیشک بخاتە سەر چەند لایەنێکی جیاوازی ئەم هەمانە.
لە ڕوانگەی "میشێل فۆکۆ"وە، هەمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" دەکرێت وەک نمونەیەکی بەرجەستە بۆ پەیوەندی نێوان "دەسەڵات" و "جەستە" سەیر بکرێت. فۆکۆ پێی وایە: کە جەستە مەیدانی ململانێی هێزە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانە. لەم هەمانەدا، جەستەی پاڵەوانی سەرەکی، بە تایبەتمەندییە نائاساییەکەیەوە (چوکی کاراکتەری سەرەکی هەمانەکە)یە، دەبێتە شوێنی بەرەنگاری و تێکدانی پەیوەندییە باوەکانی دەسەڵات. ئەو جەستەیەی کە پێشتر سەرچاوەی شەرمەزاری بوو، ئێستا دەبێتە ئامرازێک بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو سیستەمەی کە هەوڵی کۆنترۆڵکردنی دەدات.
"جەرج باتای"، لە لایەکی تەرەوە، بە تەواوانیە قووڵەکانی یارمەتیدەرێکی باشە بۆمان، کە گرنگی بە پەیوەندی نێوان «ئیرۆتیزم» و «پیرۆزی» دەدات. لە دیدی باتاییەوە، سێکس و تونددوتیژی دوو ڕووی هەمان دراون و هەردووکیان پەیوەندییان بە تێپەڕاندنی سنوورە کۆمەڵایەتییەکانەوە هەیە. لە هەمانی "بازنەکانی شەقامی سوور"دا، بەکارهێنانی سێکس وەک ئامرازێک بۆ تێکشکاندنەوە و گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی، دەکرێت وەک نمونەیەک بۆ ئەم تەواوانینەی باتای سەیر بکرێت. لەڕاستدا، کردەوە سێکسییەکان لە چوارچێوەی چۆڵی تاکەکەسی دەردەچن و دەبنە کردەیەکی "پیرۆز" کە

ئامانجی تێکدانی سیستەمی کۆمەڵایەتییە. بەمانایەکی تر: کاراکتەری سەرەکی ڕۆمانەکە، کە سێکس دەکات بەرامبەر "ئەوانی تر" کە حیزبەکانن! لە پێناو «چێژ سێکس ناکات، بەڵکو لە پێناو تێکدانەوە سێکس دەکات».
«مارکیز دی ساد»، کە بە باوکی ئەدەبی "ئیرۆتیکی ڕادیکاڵ" دادەنرێت، پێی وایە کە سێکس و توندوتیژی دەتوانن ببنە ئامرازێک بۆ ڕزگاربوون لە کۆتوبەندە کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییەکان. لە ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور"دا، پاڵەوانی سەرەکی بە شێوەیەکی هاوشێوەی کاراکتەرەکانی دی ساد، سێکس و توندوتیژی تێکەڵ دەکات بۆ بەرەنگاربوونەوەی سیستەمێک کە پێی وایە ناعادیلانە و گەندەڵە. ئەم ڕۆگەیە، هەرچەندە لە ڕووی ئەخلاقییەوە جێگەی پرسیارە، بەڵام دەبێت تاکە ڕۆگە بۆ بەدیهێنانی دادپەروەری لە دنیایەکدا کە بۆ تەواوی لە دادپەروەری بێبەری بووە.
لە ڕۆمانەکەدا، جەستەی پاڵەوانی سەرەکی بۆ تایبەتمەندییە نائاساییەکەیەوە، دەکرێت وەک نمونەیەک سەیر بکرێت بۆ ئەو شتانەی کە سیستەمی کۆمەڵایەتی و کولتوری ڕەتیان دەکاتەوە و دەیانخاتە دەرەوە. بەڵام لە جیاتی ئەوەی ئەم جەستەیە ببێتە سەرچاوەی شەرمەزاری، دەبێتە سەرچاوەی هێز و گەڵانکاری. ئەمش پێچەوانەکردنەوەیەکی ڕادیکاڵە بۆ ئەو پرسیارەی کە کۆمەڵگا پێیەوە ڕاهاتووە.
لە ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور"دا، پاڵەوانی سەرەکی لە ڕۆگەی کردەوە سێکسییەکانییەوە هەوڵی تێکدانی ئەو پێناسە ڕۆگەزی و سێکسییانە دەدات کە کۆمەڵگا داینەون. ئەم پرسیارە دەبێتە نمونەیەک بۆ ئەوەی کە چۆن تاک دەتوانێت لە ڕۆگەی تێکدانی نەرمە کۆمەڵایەتییەکانەوە؟ ناسنامەی خۆی بەرهەم بهێنێتەوە.
زمان و شێوازی گێڕانەوەی ڕۆمانەکە ڕێکەکی گرنگ دەگێڕێت لە تێکدانی ئەو سیستەمەی کە ڕۆمانەکە ڕەخنەی لێدەگرێت. بەکارهێنانی زمانێکی ڕاستەوخۆ و وێنەی سێکسی شکەهێنەر، نەک تەنها بۆ وروژاندنی خوێنەر، بەڵکو هەوڵدانێکە بۆ تێکدانی ئەو زمانە "پاک"ەی کە دەسەڵات بۆ داپۆشینی ڕاستییەکان بەکاری دەهێنێت. لەرەدا، زمان دەبێتە شوێنی بەرەنگاری و تێکدانی ئەو واتا و چەمکە باوانەی کە کۆمەڵگا پێیەوە ڕاهاتووە.
هەروەها، ڕۆمانەکە بە شێوەیەکی ڕادیکاڵ سنووری نێوان ڕەوا و ناڕەوا، ئەخلاقی و نائەخلاقی تێکدەشکێنێت. لە ڕۆگەی کردەوە "نائەخلاقی"یەکانی پاڵەوانەکەوە، پرسیار لەو بنەما ئەخلاقیانە دەکرێت کە کۆمەڵگا لەسەری دامەزراوە. ئەمش دەبێتە هۆی ئەوەی کە خوێنەر بیر لە سروشتی ڕاستەقینەی ئەخلاق و پێوەندی نێوان ئەخلاق و

دەستەبات بکاتەوە. لێرەدا دەکرێت ئاماژە بە بچووکانی "نیچە" بکەین سەبارەت بە "ئەوپەڕی ئەخلاق" و پەویستی تێپەڕاندنی ئەو سیستەمە ئەخلاقییەی کە کەمەگا سەپاندوویەتی.
هەمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" وەک دەقێکی کرنەڤاڵی دەردەکەوێت کە تێیدا سنوورە باوەکانی کەمەگا تێکدەشکێن و جیهانێکی "ژێرەوژوور" دروست دەبێت. لەم جیهانەدا، ئەوەی پێشتر سەرکوت کرابوو، ئێستا دەبێتە سەرچاوەی هەز و گەڕانکاری. ئەم حاڵەتە کرنەڤاڵییە، کە "میخایل باختین" باسی لێوە دەکات، دەرفەتی ئەوە دەخەسنێت کە کەمەگا بە شێوەیەکی ئادیکاڵ لە خۆی بڕوانێت و ئەو بنەمایانە ببینێت کە لەسەری دامەزراوە.
بەم شێوەیە، هەمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" تەنها هەمانێک نییە، بەڵکو هەوڵدانێکە بۆ تێکدانی ئەو سیستەمە فیکری و کەمەایەتییەی کە کەمەگای کوردی لەسەری دامەزراوە. لە هەگەی بکارهێنانی جێستە، سێکس و زمان وەک ئامرازی شەش، هەمانێک بانگەوازێکە بۆ دووبارە بیرکردنەوە لە پەیوەندییەکانی دەستەبات و هەی تاک لە کەمەگادا.
هەروەها، ئەم بەرهەمە پرسیاری قووڵ دەوروژێنێت سەبارەت بە سروشتی ئەخلاق، دادپەروەری و ئازادی لە کەمەگایەکدا کە بە قووڵی لەژێر کاریگەری نەریت و دەستەاتی سیاسیدایە.
هەمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" دەبێتە ئاوێنەیەک کە کەمەگای کوردی دەتوانێت تێیدا سەیری خۆی بکات و ئەو کەشە و ناکۆکییانە ببینێت کە لە ناخیدا شاردراونەتەوە. ئەم هەمانە بانگەوازێکە بۆ بڕپرسیارێتی و هۆشیاری کەمەایەتی، و هاندانێکە بۆ بیرکردنەوەیەکی قووڵتر سەبارەت بەو بنەمایانەی کە کەمەگا لەسەری دامەزراوە.
خاڵە بەهێزەکانی هەمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" لە چەند ڕوویەکەوە دەردەکەون. یەکەم، هەمانەکە بە شێوەیەکی نوێ و جیاواز مامەڵە لەگەڵ چەمکی دەستەبات و بەرەنگاربوونەوەیدا دەکات، کە لە ئەدەبی کوردییەدا کەم وێنەیە. دووەم، بکارهێنانی زمانێکی ئاستەوخۆ و بۆڕانە لە وەسفکردنی دیمەنە سێکسییەکاندا، سنووری ئەدەبی کوردی بەرفراوانتر دەکات و دەرفەتی گفتوگۆی کراوەتر لەسەر ئەم بابەتانە دەخەسنێت. سێیەم، هەمانەکە بە شێوەیەکی سەرکەوتوو توانیویەتی تیرە فیکرییەکان بشێوێ ئاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، لە چوارچێوەی چیرۆکێکی فرەهەنددا بەرجەستە بکات، کە ئەمەش قووڵایی فیکری بە بەرهەمەکە بەخشیوە.
لە لایەکی ترەوە، هەمانەکە چەند خاڵێکی لاوازیشی هەیە کە پێویستە ئاماژەیان پێ بکرێت. یەکەم، هەندێک جار بکارهێنانی تووندوتیژی و

سەکس لە ڕۆمانەکەدا دەچێتە خانەی زیادەڕۆییەوە، کە لەوانەیە کاریگەری نەرێنی لەسەر هەندێک خوێنەر دروست بکات و لە ناوەڕۆکە ئەدەبی و فەلسەفییەکەی دووری بخاتەوە. دووەم، هەرچەندە ڕۆمانەکە هەوڵی داوە ڕۆخنە لە سیستەمی کۆمەڵایەتی بگرێت، بەڵام هەندێک جار ئەم ڕۆخنەیە بە شێوەیەکی سادە خراوەتە ڕوو، دەکرا قووڵتر ڕەچاوی ناوەڕۆکی ڕۆمانەکەو. سێیەم، پەرەسەندنی کەسایەتی سەرەکی ڕۆمانەکە هەندێک جار ناڕوونە کە چیرۆکەکە دروست دەکات. سەرەڕای ئەم خاڵە لاوازانە، ڕۆمانی "بازنەکانی شەقامی سوور" هێشتا وەک بەرهەمێکی گرنگ و کاریگەر لە ئەدەبی هاوچەرخی کوردییدا دەمێنێتەوە و کاریگەری خۆی لە نووسەرەکەدا بەجێدەهێڵێت.

لە پشت پەردەی واقیعی کامەراوە.. نووسینی: دانا حەمید

لە جیهانێکدا کە تیایدا سنووری کانی نەوان تایبەتی و گشتی، ڕاستەقینە و خەیاڵ، بەردەوام لە گۆڕاندان، ڕۆمانی "نەفرەتی نووبەهاران"یی بەختیار عەلی وەک ئاوێنەیەک دەردەکەوێت کە ڕەنگدانەوەی ئاڵۆزییەکانی کۆمەڵگایەک لە قۆناغی گواستنەوەدا پیشان دەدات. ئەم ڕۆمانە چەندین چەمکی سەرەکی تێکەڵ دەکات بە

دروستکردنی وێنەیەکی فرەهەند لە ئەزموونی مرۆیی و کۆمەڵایەتی، سیاسی و کەلتوری واقیعی کوردستان.
هەمانکە لەسەر دوالیزمی بینین و نەبینین دامەزراوە. کامەرا، وەک ئامرازی سەرکی بینین، لە هەمان کاتدا دەبێتە ئامرازی نەبینین. ئاوەی دەبینرێت، ئاوەی تۆمار دەکرێت، لە ڕاستییدا پەردەیەکە بۆ شاردنەوەی ئاوەی نابینرێت. لێرەدا دەتوانین پەیوەندی بە تیۆری ژاک دێریدا دەربارەی "ئامادەیی/ نائامادەیی" بکەین. ئاوەی لە وێنەکەدا ئامادەیە، لە هەمان کاتدا ئاماژەیە بۆ نائامادەیی شتێکی تر.
شەرەف، وەک چەمکێکی ناوەندی لە هەمانکەدا، دەبێتە بارێکی قورس لەسەر شانی کەمەگا، بۆ تایبەت ژنان. ئەم چەمکە، کە زۆر جار وەک بەهایەکی پیرۆز و نەگۆڕ پێناسە دەکرێت، لە ڕاستییدا دەبێتە زنجیرێک کە ئازادی تاکەکان بەند دەکات. لە جیهانی هەمانکەدا، ژنان بەردەوام لە ژێر چاودێری و کۆنترۆڵی کەمەگادان، وەک بڵێی ژیانیان بەردەوام لەبەردەم کامەرایەکی نادیاردایە کە هەموو جووڵەیەکیان تۆمار دەکات.
کامەرا لەم هەماندا تەنها ئامرازێکی تەکنیکی نییە، بەڵکو دەبێتە سیمبوڵێک بۆ چاودێری بەردەوامی کەمەگا. لە لایەکەوە وەک ئامرازێک بۆ تۆمارکردنی مژوو و پاراستنی یادەوەریی کار دەکات، لە لایەکی ترەوە دەبێتە هەمایەک بۆ چاودێری بەردەوامی کەمەگا. ئەم چاودێرییە، کە لە ڕاستەوخۆ بۆ پاراستنی بەها و نەریتەکانە، لە قووڵاییدا دەبێتە هۆی دروستبوونی کەمەگایەکی کۆنترۆڵکەر او کە تیایدا تاکەکان بەردەوام لە ژێر فشاری خۆگونجاندن و خۆدەرخستندان.
ئەم دۆخە پرسیارێکی گرنگ دەوروژێنێت: ئایا لە کەمەگایەکدا کە هەموو شتێک دەبێت شەفاف و ئاشکرا بێت، چ جێگایەک بۆ تایبەتمەندی و ئازادیی تاک دەمێنێتەوە؟ هەمانکە هەروەها ڕووبەڕووی پرسیارێکی گرنگمان دەکاتەوە: ئایا ئەو مژووەی کە لە ڕێگەی وێنە و تۆمارکردنەوە دەپارێزرێت، بەڕاستی دەتوانێت گوزارشت لە قووڵایی و ئاڵۆزی ئەزموونی مرۆیی بکات؟ بەڵام لە لایەکی ترەوە، ژن وەک هێزێکی ئالەنگاریکار و بەرەنگاربوونەوە دەردەکەوێت. ژن لێرەدا تەنها بابەتی چیرۆکەکە نییە، بەڵکو دەبێتە خودی گێڕەوە و بکەری سەرەکی. ئەم دووفاقییە لە ڕۆی ژندا، وێنەیەکی ئاڵۆز لە دەخی ژن لە کەمەگای کوردییدا پێشکەش دەکات.
نەریت لەم هەماندا وەک هێزێکی دووفاقی دەردەکەوێت. لە لایەکەوە، نەریت وەک سەرچاوەی شوناس و بەردەوامی کولتوری کوردی پێشکەش دەکرێت. بەڵام لە لایەکی ترەوە، نەریت دەبێتە بەربەستێک لە بەردەم

گۆڕانکاری و پێشکەوتندا. ئەم دیمانەیە هەوڵ دەدات پرسیار لەسەر ئەوەی نەریت لە کۆمەڵگای هاوچەرخدا بوروژێنێت و پێمان بڵێت کە پێویستە بە شێوەیەکی ڕەخنەگرانە مامەڵە لەگەڵ نەریتدا بکەین.
تووندوتیژی چەمکێکی تری گرنگە لەم دیمانەدا. تووندوتیژی لێرەدا تەنها فیزیکی نییە، بەڵکو فۆرمی جیاوجیاوردەگرێت: تووندوتیژی کولتووری، تووندوتیژی زمانەوانی، و تووندوتیژی سیمبۆلیک. تووندوتیژی دەبێتە ئامرازێک بۆ سەپاندنی دەسەڵات و پاراستنی سیستەمی باو. بەتایبەتیش لە هەمان کاتدا، دیمانەکە پیشانی دەدات کە چۆن تووندوتیژی دەبێتە هۆی تێکچوونی پەیوەندییە مرۆییەکان و لەناوچوونی متمانە لە کۆمەڵگادا.
مێژوو و یادەوەری دوو چەمکی تری گرنگن لەم دیمانەدا. کامیرا، وەک ئامرازێک بۆ تۆمارکردنی مێژوو، جۆرێکی سەرکی دەگۆڕێت. بەتایبەتیش دیمانەکە پرسیار دەکات: ئایا دەکرێت مێژووی نەتەوەیەک لە ڕێگەی تەنها یەک وێنەوە تۆمار بکرێت؟ ئەم پرسیارە ئەمە بەرەو تێگەیشتنێکی قووڵتر لە چۆنیەتی دروستبوونی مێژوو و جۆرەکانی یادەوەری لە پێکهێنانی شوناسی نەتەوەییدا دەبات.
شوناس چەمکێکی تری سەرەکییە لەم دیمانەدا. شوناس لێرەدا وەک شتێکی نەگۆڕ و جێگیر پێشکەش ناکرێت، بەڵکو وەک پرۆسەیەکی بەردەوامی دروستبوون و گۆڕان دەردەکەوێت. دیمانەکە پیشانی دەدات کە چۆن شوناسی تاکەکەسی و نەتەوەیی لە ژێر کاریگەری فاکتەرە جیاوجیاکاندا دروست دەبێت و دەگۆڕدرێت.
دەسەڵات چەمکێکی تری گرنگە کە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە دیمانەکەدا ئامادەیە. دەسەڵات لێرەدا تەنها سیاسی نییە، بەڵکو لە هەموو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا ئامادەیە. دیمانەکە پیشانی دەدات کە چۆن دەسەڵات لە ڕێگەی چەمکانی شەرەف، نەریت، و کولتوروە کار دەکات و چۆن کاریگەری لەسەر ژیانی تاکەکان دادەنێت.
زمان و گۆرانەوە دوو چەمکی تری گرنگن لەم دیمانەدا. بەختیار عەلی لە ڕێگەی بەکارهێنانی زمانێکی شیعری و تەکنیکی گۆرانەوەی تایبەت، هەوڵ دەدات ئەو شتانە بگێڕێتەوە کە لە ڕێگەی زمانی ئاسایییەوە ناتوانرێت دەربڕدرێن. ئەمەش پرسیار دروست دەکات لەسەر سنووردانی زمان و توانای گۆرانەوە لە دەربڕینی ئەزموونە مرۆییەکاندا.
سەکسیوالیتە و جەستە دوو چەمکی تری گرنگن کە لە دیمانەکەدا دەردەکەون. سەکسیوالیتە لێرەدا تەنها بابەتێکی تایبەتی نییە، بەڵکو دەبێتە مەیدانێک بۆ ململانێی سیاسی و کۆمەڵایەتی. جەستە دەبێتە شوێنی نووسینەوەی یاساکانی کۆمەڵگا و لە هەمان کاتدا، شوێنی بەرەنگاربوونەوە و بەرخۆدان. ئەمەش پرسیارێکی گرنگ

دەورۆژنەت: لە کۆمەڵگایەکدا کە تیایدا جێستە و سێکسیواڵیتە دەبنە بابەتی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی، چۆن دەکرێت مانای ئازادی خۆشەویستی و پەیوەندی مرۆیی بدۆزینەوە؟
لە جیهانێکدا کە تیایدا سنووری نێوان تایبەتی و گشتی، ئازادی و خەیاڵ، بەردەوام لە گۆڕاندایە، ئەم پرسیارانە بانگەوازێکە بۆ بیرکردنەوەیەکی قووڵتر دەربارەی مانای ئازادی، شەرەف و مرۆڤبوون. هەروەها، لەمانەکە ئاماژە بە گرنگی ڕەوشەنبیری و نەریت دەکات لە پێکهێنانی ناسنامەی تاک و کۆمەڵگادا، بەڵام لە هەمان کاتدا پرسیار دەکات: ئایا ئەم ڕیتوالە و نەریتانە، کە زۆر جار بە ناوی پاراستنی شەرەف و بەها کۆمەڵایەتییەکان ئەنجام دەدرێن، لە ئاستیدا دەبنە هۆی بەردەوامبوونی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی ناعادیلانە؟
هەروەها لەمانی "نەفرەتی نێوبەهاران" تیشک دەخاتە سەر پەیوەندی نێوان تاک و کۆمەڵگا، و ئەو فشارانەی کە کۆمەڵگا دەیخاتە سەر تاک بۆ پەیڕەوکردنی نەرمە کۆمەڵایەتییەکان. ئەم فشارانە زۆر جار دەبنە هۆی دروستبوونی ناکۆکی ناوکی لە تاکدا، لە نێوان خواستە کەسییەکانی و چاوەڕوانییەکانی کۆمەڵگا. لەمانەکە بە وردی ئەم ناکۆکییە ناوکییە دەخاتە ڕوو و هەوڵ دەدات پیشانی بدات کە چۆن تاکەکان هەوڵ دەدەن لە نێوان ئەم دوو هێزە دژ بە یەکدا هاوسەنگی بدۆزنەوە.
لەمانی "نەفرەتی نێوبەهاران"یی بەختیار عەلی تەنها لەمانێک نییە لەسەر مێژووی کورد یان چیرۆکی ئافرەتێک. ئەمە وێنەیەکی ئاڵۆزە لە کۆمەڵگایەک کە لە نێوان نەریت و مۆدێرنیتە، نێوان مێژوو و داهاتوو، نێوان تاک و کۆمەڵدا ململانێ دەکات. لەمانەکە بانگەوازی گۆڕانکاری و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ کۆشە قووڵەکانی کۆمەڵگا دەکات، بەڵام لە هەمان کاتدا هۆشداریمان دەداتێ کە ئەم گۆڕانکارییە لەوانەیە بە نرخێکی قورس بێت. لەمانەکە ئەمە بیرەو تێگەیشتنێکی قووڵتر لە چۆنیەتی دروستبوونی مێژوو، ڕۆڵی یادەوەری لە پێکهێنانی شوناسی نەتەوەیی و مانای ئازادی و مرۆڤبوون لە جیهانی هاوچەرخدا دەبات.
لەمانی "نەفرەتی نێوبەهاران" تەنها چیرۆکێک نییە دەربارەی کۆمەڵگایەکی دیاریکراو، بەڵکو ئاوێنەیەکە کە تیایدا دەتوانین ڕەنگدانەوەی ئەو کێشە و پرسیارە جیهانییانە ببینین کە سەردەمی ئەمڕووبوویان بۆتەوە. لەمانەکە بانگەشەی ئەوە دەکات کە پێویستە بە شێوەیەکی ڕەخنەگرانە و بوێرانە ڕووبەڕووی ئەو کێشانە ببینەوە کە کۆمەڵگاکەمان ڕووبەڕووبوویان بۆتەوە، ئەگەرچی ئەم ڕووبەڕووبوونەوەیە لەوانەیە ئازاربەخش و ناخۆش بێت.

نووسینی: دانا حەمید

ئابوریی هەرێم؛ هەوبەرێک بۆ مسۆگەرایی .. دانا حەمید محمد

گومانی تێدا نییە کە هەرێمی کوردستان لە هەموو هەوێکەوە بەرخۆری و مسۆگەرایی کەمکە سەرکییەکانی تێنیۆ و بەستی هەناسەدانی لێبڕیۆ. وە بواری چاککردن و چاکسازی، گەنکاریی و بنیادنانەوە بۆ وەرچەرخان تێیاندا، بڕۆ کایەکی باشتر و بوونی هەوبەرێکی کەمتر لە مسۆگەرکردن ئەستەم. ئەمش دەرئەنجامی چەندین سااڵی کەلتووری مسۆگەرایی لە هەرێمی کوردستان؛ کە بە پلەی یەکەم حیزب و ستەمکاریی حیزبی لێی بەرپرسیارە، کە هەموو شتەکیان کردوە بە مسۆگەف و لەشکرێک لە ئینسانی مسۆگەرایان دروست کردوە، کە نیشانەی نەخشیین، یان دەردەئاماژەیەکن بۆ بوونی پانتاییەکی قوڵتر و ئااڵزکاویی تری دیاردەی بەرخۆرییزم.

ئەوەی هەیە ژەرخانێکی ئابوریی وێران و کەمەگایەکی شێوە تااڵئاسایی بەناوێکداچووە، کە بەئاسانی جیاناکرێتەوە کە ئەم کەمەییەی کە دەسااڵتی ئابوری و سیاسییان بەدەستەوەیە، دوور و نزیک پەیوەندییان بە ئابوورییەوە نییە، بەڵکو قەیرانێکە لەوە مەزنترە کە کەشێیانە بیخوێنینەوە، بەڵکو سەرتاپا قەیرانێکی ستراکتەری گشتگیرە و گرەدراوی بونیاد و درژەپێدەری قەناغە مەنگەکانی پێشووترە. وە کەشەی دەسااڵتی کوردیی کە زیاتر لە ستەمکاریی حیزبیدا خۆی مانیفێست دەکات، مانەوە و بەردەوامیدان بەو دەسااڵتە، کە شەش و موقەدەسبوون بەشێکی دانەبڕاوە لێی بە ئەبەد مانەوە لەپێناو زیاتر مسۆگەرکردنی بەرخۆریی. ئەزموونی حوکمەانی کوردیی باشور، بە قەولی (بەختیار علی): "ئەم ئەزموونی حوکمەانی کوردیی باشور، لە سەرتاسەری گەی زەوی هیچ هاوشێوەیەکی تری نییە، هیچ پێناس و مانایەک نییە بتوانێ تەفسیری بکات". وە هیچ سیستەم و نیزامێکی جیهانی نییە ئینسان بتوانێت شێوازی

حوکمڕانی حیزبی کوردیی باشور، لە چوارچێوەی ئەو سیستەمەدا تێئویل بکات. گومانی تێدانییە، کە نییە!

تاکە خاڵکی زەر گرنگ و جێوەڕی کە حیزب بەردەوام کاری بۆ کردوە، هەیمەنەی ئابوریی ئەو هێزەی لەدەستدابێ، ئابووری لە (٣٠)یی ساڵی ڕابردودا،

ئەوەی یەکەم وزەپێدەری مەسرەفگەرایی حیزبی کوردییە بۆ ماوەی، داگیرکردنی سەرتاپای ووبەری ئابووری و ئەو هێزە ئابوورییە بووە کە بزوێنەرێتی بۆ ماوەی مەسرەفکردنکی ووت و کەشێیی.

لە ڕوانگەی (بەدیار)ەوە کەمڵگای مەسرەفکار، ئەو کومڵگایە کە سەبکتی خەشبەخت بۆ ئەستورە دکات". کە هەوو شتێک لەنەو فڵ و فریوی تڵکاوی دونیای مەسرەفگەرایدا نقوم دەبێ، شکێک بۆ کێیار دروست دکات کە بەخەی نازانێ لەنەو هەیمەنەی مەسرەفکردندا سەرەوڵژ دەبێتەوە بەئەوەی بەخەی بزانێت. سەبکت لەنەو کەلتوری بەرخەرییدا، ئەوەیە: خەشبەخت بۆ و بیر لە هیچ نکاتەوە، پرسیار و گومان نکات لە دەرئەنجامە ترسناککانی بەرخەریزم.

دەبۆ جیاوازی بکەین لە نێوان "کەمڵگای خەشگوزەران/ مەسرەفی، کەمڵگای گەندڵ/ مەسرەفی"، وە کوردستان لە نێوان ئەم دوو جەرە لە کەمڵگا، زیاتر لە کامیانەوە نزیکێ، گومانی تێدانییە کە کوردستان لە کەمڵگای (گەندڵ/ مەسرەفی)ەوە زیاتر نزیکێ و هەناسە وەردگرێ. کە ئەمەش ستەمکارییەکی حیزبی سەرتاپا گەندڵ و درۆزمێودای دروست کردوە، کە نەوت و بەرخەرییە، ئەم ئابووری نەوتە سوپایەک لە بیعەتچی لە ئینسان ملکەچ و گوێایڵ دروست کردوە کە لە خوێنەواری ئاستبەرزەوە بۆ نەخوێنەوار، لە ڕاستەوە بۆ چەپ، زورنای بۆ لێدەدەن و بەرگرییی لێدەکەن، بەڵام بەرگرییەکی ناڕەوا لەو چەتەیی و تاڵانییەی ئابوریی مەسرەفگەرایی دەکەن. جەری دووەمیان کەمڵگای (خەشگوزەران/ مەسرەفی)یە نمونەی ئەم کەمڵگایە، وەاتی ئیماراتێ، خەڵکەکەی لە ئەوپەڕی خەشگوزەرانی ئابوورییدا دەژین، هەرچیان بووە دەستیان دەکەوێ و هەر کوێیان بووە گەشتی بۆ بکەن. بەڵام بەرهەمهێنەری ئەم خەشبەختی و بەرهەمهێنانە خێیان نین، بەڵکو ئەو سەرچاوانەیە لە نەوت و سامانی کانزایی تری ژێر زەوی، کە لە وەاتەکێیاندا هەیێ، واتە تاکی ئیماراتیش بەرهەمهێنەر نین بەڵکو مەسرەف دەکەن و بەشکن لەو کەلتوری مەسرەفگەرایەی کە بۆ گشتگیری جیهانی گرتەوە.

ئەوەی هەیە لە کوردستان بەمانا ئابوریەکەی، ئابووریی نییە، بەڵکو کەلتووری مەسرەفکردنە. لە بچوکترین بە گەورەترین شت لە ئاستی تەکنەلوژیا خزمەتگوزاریدا. ئەوەی هەیە و زۆرجار قسەی لەسەر ناکرێ، ئابووری مەسرەفگرایییە، کە وەک بابەتێکی گشتگیر و قوڵ و ئاڵۆز، تەنیا جارجارەکە ئاسای دروست کردوە، کە سەرتاپای ئینسانەکان دەخڵن و مەسرەف دەکەن بۆئەوەی بژیەم بهێنن... کەمتەرخەمی ئەمە بەهای ئەوەی خاوەنی کەلتورێکی خۆگرتوو نەبووە، ئەوەی هەیبووە لەرزۆک و فشەڵ بووە، ئەوەش هەبووە، وەک دوکەڵ بەهەوادا چووە. وە گەیشتن لە کەلتوری مەسرەفگرایی ئاسان نییە و پێویستی بە کات و هێشی درێژخایەن هەیە، بۆئەوەی بگەیەن بە قۆناغی گۆشەکردنی بژارەمەهێنان و تارمایی بژارخۆرییەکەم بکرێتەوە، چونکە سەرمایەدارەکان لە کوردستان کە حیزب خەیان دروستیان دەکەن، هەوڵی ئەوە دەدەن بە بەلاوەخستن و پەراوێزخستنی کەرتەی ئابووریی. چونکە خەڵکی کوردستان لەسەر ئەم مەسرەفگرایییە هاتوون لەسەر هەستیاری مەسرەفگرایی ئابووریی.

دەکرێ ئابووری کوردستان کە سەرچاوەکەی نەوتە بە پلەی یەکەم، لەووە سیاسییەکەیەوە بە ستەمکاریی حیزبی وەرانکار و لەووە ئابوورییەکەیەوە، بە ستەمکاریی مەسرەفگرایی هووت، ناوزەد بکەین... کە هەردووکیان بژبەستن لە وەرانکردن و لەناوبردنی ئابوورییەکەی، سەرچاوەی ئەم قەیرانانە بگشتی، پارتیی و یەکێتیین. وە ئەم پرۆژەی ئابوورییە کە لە نەوتدا کورتکراوەتەوە، ئابووری نەوتیش بژپرسە لە ئەو لەشکرە مەسرەفگرایە کە شەپۆلەکی تاریکی تەئاسای دروست کردوە و گەندەیەکی فوتکراو و ئاوساو کە نەوتی لە کایەکی ئابووری بژارەمەهێنانەوە گەیوە بە کایەکی مەسرەفگرایی چەتەیی مافیایی.

مەریوان وریا قانع، باوەڕی وایە: "کە پرسەی گەڕین و کردەیی مەسرەف گەڕاوە بۆ ئایدەلۆجیای مەسرەفی". ئەمەش ترسناک و وەرانکەرە، بەو مانایەی کە مەسرەفگرایی تەنها نەبووە بە ژیانی ئاسایی خەڵک بەڵکو بووە بە هەڵکارێکی هووتی باوەڕپێکراو لە شوناسی خەڵکدا. دیسانەوە (بەختیارعلی) "دژبارەی مەسرەفگرایی نمونەیەکی جوان و واقیعی دەهێنتەوە لەسەر عەقڵیەتی خژەهەڵاتی کە کوردستانیش بەشێکە لە پاشخانی ئەو عەقڵیەتە. کە لە عەقڵیەتی مەسرەفگرایی خژەهەڵاتیدا کەباس لە گۆشەدکرێ بۆ پلەی یەکەم باس پرد و شەقام و خانوبژ و ئوتێل و ریستوژانت و رووکارکانی تری مەسرەفگرایی دەکرێ، دوبەی مەدلی هەژ زەق و گەمژانەی ئەو

جۆرێ گۆشەیە کە لە ئاستیدا پەیوەندی بە گۆشەی ژێرخانێکی بەهێزی بەرهەمهێنانەوە نییە". وەک کوردستان هەوڵێر نموونەی ئەو دوبەرەکییە کە بەشێک لەو مەسرەفگەرایی، کە هیچ شتێکی هی خۆی نییە بەکو بەرپرسی مەسرەفکردنە، بەمانایەکی تر، هەوڵێر بەرهەمی ئابوریەکی ووتی مەسرەفگەرایی نێک بەرهەمهێنانی خۆمالی.

خاڵێکی تری مەسرەفگەرایی پەیوەندی بە فیداندەوە هەیە، کاراکتەری مەسرەفگەرا خۆی لەنەو بەتەی کاڵا و وەهمی جادوئاسای نمایشی حەزی پێ لە کاڵای مەسرەفی پەرت بووە و دونیای واقیعی و خەیاڵی مەسرەفکردنی بە لێکجیاناکرێتەوە. مەسرەفگەرایی هەروا ناتوانین قسەی لەسەر بکەین، چونکە مێژوویەکی نادیار و شاراوەی هەیە کە زەربەی سیستەمە ستەمکار و دیکتاتۆرتۆکان پەیوەندیان لەگەڵیدا هەیە، و لەشاوەک لە پارەی خێرک لە پێناو ئامانجی نەگریسی خەیاندا بەکاردەهێنن. وە ناتوانین لە کوردستاندا، ڕێزیان تێکەڵایی مەسرەفگەرایی دیاری بکەین؟ چونکە کەمێگای ئەمە سەرتاپا لەنەو هێژموونی مەسرەفگەرایدا، وە بەشێکی بە شاراوەیی دەکرێ ناتوانین ڕێژەکەی دەستنیشان بکەین بەهەی ئەوەی نوسراوەک یان دەقێکی باوەڕپێکراومان لەبەردەستدا نییە لەسەر مەسرەفگەرایی و پشتی پەببەستین وەک سەرچاوە بۆئەوەی دەرئەنجامەکمان دەستبکەوێت.

ئەو عەقڵیەتەی لە کوردستان هەیە لەمپەڕی ئاستەوە بە ئەوپەڕی چەپ، بەجیاوازی لەنەو پاتەلۆزیای مەسرەفگەرایدان، عەقڵیەتێک ئامرئاسا قورمیش کراون و ئەوەی هەیە دووبارەی دەکەنەوە، بەبێ تێگەیشتن لە دەرەوەی ئەو بازنەیەی بەیان دیاریکراوە، ناتوانن لەوە زیاتر پەلبهاوێژن. وە ئەخلاقیەتی مەسرەفگەرایی لای حیزبی کوردیی؛ ملکەچ و گوێبووەن، بەخشینە لەپێناو ئایدەلۆژیای ووتی مەسرەفگەرایی حیزبییدا، واتە خێت پێشکەشی حیزب بکەیت بۆئەوەی ببیتە هەوێنەی زیاتر مانەوەی ئامانجکانی حیزب لە مەسرەفگەرایدا. بۆئەوە پێویستیان بە جێستەی تە هەیە بۆئەوەی بە بەردەوامی و موقەدەسکردنی خەیان بکارتبهێنن.

لە دەرئەنجامدا دەگەین بەوەی کە مەسرەفگەرایی کەلتوری مەسرەفکردن لە کوردستان، کە حیزب بەرهەهێنەرێتی، گشتە قەناعێکی مەترسیداری بەچارەسەر. واتە بووە بە هۆکارێکی ئایدەلۆژیای ڕۆژانەی حیزبی بەشێکی خەڵک. وە ئەمەش شێوازێکی نوێی "خودسازی" لە کەمێگای ئەمەدا لە دروستبووندایە، خودسازییەک بە پلەی یەکەم دەستوپێوەندکانی دەسەڵات لە ڕۆگەی مەسرەفگەرایەوە کەمێگا

تووبگلنن لم دیاردە ترسناک و بچارسەر. وە پرسەی بەرهەمهێنانی ئەم خودی مەسرەفگرایی و لە ئامرازە سەرکییەکانی دەستپات بکاریدەهێنە لەو پێناوەدا ئابووریی نووتە، ئابوورییەک کە لەپێناو چەتەیی و تاڵانی حیزبییدا بە بەرژەوەندیکانی خەیان بکاردیدەهێنن... گومانی تێدانییە، ئابووریی نووت ووکنەکی سەرەکی ستەمکاری حیزبی کوردیی و مەسرەفگرایەتی. بۆیە وەک تاکەکی سەربەخۆ و ئازا، جەسور و ڕەخنەییانە بیربکەرەوە، بۆئەوەی بشێک نەبیت لە کەلتووری مەسرەفگرایی، لەپێناو خێت و بەرژەوەندیی گشتی کەمەگادا، چەرای فیکرێکی بەرهەمهێنەر بە دژ بە کەلتووری مەسرەفگرایی حیزبی کوردیی.

ژێستی تاسان ... دانا حمید محەمەد

هاوسێیەکم هەیە ماڵەکەی ووبەووی ماڵەکەی منە، هاوسەکەم پیرەمێردێکی نەوەد ساڵەیە و هەر ڕۆژە لەگەڵ هەڵهاتنی خەردا، پانتۆڵێکی نیلی و تیشێرتێکی سپی ئەپۆشێ و ئاڵەزیی چەندین سەعاتی ئەو ڕۆژەی لە باڵکۆنەکەدا بەدەم کەشانی جگەرە و خواردنەوەی چاوە، ڕۆژەکە بەرەدەکات. ڕۆژانە وەک پیشەیی هەمیشەیی ئەوستە تا ئەتەمبێلەکان خیابان ووبەووو تەماشا بکات! هەموو هاوسێیەکانم کە دەن بە ماڵی من، ئەو پیرەمێردیان لە من زیاتر خۆشئەوێ، دەستی ئەون و وە منیش لە خەم زیاتر ئاگاداری ئەبم و خۆشمئەوێت.

ئەویش بەخاتری میهرەبانی و ژیانە تەنهاکەی کە تاسانی ژیان بەرێنداوە، چەندین جار بانگی ئەکەم بەڵام دەنگم نابیستە، ئەوە هەموو بیانییەک بەئومێدی بینینی ئەو، لە خەو هەڵئەستم، ئەڵێم: نەوەک شتێکی پەویست بێ. بەڵام من فیکر بکەمەوە ئەتەمبێلەکانی خیابان بە هەردوکمان گرنگە، چونکە بۆشکە لە پێینەوەی ژیانمان بە ناو ئاڵەزییەکانی مەدەرنیتە! بەهەرحاڵ تەمەنی مرۆڤ تا بەرەو گۆڕەیی بەوات، لە مەرگ نزیکتر ئەبێتەوە، وە تاسەی ژیان بێ سەرنجاکێشە، چونکە زەر شتی جیهان بەزار و دەخشی کردوە. ئەوە ئەستا شتی بچوک کە ئینسان هەر بیری لێناکاتەوە بێ گرنگ و جێ

تەماشە وەک ژەستی چرکەی سەعات لەکاتی خەوتندا. بەڵام من وتم چەندین جار ئەمەوە تە ببینم، بەڵام دواتر پێشیمان ئەبمەوە نازانم بۆ؟! ڕاستی کە ئەمە: هەردولامان بەواری ئەوەمان هەیە کە یەکتر ببینین، بەهەی جەنجاڵی و ئاڵوزیی ژیانی ڕۆژانەوە. من ئەمەوە لە کاتێکدا بەم بڵێت کە تە هیچت ئامادە نەکردبێ بە من وەک میوان، چونکە بەزارم لە جدیاتی ئەو دابونەریتە، ئەمەوە هەرکات هاتم پێکەوە چایەک بخەین و دەردەڵی یەکتر بدەینەوە، پیرەمێرد ئەم قسانەی منی پێخۆشبوو و وتی منیش لەناکاو بەمکرا سەردانت ئەکەم لە باڵەخانەکە.

چاوەڕوانی بە من، نازانم بە پیرەمێردی دراوسێ و هاوڕێم چۆن؟ بە خەم ڕەقم لێهاتبێت بەتایبەت لەو کاتانەدا، کە هەموو ئومێدت لە چاوەڕوانی دەستکدایە، بەڵام ئاڵوزیی و دەردی هەردوولا نایهێڵێ ئەو چاوەڕوانییە بتەدی، بۆیە من ڕەقم لە چاوەڕوانییە. دواتر لەگەڵ پیرەمێردی هاوسێم لەبارەیەوە گفتوگۆم کرد و وتم پێی ڕەمانک هەیە بەناوی "چاوەڕوانی" ناوی نووسەرەکەیم لەیاد نییە، بەتی بەنم ئەیخوێنیتەوە، پیرەمێرد کەمێ حەپەسا و هیچ قسەی نەکرد، دواتر لەبەر من کەوتە قسە وتی نەوەڵا دراوسێی گەنجی شیرینم، چی لەو ڕەمانی چاوەڕوانییە کەم کە هەموو ژیانی خەم بریتییە لە تاسانی چاوەڕوانی بە ژیان.
ژیان تاڵادێی بەئەقڕەیی تاسان توشی ئینسان ئەبێ لە چرکەیەکی ژیاندا، بەشێوەیەک دوچاری شکەت ئەکات، کە پێی نازانی خەت.

وە ئەو کات سەبڕی هەموو ئەو خیابانە قەڕەباغەی ماڵی خەم و پیرەمێردەکە، بە سەردەمەوە کە ئەمە چەندمان بەهیلاکی ژیان بەڵەکردوە. بەچەشنە خیابان و کتێبخانەکەی نزیک باڵەخانەی من و پیرەمێردی تیادا ئەژین لە هەموو خزمەک بەمان دەسزترە، چونکە زەربەی ئەو کاتانەی شوێنەک نیە بەڵێن بەی خەمان دەخەینە نەو دڵەی کتێبەکانەوە. تازە لە باکونی پەنجەرەکەمانەوە کە گوڵاکان ئاو ئەدەم هەست ئەکەم زیاتر تینووی ژیانن، کە گوڵەکانم دەمە بوو ئاونەدابوو، سیس و ژاکاو بوون، منیش ڕەشتمە چەشتخانە و سوراحیەک ئاوم کرد بەدیاری بە گوڵدانی گوڵەکان، بۆیە لەو کاتەدا بیرم بە لای پیرەمێردی دراوسێم ڕەشت و هەستم کرد گوڵاکانیش وەک من و پیردەمێردەکە ژاکاون بەدەست تاسانی ژیانەوە.

پیرەمێرد منی بەچاوەڕوانی و بەمەرج خۆشئەوێ، هەتا هیچ بەی گرنگ نییە، کە هیچ پیشێیەک نازانم، ئەو یارمەتیم ئەدات لە ڕەکخشتن و بەڕێوەبردنی کاروباری ڕۆژانەمدا، تازە پەکەوە لە پشتی

پەنجەرەکەوە سریالێک یان فیلمێک کە بیارە هەفتەی ئایندە نیگایی بکەین و دواتر گفتوگۆی بکەین. بیە بە ئەم هەفتەیە من پێشنیاری بینینی فیلمی"مهری حەوتەم" بەرگمانم پێشنیار کرد کە لەگەڵ پیرەمێردا بیبینین، ئەویش ڕازی بوو، بەڵام وتی ناوەڕۆکی فیلمەکە باسی چی ئەکا، منیش وتم باس لە مەرگ و چیەتی مەرگ ئەکات، بیە پیرەمێرد بۆی گرنگ بوو، پێش مردن قوڵی و ئاڵۆزیی مەرگی بە ڕوون ببینێتەوە لەڕێگەی تێئویلاتی بەرگمانەوە.

پیرەمێرد بەوپەڕی بەواوە ژیانیشی خەشڵەویست، وەک من نەبوو لە سەرەتایی لاویمدا تاسانی ژیان بمپەوکێنێت، کەتاجار کە یەکترمان بینی، هەفتەیەکی دوایی بینینی فیلمەکە بوو، وتی: من چاوەڕوانییم لە کەس نییە، مەگەر بیار نییە لەم خیابان و باڵەخانەیە، ژیان بکەین تا چاو لێکئەنین. گوتم با بەو شێویەیە کە یەکتر لە ئامێز بگرین و کەسی یەکتر بین، بەڵام چاوەڕوانی یەکتر ناکەین بە مەرگ، بیار بوو تەماشای فیلمەکی تر بکەین کە باس لە عەشق دەکات، من و پیرەمێرد هەردووکمان بەجێڕە لە ژیانماندا تێشکاویی دەستی بووین، پیرەمێرد لە عیشقەکەدا کە زەر تامەزرۆیانە کچەکی خەشڵەویست پێیندرابوو بیە بیاری دابوو ژیانی تەنهایی هەبژڕە تا ئەو کاتەی مەرگ هاپڕچی گەڵی ئەکات و منیش بەشوێیەکی تری ماجرایی ئەو عەشقەیی پیرەمێرد لە سەرەتایی کاروانی هەگبەمدابوو، نازانم منیش وەک پیرەمێردەم لەدە یان کونجەکی تەلیسماویی تری ژیان ئەزمون ئەکەین.

بەڵام بەداخەوە مەرگ مەودای ژیانی پیرەمێردی نەدا کە پەکەوە فیلمی عاشقی ببینین، بەڵام مەرگ مەودای نەدا فیلمەکە ببینین، منیش دوایی مەرگی پیرەمێردەکە ئەو خیابان و باڵەخانەیەم بەجێهێشت و بارگە و پەناهەندیم بە ناشونێکی تر گواستەوە. کە جارە نازانم کوێیە؟ ئەوەی لەگەڵ پیرەمێردەکەدا پەکەوەی ئەبەستینەوە زبری تاسانی ژیان بوو. لەنێوان دوو ژەستدا، کە پێ بەدە و ڕح هاوەڵیەتی یەکترمان خەشڵەویست. منیش بیاری نەشتنمدا بڕەو مەنفایەکی تر... کە تاسەی نیگای تاسانی ڕۆژانی ئەو پیرەمێردە ئەکەم، تە بەڵی ئەو مەنفایەی من بۆی ئەڕەم هاوەڵیەکی تر لە چێشنی ئەو پیرەمێردە ئەزمون بکەم.

“دیاردەی مەسرەفی ئابووریی لە هەرێمی کوردستان” … نووسینی: دانا حمید محمد

بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە بۆ پ د ف کلیکی ئێرە بکەن

پێشەکی

ئەوەی لەم وتارەدا کە دەچینە ناوی و باسی دەکەین، دیاردەی بەرخۆری و مەسرەفە وە لێکەوتەکانی بەگشتی و بەتایبەتی لەسەر هەرێمی کوردستان وەك قەوارەیەکی سیاسی و ئابووری، کێمەایەتی و فەرهەنگی لەسەر پێ خۆگرتوو، بەڵام لە روانەتدا بەو شێوەیە نییە بەکو لە ناوەڕۆکدا لەرزێك و شێواوە، لەرووی ئابوورییەوە هیچ بنەمایەکی دەزگا ئابووریی و سیاسییەکانی تێدا نییە و ئەوەی حوکمی دەکات دیاردەی بەرخۆری و مەسرەفکردنە لە سەرجەم کایەکانی حکومەتدارێتیکردندا… واتە پایەکانی لەسەر بەرخۆریزم راوەستاوە هیچ بەرهەمێکی نییە، ئەمەش لەوە دەرچووە کە حاڵەت بێ بەکو بووە بە دیاردە و پێویستی بە چەندین توخمێنەوەی ورد و قوڵ هەیە، بەتایبەت لەرووی ئابوورییەوە بۆئەوەی کاریگەرییەکانی مەسرەفگەرایی لە هەرێمی کوردستان دیاری بکەین و بچینە ناو پێکهاتەکانییەوە. چی وایکردوە کە بەرخۆریزم بچێتە هەناوی هەموو کەرتە ئابوریەکانەوە و بەتایبەت لەوە دەرچوبێ کە چارەسەری ئابوورییانەی بکرێت.

ئێستا بەتایبەت کە “ئێستایەکی ئابووری/ سیاسی” یە، واتە ئەو هەلومەرجە ئابووری و سیاسی و کێمەایەتییانە چیین؟ کە بەرخۆریزم لە کوردستادا هەیە و ناتوانرێ چارەسەر بکرێ بەو ڕێگاچارەی خۆی کە دژی دەگیرێتبەر. بێگومان بە سەرجەمی ئەو بکەرانەوە کە لە ئێستادا ئامادە و دەستبەکارن. هەم ئەو ئێستایە “ئێستایەکی تیۆرییە” واتە بۆ دیاردەی بەرخۆری و مەسرەفکردن لە ئاستە جیاوازەکانی کێمەگادا، پێویستمان بەو تیۆرە ئابوورییە هەیە بۆ دەزینەوەی ڕێگا و چارەسەرکردنی مەرهەمە ئابوورییەکان بۆ درم و پەتاکانی مەسرەفگەرایی لە کوردستان.
واتە بەرخۆریزم وەك کێشەیەکی فیکری ئابووری و سیاسی و کەلتووری،

کۆمەڵك پرسیاری تیۆری و مەعریفی ئاڵۆزی لە دەوری خۆی کۆکردۆتەوە کە هەندێکیان پەیوەستی بە کات و میتۆدی خۆی هەیە بۆئەوەی بەباشی لێیبکۆڵرێتەوە. دیاردەی بەرخۆریزم واتە مەسرەفگەرایەکی لەئەندازەبەدەر لە بەفیڕۆدان و بەکاربردندا، کە شتێکت لە کاڵا و خزمەتگوزاری نییە بەرهەمی بهێنی و هەر مەسرەف ئەکەیت، مەسرەف بووە بە ئاشکرا و لەوە دەرچووە کە شاراوە بێت. لە مۆژووی ئێمەدا بەرخۆریزم بە شێوەیەك بووە بە ئەخلاقی سەرەکی بەشێك لە تاکەکانی کۆمەڵگای ئێمە و هەر مەسرەف دەکەن بۆئەوەی بزانن کە شتێکیان نییە لە بەرهەم کە شوێنی مەسرەفی پێ پێبکەنەوە. وە بەرخۆری لە کۆمەڵگای کوردستان بووە بە دیاردەیەکی حەشامات و جەماوەری بەرفراوان، لەوە کەوتووە ئاکاری ئەم تاك یان ئەو گروپی تایبەتی ناو کۆمەڵگا بێت بە تەنها، بەڵکو گشتگیر بووەتەوە. سەرجەم پرسەکانی گرتووەتەوە و هەناسەدانی بۆیوە لە سێکتەرە ئابوورییەکان. واتە هەم چینەکانی خوارەوە و هەم چینی ناوەڕاست و هەم چینی ئەو نوخبە دەسەڵاتدار و دەوڵەمەندەی بەشێوەیەکی ئەفسانەی لە ساڵانی رابردوودا دەوڵەمەند بووە هەموویان بەشێکن لەو شەپۆلی بەرخۆرییەی لە وڵاتەکەدا دروست بووە، ئەم بەرخۆرییە لە هەموو ئاڵاستەکاندا بوونی هەیە و کێی گشتی پرسە سیاسی و ئابوورییەکانی گرتۆتەوە.

دونیای ئێمە لە بەرخۆرییەوە ئاڵاون، ئاواش بەشە خوێنەوار و ڕۆشنبیرەکەی وڵات وەك چینە بەرخۆرەکە ئەوانیش بەرخۆرن. هەموو یەکە کۆمەڵایەتییەکان بەرخۆرن، خۆزان، خێزب، حیزب، مزگەوت، دەسگاکانی کۆمەڵگای مەدەنی و هەموو دەزگاکانی وڵات سەرتاپا بەرخۆرن و لە مەسرەفگەرایەکی رووتەوە ئاڵاون.
خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە: کە بەرخۆری وەك دیاردەیك خۆبەخۆ و سروشتی نییە، بەڵکو گەشەکردنێکی سروشتی و خێرسکی کۆمەڵگای ئێمە دروستی نەکردوە، بەڵکو بەر لە هەموو شتێك دیاردەیەکی سیاسییە و ستراتیژێکی تایبەتی کارکردنی دەسەڵات و مۆدێلێکی تایبەتی دەسەڵاتدرێتی دروستی کردوە و ئاڵاستەی ئەکات. لە ئەدەبیاتی زانستییدا ئەوەی لە پشتی ئەم سیستەمە بەرخۆرییەوە وەستاوە "ئابوورییەکی ڕەیعی"یە کە لەسەر مەسرەف وەستاوە و کەرەستەی خاو، لە کۆمەڵگای ئێمەدا لەسەر فرۆشتنی نەوت، لە بازاڕەکانی جیهاندا و لەسەر خەرجکردنی پارەی ئەو نەوتە ئەژی لە ڕێگەی ئابوری ڕەیعییەوە دەستی دەکەوێت.

ئابوری ڕەیعی بەو جۆرە لە ئابوری ئەوترێ کە داهاتە ئابوورییەکان

لەگەی بەرهەمهێنانەوە بەدەست نایەت، بەکو لەگەی بازرگانیکردن بەو کەرەستە خاوانەوە بەدەستدەهێنرێ لە وڵاتدا هەن. پارەی رەیع پارەیەکی ئاسانە و ئیشی زۆر و ماندووبوونکی ئەوتۆی ناوێ کە بەدەستبهێنرێ. زیاتر ئاکامی دیاری و پاداشتی نەوتە کە وەك سەرچاوەیەکی مەسرەف و بەرخۆری وەریدەگرێ و هیچی نییە لە بەرامبەردا شوێنەکەی پێ پێبکاتەوە.

کۆمەگای بەرخۆر ئەو کۆمەگایە کە پشت بە بەکارهێنانی کاڵا و خزمەتگوزاری ئەبەستێ نەك بەرهەمهێنان، واتە سەرمایەگوزاری و پاشەکەوتی نییە کە رووکنکی گرنگە بێ دەرچوون لە بازنەی بەرخۆریزم. وە بەرخۆری وەك پێدراوکی ئابوری و کۆمەایەتی، سیاسی و فەرهەنگی و… توانا و هێزی خۆی هەیە کە گروپ و دەستەجەمعی خۆی کە کەوی مەسرەف گرتویەتی بەسەر گروپ و تاقمی تردا بسەپێنێ کە هێستا نەکەوتوونەتە ناو ماتریکسی مەسرەفگەرایی هێزی بەرخۆریزیمی یەکەمەوە. بۆیە پێویستە تارماییە ترسناکە ئابوریەکانی بەرخۆری دەستنیشان بکەین و لێکەوتەکانی دیاری بکەین و میکانیزمی چارەسەر بدۆزینەوە بۆیان. وەك پرۆفیسۆر (د. هێشیار معروف) باوەی وایە: لە دیاردەی بەرخۆریزم و مەسرەفگەرایدا، کە روو دەکاتە کۆمەگایەك و سەرجەم کەرتەکان دەگرێتەوە، کاری لەپێشینە ئەوەیە کە دەستیشانی نەخشیەکە بکرێ و دواتر بە قۆناغ رێگاکانی چارەسەر بخرێتەروو و کار بکرێ بۆ وەبەرهێنان و ئەو لەشکرە بەرخۆرییەی دروستکراوە، کەمبکرێتەوە و هەلی دۆزینەوەی کارکردن لەگەی ئابوریەوە بۆیان بدرێت.

یەکێکی تر لە هۆکارەکانی دروستبوونی بەرخۆری لە هەرێمی کوردستان زیاتر قەیرانی بەڕێوەبردنە لە کاروباری ئیداری حکومەانیدا، واتە دەزگا حکومییەکان کە بەرخۆری رێژەکی سەرەکی هەیە لە دروستبوون تێیدا، واتە لە فەرمانگەیەکدا پێویستی بە (50) کارمەند هەبێ، رێژەکەی لەوە زیاترە و بگرە دووقات کراوەتەوە بەتایبەت لە سلکی سەربازییدا ئەو کەلتوری بەرخۆرییە گەشتوەتە ترۆپکی خۆی. کە رێژەیەکی زۆر موچەخۆر هەیە بەڵام لە واقیعدا بوونیان نییە و تەنها ناوەکەیان بۆ وەرگرتنی موچەکە هەیە. ئەمەش ئەو بەرخۆری و ئابوریە رەیعییە کە سەرچاوەکەی نەوتە و هۆکاری دروستبوونی بەڵشاوی ئەو هەموو ناعەدالەتییە کۆمەایەتییە کە لە هەرێمی کوردستان بەڕێژەیەکی بەرچاو بوونی هەیە و بەئاسانی چارەسەر ناکرێت.

یەکێکی تر لەو کێشانەی کە بەرخۆری دروست ئەکات کە (مارکێزە) لە

کتێبی (مرۆڤی تاك رەهەند) باسی ئەكات و پێی وایە: "مەسرەفگەرایی ئینسانی تاك رەهەند لە ئاستی گشتییدا بێ پرسیار و مەسرەفكەر دروست ئەكات". وە هەموو شتێك لە مەسرەفكردندا دەبینێتەوە، واتە مەسرەفگەرای تەیەكە كە بیاخكراوە و ئامادەكراوە بۆ كیاری مەسرەفكەر بۆئەوەی بەخێی بزانێت وەك بەمبەكی تەوقیكراو دەبێتە میوانێكی ناوەخت بۆ كاراكتەری بەرخۆر.
خاڵێكی تری مەسرەفگەرای پەیوەندی بە چۆژپەرستییەوە هەیە كەوادەكات ئینسانی بەرخۆر تەنها بیر لە كەمەڵك قازانج و دەسكەوتی ئابوری بكاتەوە، كە دواتر رۆڵی تێكدەرانەی دەبێ لەسەر ئاستی گشتی كەمەگا. وادەكات رووبەری گشتی توشی شەژان و ناڕێكی ببێتەوە و بەئاسانی بۆ سەر باری ئاسایی خێی نەگەڕێتەوە.
رووبەكی تری مەسرەفگەرایی پەیوەندی بە ریكلام و دونیای نمایشەوە هەیە، كە من و تێی كیار روو دەكەینە بازاڕ بۆ كینی كایەك بەرخۆری من و تۆ وادەكات كە ئارەزووی تێركردنی غەریزەی كینمان تەواو نەبێ و مەیلی كینی مەسرەفی زیاتر بكەین. ئەمەشە دەرئەنجامی رویەكی تری فریودەرانەی مەسرەفگەراییە لە دونیای ئەمڕۆدا كە لەڕگەی كاوە بۆ بەرخۆر و كیار خێی نمای ئەكات. كوردستانیش بەدەر نییە لە پەتایە و بەشێكە لە ساغكردنەوەی بازاڕی ئەو مەسرەفگەرایەی كە رووەكاتە كوردستان.

بەرخۆریزم پایەیەكی سەرەكی و بنەڕەتییە بۆ مانەوەی سیستەمی دیكتاتۆری و دەسەڵاتەكەیان. بەمانایەك هەتا بەرخۆری لەو سیستەمە ستەمكاریانەدا هەبێ، گەرەنتییە بۆ مانەوە و بەردەوامیدانی دیكتاتۆر لەسەر سوڵتەكەی بۆ ماوەیەكی تری درێژتر لە حوكم و ستەمكاری. واتە لەڕگەی ئەو ئابوورییە رەیعییەوە كە سەرچاوەكەی نەوت و گازە دەتوانن تەمەنی خێیان زیاتر درێژ بكەن ئەویش بە دامەزراندان و بەرتیلدان بەو لەشكرە مەسرەفكەرەی كە كۆشكەكەی دەپارێزن. وە بەشێك لەم سەربازانە لە (كایەی سێبەر)دا كار دەكەن و كۆنترۆڵی دەنگە نارازییەكان دەكەن و پارێزەری ئەو كەلتوری ستەمكاریی و مەسرەفگەراییەی كۆشكی دیكتاتۆرن.

مەسرەفگەرایی خولیا و مەیلێكە هەم چۆژبەخش و هەم ئازاراوی ئەم سەردەمەیە، لە لایەن دەسەڵاتە سیاسی و ئابوری و… دروست دەكرێ بۆئەوەی ئینسان لە راكردنێكی بەردەوامدا بۆ بەدوایی كایا و خزمەتگوزاریدا، واتە عەقڵێكی ئامڕی دروست كردوە بۆ ئینسان كە دەستبەرداری خۆزگە و دونیای مەسرەفی نەبێت. بەرخۆریزم پەنا بۆ زۆر شت دەبات وەك وێنای خەیاڵكردنەوە لە مەسرەفگەرایی و ئەو

چوارچێوە پێ لە مەسرەفییەی کە سازیکردوە، واتە مەسرەفگەرایی دونیای مۆدێرن زۆر چڕ و ئاڵۆزە، پێویستی بە گۆشەنیگای زۆر ورد و دەقیق هەیە تاوەکو کەلێنەکانی مەسرەف لێووە ئابوورییەکەیەوە بدۆزیتەوە و چارەسەریان بکەین بە بەرهەمهێنان و داهێنانی پێشکەتووی گەشەی ئابووری.
سەبەکت لە نێوان ژیانی و ئەندێشەی بەرخۆریی نێو کایەی دونیای ئەمڕۆ نقوم بووە، ئەو کایەیە ژیانی داگیر ئەکات و کاتی خۆی لە پارە و شتی تری لەکیش ئەبات. بەمانایەکی تر کایە ژیان و بیرکردنەوەی داگیر دەکات، وەك سیستەمی کاپیتال تەنیا بە گوێرەی پێویستییەکان شتەکان ناگۆڕێ بۆ بەرهەم بەکو بەکارهێنانی بۆ بەرهەمەکان دەنێتەوە واتە کۆیاری بۆ کایاکان ئامادە ئەکات و ئینسان خۆی ئاوێزانی"تێی جاجاکەیی ئابوری مەسرەف" دەکات. بەمانایەکی تر مەسرەفگەرایی لە دونیای شاهانەی کایاکاندا دەوەزمەیەکە دیوە مادەکەی دەبینرێ، بەڵام پارادکسەکە ئەوەیە: "زبڵەکانی ناو مەسرەف و بەرخۆری خۆی نابینرێت".

لە کۆتاییدا بەو دەرئەنجامە دەگەین کە کەلتوری مەسرەفگەرایی لەووی ئابووری و سیاسی، فەرهەنگی و کۆمەڵایەتییەوە، دیاردەیەکە کە ڕیشە و ریشاڵەکانی لە زۆربەی بوارەکاندا رەگی داکوتیوە و چارەسەری ئاسان نییە بەکو پێویستی بە توێژینەوە و دەرئەنجام هەیە تائەوەی دەگەین بە ئەندازەیەك لە چارەکردنی مەسرەف و کەمکردنەوەی بۆ ئاستێکی دڵخۆش و قەناعەپێکراو. مەسرەفگەرایی لە ئابووری کوردستاندا ئەوەندە فرەپەلوپێیە کە رەگی لەنێو هەموو کایەکاندا هەیە ئەوەی بە پلەی یەکەم ترسناکە ئابوورییە کە بەرخۆری و بەکارهێنان زامانە تێی خۆی تێهاویشتووە. ئەوەی بە پلەی یەکەم بەرپرسیارە لەم دۆخە بەرخۆرییە حیزب و ئەو لەشکرە مەسرەفکەریە لە ئینسان کە حیزب چیان پێبڕێ: ئامادەن ئەنجامی بدەن. واتە ئیستیبدادی حیزبی کە سەرچاوە سەرەکییەکەی ئەو ئابوورییە ڕەیعی کرۆخۆرییە کە خۆی لە نەوتدا دەبینێتەوە و تێکەڵ بە ئەجێندایەکی ترسناکی مەسرەفگەرایی بووەتەوە. بەمانایەکی تر بەر جۆرێك لە "شێکی مەسرەفگەرایی" دەکەوین کە ریشەی چەسپیوە. ئەوەی گرنگ و سەرەکییە بۆ ئەوەی ئابووری کوردستان لەژێر چنگ ئەو بەرخۆرییە دەربهێنین و رزگاری بکەین و مەسرەف بگەڕێنینەوە بەرهەم و سەرمایەگوزاری، پێویستی بە هۆشیارییەکی دەستەجەمعی هەیە لە هەموو بوارەکاندا تاوەکو ڕێنمایی و چارەسەری پێویست بدۆزنەوە و بیخەنەڕوو بۆ چارەسەرکردنی قەیرانەکان بەگشتی و بەتایبەت قەیرانی مەسرەفگەرایی.

مەسرەف (بەرخۆریی) چییە؟

بەرخۆریی چالاکی کۆین و بەکارهێنانی ئەو شتومەکانەیە کە ئینسان لە ژیانی ڕۆژانەیدا پێویستی پێیانە. شوێنی کۆینی ئەو شتومەکانەش بازاڕە، لێرەوە بەرخۆری و بازاڕ دەبنە دوانەیەکی لێکدانەبڕاو. لەهەر شوێنکی دونیادا کە باسمان کرد لە بەرخۆریی باس لە بازاڕ دەکەین و کە باسیشمان کرد باس لە بەرخۆریی ئەکەین. هەموو مرۆڤێك بۆئەوەی بژی و بمێنێتەوە پێویستی بەوەیە ڕۆژانە بڕێك بەرخۆریی بکات. هاوکێشەکە لەووی ئابوورییەوە زۆر سادەیە، ئەگەر کەسانێك نەبن نان لە نانەوایەك، یان میوە و سەوزە لە بەقاڵێك بکڕن، یان جلوبەرگ لە کۆگایەك، یان گۆفارێك لە کتێبخانەیەك بکڕن، ئەوکات هیچ یەکێك لەو شوێنانە بوونیان نابێت و شتەکیش بەناوی ئابوورییەوە دروست نابێت. بەم مانایە ئابووری بۆئەوەی وەك کایەکی تایبەت لە کۆمەڵگادا بوونی هەبێت بەرخۆریی دەبێ هەبێت. ئەوەی هەڵی تێگەیشتن و خوێندنەوەی مانا و دەرئەنجامەکانی ئاستی ئەم وتارە سادە و گشتییەی بەرخۆریی نییە، ئەو ئاستەی بەرخۆریی نییە ڕاستەوخۆ گرێدراوە بە دابینکردنی پێداویستییە سەرەکییەکانی ژیانی ئینسانییەوە، واتە بەو ئاستەوە کە ئینسان پێویستی پێیەتی بۆ مانەوە و بەردەوامبوون. ئەوەی مەبەستی ئەم وتارەیەکە بە بەرخۆرییەوە وەك ئابووری و کەلتور یان وەك فیکریەکی جەماوەری کە باس لە بەرخۆریی لەووە ئابوورییەکەیەوە دەکەین زانستییانە هەسەنگاندی بۆ بکەین لێکەوتەکانی لەسەر ژیانی کۆمەڵگا دیاری بکەین. وە لەووی کەلتورییەوە دەتوانین وەك بەشێك لە ئایدۆلۆژیای مەسرەفگەرایی سەیری بکەین. کەوەك هێما بۆ ئارەزو و حەز و سیاسەتێك هەیە کە بەرخۆریی بەلاوە جوانە و هەوڵی زیاتر نەخشان و پیرۆزکردنی دەدات، وادەکات ببێت بە دیاردەیەکی جەماوەری واتە خەڵك هەموو مەسرەف بکەن و بەرهەمیان نەبێت. ئەمەش وادەکات بەرخۆریی لەم ئاستەدا ئاستە سادەکەی جیابێتەوە و وە "بەهاسەرەکی و بادەستەکانی کۆمەڵگا لە چالاکی بەرخۆرییەوە سەرچاوە بگرن".
لە سایەی بەرخۆریدا، سێبەری مەسرەفگەرایی وەك تێکی سیستەماتیکی ئابووری بەناویەکداچووە و لێکئاڵاون.

تەنیا بە سەیرکردن دەزانی لەناو ئەو ئوردوگا بەرخۆرییەدا کۆمەڵگا خەریکی چین و چۆن دەژین؟ ئەمەش بەشکی تەپوتۆزی ئەو بەرخۆرییە لەڵگەی شەپۆلی سیاسەتەوە هاتووەتە ناو کایەکانی ژیان ڕووبەری گشتییەوە. واتە ئەم بەرخۆرییە ڕووبەری گشتی بۆ خۆی داگیرکردوە،

لەپێناو مانەوەشدا هەموو کارێك دەکات ئەبەت هێزی ئەم بەرخرییە ئەبێ دەوڵەت یان حیزب یان دەسەڵاتێکی ئابوری و سیاسی گەورەی لەپشتەوەبێ، ئەگینا هیچی پێناکرێت. وە مەسرەف شێوەیەکی جیوەئاسایی هەیە و خێی شێدەکاتەوە بێ ناو پنتە بچوکەکان و دزەئەکاتە ناو پانتاییەکانی ژیانەوە، میکانیزمی تایبەتی خێی هەیە، وە ئەم شێوازە لە شێبوونەوەی بەرخرێی ئەگەر لە چەند شێوەیەکی تردا دەرنەکەوێت ئاسایی و بگرە لە جێگایەکی تردا جەبەروتی خێی دەردەخات و سیستەمێکی گشتگیر و سەرتاپاگیر مەسرەفگەرایی دروست دەکات.

ئێستا بەرخرێی وەك جۆرێك لەبەرگرتنەوە و زەوێنەی لێهاتووە، هەندێکجار دژی حەقیقەتی خێی دەوەستێتەوە و واقیعە مەجازییەکەی خێی پێشەوایە. لەم ئاستەدا بەرهەمهێنان وەك بەرخرێی و بەکارهێنانی بێشومارەوە، پاشەکشە ئەکات. واتە بەرهەیش بەهێی ئەوەی فەرامێش دەکرێت بەهای ئاوگێی دەگێ و بەرەو بەهای نیشانەی مەسرەف هەنگاو دەنێت.

(بێدریار) وەك ئەستورە باسی مەسرەف و بەرخێی دەکات. بەختەوەریش وەك چەمکێکی مەسرەفکار، ئەو ئوستورەیە کە کۆمەڵگای بەرخرێی لەگێ پرسی پێداویستییەوە دەیوروژێنێت تا مەسرەفی زیاتر و زیاتر بکرێت، مەسرەفێك چیدی بێ پێکردنەوە نییە بەکو هەر کاێایەك نیشانەیەکە و درزێکی رەمزی پێدەکاتەوە. بەرخرێی بووە بە کۆپەیوەندییەك کە زمانی خێی هەیە و فزۆی خەڵك لەگەڵ یەکتردا دابەش ئەکات. بەرخرێی بووەتە سیستەمێکی نیشانەی کە دەلالەتی زۆرتر لەوەی لێبارکراوە کە تەنیا بێ پێکردنەوەی پێداویستی بێت. چیتر ئەوە کرێکاران نین کە بەرامبەر کاێا بەرهەمهێناوەکان تووشی نامۆیی دەبن بەکو ئەوە "پاڵەوانەکانی مەسرەف"ن و بریتیین لە هەموو خەڵك کە بەهێی مەسرەفەوە توشی نامۆیی دەبن. لەم کەلتورە مەسرەفگەرادا، دەشێت بێنەکانیش ببنەوە بە کاێا. ئەمێ بەرنامەیەکی خراك لەسەر تەلەفزیۆن، لە پێناوی خواردنەکەدا نییە بەکو لەبەر دیوە نیشانەناسیەکەیەتی کە مەسرکردنی زەوق و ستایلێکی تایبەتە. دانیشتن لە کۆی بەندبۆیدا، مەسەرەفکردنی بۆنەیە و کێی بۆنەکە رۆێی کاێا- نیشانەیەکی بەرخرێیی دەگێت. لەم کەلتورە بەرخرێییەدا مرۆڤەکان شەکەتن بەڵام شەکەتی ماندویەتی دەخێکی ناچالاك نییە بەوی ئەنجامدانی چالاکیەکی زۆرردا بەکو خێی بریتییە لە نارەزایەتی لە دەخی بەرخرێی خێی.

کۆمەڵگای بەرخرێی خێی رۆێی پێشنگایەکی گەروە دەبینێ کە ئاوێنەکانی تیا کۆتایی هاتووە: بێدریار پێی وایە: ئاوێنە توشی ئاوابوون هاتووە و جامخانە سەری دەرهێناوە. "لە نەزمی مۆدێرندا،

چیتر ئاوێنە بوونی نییە کە تاك بە باش یان خراپ رووبەرووی وێنەکەی خۆی بێتەوە، ئەوەی هەیە چیتر جامخانە واتە ئەو شوێنە ئەندازەییەی مەسرەفکردن کە تاکەکەس چیتر بیری تیاناکاتەوە بەکو لە تەماشاکردنی جۆری شتەکان و نیشانەکان و بەرخۆری کاڵاکاندا و نەزمی پێگەی دالەکانی کۆمەڵایەتی و... دەتوێتەوە. ئەو چیتر بیرناکاتەوە، تێهەڵدەکشێت و لە دۆخی بەرخۆریی ئابووری و سیاسی مەسرەفکردندا دەتوێتەوە.

سێبەکتی مەسرەفکار:

گرنگترین خاسیەت و تایبەتمەندی سێبەکتی مەسرەفکار لە کۆمەڵگای مەصرەفیدا، کەڵەکەکردن و زۆرروزەوەندی مەسرەفکردنە لایەن سێبەکت خۆیەوە کە بڕگوێدانە دەرئەنجامەکانی کە زەرەر لە ئابووری و گیرفانی خۆی دەدات بیر لەهیچی تر ناکاتەوە... بکەری مەسرەفی تەنیا بیری لای ئەوەیە کە مەسرەف بکات بۆئەوەی بیربکاتەوە کە تۆ مەسرەف ئەکەی ئەبێ لە بەرامبەردا لە شوێنکی ترەوە بەرهەم بهێنیت دەگینا ناتوانی تاسەر لە بەرخۆری مەسرەفکردن بەردەوام بیت. بکەری بەرخۆری داواکاری زۆرە و بیخەرە ئوقیانوسێك لە خواستی تر تۆر ناخوات و هەردەم بیری لای ئەوەیە کە هیتری بۆ بێت. بڕگوێدانە بەرپرسیارێتی ئاستی هۆشیاری خۆی کە لە دواجاردا سەری لە ئاوابونەوە نقوم ئەبێت.
واتە بوونی بەرخۆری لەو شوێنەدا لای سێبەکتی مەسرەفکار بەجەستە دەبێ کە بەرخۆری تیایدا دەبێ بە سەرچاوەی شوناس ، دەبێ بە سەرچاوەی بەها باوەستەکان و دەبێ بە بەشێك لە چاوەڕوانییە سەرەکییەکانی سێبەکتی مەسرەفی و ئوبژەکانی خۆی لە بەرخۆرییدا دەبینێتەوە و وایدادەنێ کە ئاوێنەی تێربوونی پێداویستیەکانی ئەوە. دەکرێ چەند قۆناغێك هەبێ کە سێبەکتی بەرخۆر پەنای بێ ئەبات و لە قۆناغی بەرخۆرییدا خۆی دەبینێتەوە، قۆناغی یەکەم قۆناغی "هەڵپەی بەرخۆریی"ە لای سێبەکت، کە جۆرێك لە پەتای بەرخۆری بێ چاودێری بەرخۆری بڕقەیدوشەرت و بێسنور دروست دەبێ کە سێبەکت هەوڵ دەدات وەك تێکۆشی ناو ئەو جیهانی بەرخۆرییەی خۆی بکات. جۆرێکی تری بەرخۆری لە ئاستی کۆدایە، کە بەشی زۆری کۆمەڵگا وەك سێبەکتێکی گشتیگر بەشدارن لەو فەسادی بەرخۆرییەدا، کە لە ئەنجامی پێ نەبوونی تەقەشوفدا دروست ئەبێت. تۆرکردنی ئەم گروپە ترسناکترە و کاتی زۆری دەوێ بۆئەوەی بزانیت داواکارییان چییە و چۆن قەناعەتیان پێبهێنیت. وەك ئەم بەرخۆرییە ئاستا کە بەهۆی ئابوورییەکی رەیعیەوە دروستبووە، سوژەیەکی زۆری کۆمەڵگا

بەشدارە تێیدا و ژەمەکانی دەخوات.

بەرخۆریی و پرسی نایەکسانی ئابوریی:

بەرخۆریی و نایەکسانی ئابوری چ پەیوەندییەك لە نێوانیاندا هەیە، ئایا بەرخۆری دەبێتە هۆکاری نایەکسانی ئابوری لە دابەشکردنەوەی سامان و عەدالەتی کۆمەڵایەتییدا. گومانی تێدانییە کە لە هەر کۆمەڵگایەکدا پرسی نایەکسانی هەبوو ئەوا بەرخۆری بەڵادەیەکی بەرچاو لە ناوچەیەدا بوونی هەیە و پاشاگەردانی ئابوری دروست کردوە و نایەکسانی هەیە لە بەرەوەبردن و دابەشکردنی سامان و داهاتی ئەو ناوچەیەدا. وە مرۆڤ بە قۆناغێك جیاوازە. سۆن دەنوسێ:" لە توانا و کاراکتەر و بەهرەمەندیدا". بەڵام کۆمەڵگاکان بۆچوونی جیاوازیان هەیە لە مەسەلەی یەکسانی و نایەکسانی و پرسی ئابوری و بەرخۆری وەك مژارێکی ئابوری گەرموگوڕ. زۆرێك لە هۆکارەکان بەرخۆریی بە فاکتەرێکی گرنگ و بنەڕەتی نایەکسانی ئابوری و ناعەدالەتی کۆمەڵایەتی دەزانن، بەتایبەت لە وڵاتە دیکتاتۆرەکاندا کە هەموو سەرچاوەکانی داهات قۆرغ دەکەن و سیستەمێکی ستەمکاریی پۆلیسی بونیاد دەنێن بۆ خۆیان و هەرچی لە خۆیان نەبێ وەری ناگرن و ئەوەشی لەگەڵ بۆچونی ئەواندا نەبێ یان لە کونجی زیندان توند دەکرێ، یان مەرگ دوا مەنزڵەتی. وە ئەم سیستەمە ستەمکارانە بودجەیەکی خەیاڵی لە دەستە و تاقمی خۆیاندا سەرف ئەکەن و بەرخۆرییەکی زۆر هەیە لە سەرجەم کایەکانی ئەم جۆرە لە حکومڕانی کە هەناسەدانی ژیان تیایاندا ئەستەمە و هەموو شتێك بۆنی ستەمکاریی و بەرخۆریزمی حکومڕانی ئەوانی لێدێت.

بەرخۆری لە پەیوەندیدایە لەگەڵ گەندەڵی و ناشەفافیەتی ئابوری، چون پێخۆشە کە شەفافیەت و یەکسانی نەبێ ئەگەر وابێ ئەوا ئەو کاتە سیستەمی بەرخۆر و کاراکتەری مەسرەفکەر ناچار ئەبێ لەژێر یاسادا کۆڵ بدات و تەسلیمی واقیع ببێت. چی دەرئەنجامێك لە سزا چاوەڕێی دەکات دەبێ بینێشێت. دەشێ سەرەتا نایەکسانی ڕێی هەبێ لەوەی بەرخۆری گەندەڵی بەرهەم بهێنێ، پرسیارێك بکەین: چۆن گەندەڵی نایەکسانی بەرهەم ئەهێنێ، هاوشانی نایەکسانی بەرخۆریش دروست ئەکات ئەمەش ڕێی حکومەت و دەسەڵاتی سیاسی و ئابوری کەمدەکاتەوە لە پرسە ئابورییەکاندا. واتە گەندەڵی و بەرخۆریی کاریگەری هەیە لەسەر ئەوەی کێ چی وەرئەگرێت؟ یان کێ چی پەیدا ئەکات؟ لە لایەك ئەم کاراکتەرە بەرخۆر و گەندەڵانە لە هەمان ئاستدا دەستیان دەگات بە پەیوەندییە سیاسی و ئابورییەکان و هەڵی بیرکراسەت و فەساد و گەندەڵاندن دەدەن و حەز ناکەن پرسەکە

بەسەرکەوتویی ئیدارەی خۆی بکات.

بەرخۆریی (مەسرەف) لە کوردستان:

ئەوەی ئەمڕۆ بە راگوزەریش بە کوردستاندا تێبپەڕێت دەزانێت گەورەترین چالاکییەك ئینسانی ئەمە ئەنجامی بدات بەرخۆرییە، بەرخۆرییەکی گەورە و بەرفراوان و هەمەجۆر، هەم لە شارە گەورەکانی کوردستاندا و هەم لە شارۆچکە و گوندەکانیشدا. لەڕاستی دوورناکەومەوە گەر بڵێم کۆمەگای ئەمە بووە بە یەکێك لە بەرخۆرترین کۆمەگاکانی ناوچەکە، کۆمەگایەك ئەوەی دەیخوات خۆی بەرهەمی ناهێنێت و ئەوەشی بەکاریدەهێنێت لە شوێنی تردەوە دەیهێنێت. بەهەموو مانایەکیش ئەم دۆخە دۆخێکی تازەیە، کۆمەگای ئەمە بەدرێژایی مێژووی خۆی لەم دۆخی بەرخۆرییەی ئەمڕۆدا نەژیاوە، بەرخۆریی هەرگیز چالاکی سەرەکی ئینسان و کۆمەگای ئەمە نەبووە، بەشێکی بەرچاوی ئەوەشی ئەم کۆمەگایە بەکاریهێناوە خۆی بەرهەمهێنەری بووە. مەدلی بەرخۆریی ئەمڕۆکە شێوازی بەرخۆرییەکی نوێیە، جۆرێکی تازەی چالاکی و سەرقاڵییە کە پێشتر لە کۆمەگای ئەمەدا بوونیان نەبووە یان گەر هەبووبێ بەو ڕادەیەی ئەمڕۆ نییە کە سەرتاپای جەستەی کۆمەگای ئیفلیج و بێکار کردوە، واتە بووەتە هۆکاری ئەوەی کە خەڵکی ئەمە لەگەڵ بەرخۆرییدا دەست و پەنجە نەرم بکات.

نووسەر " مەریوان وریا قانع" باوەڕی وایە: سێ هۆکاری سەرەکی لە پشتی ئەم " بەهاری بەرخۆریی"یە و پێی وایە لە پشتی ئەم راستیەوەیە کە بەرخۆریی لە دونیای ئەمەدا وەك جۆرێك لە ئایدۆلۆژیای لێهاتوو، بەو مانایەی لە بەرخۆرییەکی سادەوە گۆڕاوە بێ بەرخۆریزم واتە گشتگیر بووە و ئاسەوارەکانی زۆری شوێنی گرتۆتەوە. بە باوەڕی ئەم نوسەرە، یەکەمیان پەرەسەندنی ئابووری نەوتە لە کوردستاندا تا ئەو شوێنەی دەرهێنان و فرۆشتنی نەوت بووە بە یەکێك لە چالاکییە ئابوورییە دەگمەنەکانی دونیای ئەمە. دووەمیان دروستبوونی کۆمەڵێك گۆڕانکاری دیمۆگرافی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی گەورەیە کە لە کوردستانی دوای ڕاپەڕیندا هاتوونەتەوە و کایەکەیان داگیرکردوە و ڕووبەرێکی کۆمەڵایەتی گەورەی بێ ویست و حەز و توانای بەرخۆریی دروستکردوە. واتە بەرخۆری لە کوردستاندا ینکەیەکی مادی کۆمەڵایەتی و ئابووری تایبەتی لە پشتەوەیە کە وایکردوە "دیاردەی بەرخۆری" گەشە بکات و ببێت بە "بەرخۆریزم".

خاڵی سێیەم دروستبونی مەدلێکە لە دەسەڵات و حوکمڕانی کە دەیەوێ

لەگەی بەرخۆرییەوە رەوایەتی بە بوونی ئەو شوازە لە دەسەڵاتدارێتی بدات کە لە دونیای دوای راپەڕیندا دروستبووە. ئەم گەانانە بەیەریەکەوە وایکردوە نەکرێ بەرخۆری تەنها بۆ چالاکییەکی ئابوری، یان بۆ رەهەندە سیاسییەکانی کورت بکرێتەوە، بەکو بووە بە ستراتیژکی تایبەتی دروستکردنی جۆرکی نوێ لە کەسایەتی، جۆرکی نوێ لە ئینسان و کۆمەگا کە تیایدا ئابوری و گەشە و گەانی دیمۆگرافی و داواکارە و مەیلەکانی مۆدیلکی تایبەتی دەسەڵات بەشوازکی ئاز و فرەلایەن بەنایەکداچوون و لەگەڵ یەکتر تکەبوون، واتە بەرخۆرییەکە تەنها یەکی هۆکاری نەگرتەوە تەنها ئابوری یا کۆمەایەتی یا سیاسی و فەرهەنگی بێت، ئەوەی هەیە لە کوردستاندا جۆری بەرخۆرییەکە هەمەلایەن و فرەپەلوپۆیە و سەرجەم رووبەرو و پانتایی کایە گشتییەکانی گرتەوە، بەو مانایەی کە هەموویان بەسەریەکەوە تەکی جاجاکەی لە بەرخۆریزم دروستبووە کە لکەوتە و کاریگەرییەکانی پۆیستی بە راقە و تەئویلانی زۆر وردە بۆئەوەی ئاسەوارەکانی دیاری بکات و چارەسەریان بۆ بدۆزێتەوە.

لە کۆتایدا هەموو ئەوانەی باسمان کرد وایکردوە بەرخۆری ببێت بە سیاسەتکی "خودسازی" کە بە پلەی یەکەم خودکی بەرخۆر بەمانا ئەفلاتۆنییەکەی بەرهەم بهێنێت، بەڵام هاوکات لەوەش بەدەرنییە کە لە ژینگە کۆمەایەتی و ئابورییە تایبەتەیەکەی کۆمەگای ئەمەدا ئەگەری دروستبوونی تاکەکەسکی بەرپرسیاریش بەتایبەتی مەیسەر بکات. واتە تاککی چاوکراوە و هەستیار و بیرتیژمان هەبێ کە بەرخۆریزم کاری تێنەکات و هەوڵ بدات کە کۆمەگا لە ئاسەوارە مەنفییەکانی ئاگادار بکاتەوە و تەقەلای زۆریش بدات ئەم ئامانجەی زۆرترین تاك و کایەی کوردستان بگرێتەوە بۆئەوەی لە بەرخۆریزم رزگاریان بکات، وایان لێبکات کە بەرخۆر نەبن و هۆکارکی بەرهەمێنەر بن بۆ خۆیان و پاشان خەك و دەوروبەری کۆمەگا.

جۆرەکانی بەرخۆریی لە کوردستان:

بەرخۆریی لە کوردستاندا دۆخکی فرەجۆر و فرەرەنگە، ئەمەش گرێدراوی شوێن و جێی کۆمەایەتی و توانی ئابوری و هێزی ئەو گروپە کۆمەایەتیانەن کە لە وڵاتەکەدا ئامادەن. دەکرێت سێ ئاستی جیاوازی بەرخۆریی لە کوردستاندا لە یەکتری جیابەکەینەوە.

1- بەرخۆریی چینی بۆرژواز و دەوڵەمەندەکان:

جۆری یەکەمیان ئاستەکە لە بەرخۆری کە بەدووەی دەکرێ بە ئاستی بەرخۆریی چینە بەرجوازە هەرە دەوڵەمەندەکانی خۆرئاوا و شێخەکانی خەلیج و مافیا دەوڵەمەندەکانی روسیا و ئیتالیا بەراورد بکرێت. ئەمانە هەم لەناو کوردستان و هەم لە دەرەوەی کوردستاندا ئەو جۆرە لە کردەی بەرخۆری پیادە دەکەن کە شوێن و جێی ئەوان لە ریزی هەرە سەرەوەی هەرەمی کۆمەڵایەتییدا نمایش ئەکات. بەرخۆری ئەمانە تەعبیرێکی راستەوخۆیە لە بۆ و رادەی دەسەڵاتی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی رەمزی ئەوان. بەشێکی زۆری ئەم توێژە کۆمەڵایەتییە دەسەڵاتدارانی وڵات و ئەندامانی ئەو بازنە بچوکەن کە نزیکیان لە دەسەڵاتدارانەوە کردونی بە ملیۆنێرە تازەکانی دونیای دوای راپەرین. ئەمانە ئەو کاڵا ئەوروپییە گرانبەهاکان بەرخۆر دەکەن، خانوبەرەی زەبەلاح و سەیرانگای گەورە دروست دەکەن و سەفەری گران بۆ دەرەوەی کوردستان و ئەنجام دەدەن و پارەی مۆڵە ئاهەنگەکانیاندا بەکاشی سەرف ئەکەن. ئەمانە ئەو ئۆتۆمبیلانە بەکاردەهێن کە کارخانە گرانەکانی دونیا دروستیان دەکەن و باکیشان بەوەنییە لەم پێناوەدا پارەیەکی ئەفسانەیی سەرف بکەن. ئەمانە هەم خۆیان هەم خێزان و کچ و کۆڕ و دەستەکانیان بۆ ئەنجامدانی نەشتەرگەری جوانکردنی جەستە بە کاملی دەچنە نەخۆشخانە پێشکەوتووەکانی دونیا و ئەو عەمەلیاتە ئەنجام دەدەن. هەندێک کەسایەتی دیاریکراوی ئەم گروپە تا ئەو شوێنە رۆشتوون کە فۆکەی تایبەتیان بۆ هاتوچۆی خۆیان و خێزان و دەستەکانیان کۆیوە تائەوەی گەشتی پێبکەن. لەناو کوردستانیشدا منداڵانی ئەم خێزانانە لە قوتابخانە تایبەتەکاندا دەخوێنن و شێوە ژیانێ: ئەژین کە جووڕە لە شێوە ژیانی ئاسایی زۆربەی هەرە زۆری منداڵانی کوردستانەوە.

2- بەرخۆریی چینی وردە بۆرژواز و دەوڵەمەندی هەڵقیو:

جۆری دووەمی بەرخۆریی ئەو توێژەی ناو کۆمەڵگان کە بە راستەوخۆ و یان ناراستەوخۆ گرێدراوی چینی یەکەمن یان بەشێک لە سامان و پارەکانی چینی یەکەم کراوە بەناوی چینی دووەمەوە. یان چین و توێژی دووەم ئەو دەوڵەمەند و ساماندارانەن کە خزم و ناسیاوی توێژی یەکەمن ئەمەش پەیوەندی متمانە و باوەڕبوون لە لایەن چینی یەکەمەوە بە چینی دووەم زیاتر ئەکات، کە زۆربەی مۆڵەکانیان بکەن بەناویانەوە بۆئەوەی بۆن: ئەمە هیچمان نییە و بەرخۆرن نین… ئاستی بەرخۆری ئەم چینە پلەیەک لە خوار چینی یەکەمەوەیە، بەتایبەت کە بەرخۆرییەکەیان روی لە کاڵا و نە هەرزان و نە گرانەکانی هاوردەی وڵاتانی دراوسێیە، بەتایبەت ئەوەی لە بازاڕەکانی تورکیاوە دێتە کوردستان. ئاستی بەرخۆری ئەمانە چەندان

پله نزمتره له هەمان بەرخۆری گروپی یەکەم. بۆکی ئەم چینی ناوەندە هەمان خەون و خەیاڵی واقیعی بەرخۆری چینی یەکەمیان هەیە. بەڵام توانا و ئامرازی پیادەکردنی ئەو خەونیەیان نییە، هاوکات ژمارەیەکی گەورەی ئەم چینە سێ لەوەناکەنەوە هەموو ڕێگایەك بۆ گەیشتن بەو ئاستی بەرخۆریەی گروپی یەکەم دەگرنەبەر. ئەگەرچی ژمارە و زانیاری ورد و دەقیق دەربارەی ئەم گروپە لە کوردستاندا لەبەردەستدا نییە، بەڵام بەپێی ئامارە ڕەسمیەکان ڕێژەی ئەو خۆزانانەی کە مانگانە توانایی خەرجکردنی دوو ملیۆن بۆ سەرەوەیان هەیە، (27%)ی خۆزانەکانی هەرێمی کوردستان تێناپەڕێت. ئەمەش مانای ئەوەی ئەم هێزە لە باشترین دۆخدا لە چوارچێوەیەکی دانشتوانی کوردستان تێپەڕ ناکات، ئەگەر ڕێژەکە زۆر لەوە کەمتریش نەبێ، چونکە ئەو خۆزانانەی دەتوانن مانگان دوو ملیۆن دینار زیاتر خەرج بکەن، مەرج نییە هەموویان هەمان ئاستی بەرخۆریان هەبێ، ئەمەش حەقیقەتێکە ئەبێ دانیپێدابنێین. چونکە دەشێ خۆزانێك لە دوو کەس پێکهاتبێ بەڵام خۆزانیککی تر لە هەشت کەس پێکهاتبێ، ئەمەش مانای ئەوەی توانایی بەرخۆریی خۆزانی یەکەمیان زیاتر دەبێ لە خۆزانی دووەم، چونکە بە ژمارە ئەمان کەمترن ئەتوانن بەو پارەو داهاتەی هەیان لە خۆزانی دووەم بەرخۆریەکەیان باشتر و زیاتر بێ، ئەبەت ئەمە بۆخۆیان باشە ئەگینا لەووە ئابوورییەکەیەوە مەسرەفە و لەگەڵ ئەخلاق و بنەما ئابوورییەکاندا نایەتەوە.

3- بەرخۆری چینی هەژار و پەراوێزنشینەکان:

بەرخۆریی ئەم چینە بەرادەیەکی زۆر لە خوار دوو چینەکەی ترەوەیە لەمەڕ مەسرەفکردنەوە، چونکە ئەم چینە بەشی خۆیان بەرخۆرییان هەیە بەڵام بەهۆکاری ئەوەی بەشی ئەوە پارەیان نیە وەك چنی یەکەم بکەن. واتە ئەمان پەراوێزخراوەکانی کۆمەڵگان هەندێکیان ئاستی بژێویان زۆر لە خوار ژیانی ئاساییەویە بگرە خۆزانی واهەیە کە ناتوانێ خۆراکی ڕۆژانەی خۆی پەیدابکات. بەمانایەکی تر بەرخۆری لێرەدا بەنیسبەت ئەم گروپەوە، لە نزمترین ئاستیدایە بە بەراورد بە دوو چینەکەی دیکە. ئەم ژمارانە وێنەی ئەم ئاستە تایبەتەی بەرخۆریمان بۆ ڕوونەدەکەنەوە: لە سەدا حەوتی خۆزانەکانی کوردستان خەرجی مانگانەیان لە (500) هەزار دیار ناتوانێ تێپەڕ بکات، واتە(25%) ی خۆزانەکانی تر خەرجی مانگانەیان لەنێوان زیاد نیو ملیۆن و کەمتر لە ملیۆنێکە. لەدوای ئەمانیشەوە (41%)ی خۆزانەکانی هەرێمی کوردستان کە خەرجی دەکەن مانگانەیان لە ملیۆنێك دینار کەمترە، بەڵام ناگاتە دوو ملیۆن. بە واتایەکی تر ڕێژەی (73%)ی خۆزانەکانی کوردستان ئاستی بەرخۆرییان نزمە و ئەمەش زۆرینەی کۆمەڵگای ئەمە

دەستنیشان دەکات.
وەك دەبینین توانایی خەرجی ئەم چینە لەرووی بەرخۆریەوە نزمە و ئاستی بژێویان دیاریکراوە، لەناو ئەو هەژاوسان و بەرزبوونەوە و بەردەوامانەی نرخی شتومەك و گرانییەدا کە لە کوردستاندا هەیە، ئەم خێزان و تاکەکەسانە ناتوانن خەرجی و مەسرەفی زۆر بکەن. بەم هاوکات ئەم زۆرینە دەسکورت و کەمدەرامەتە "زۆرینەیەکی نابەرخۆر" نییە، ئەمانە شێوازێکی تایبەتی بەرخۆرییان هەیە بەکی گەورەی ئەو بازاڕە هەرزانەی لە وڵاتەکەدا هەیە کە جۆر و کوالێتیەکەیان نزمە و باش نییە، رووی لە بەرخۆری ئەم کاڵایانە کردوە. ناوەندی سەرەکی لەم مەسرەفە تایبەتیەدا بریتییە لەو بڕە لە کاڵا هەرزانەکانی وڵاتی چین کە لە ناگای بازرگانیەوە هێنراوەنەتە کوردستانەوە. کاڵایەك نە مەرجەکانی تەندروستی و نە مەرجی ئابوری و نەمەرجی مانەوە، نە هیچ جۆرە مەرجێکی پێزەتیڤی تریان تێدانییە، ئەوەی هەیانە تەنها هەرزانییە و بەس. لەراستییدا ئەم جۆرە کاڵا و خزمەتگوزاریە هەرزانە چینییانە سەرچاوەی چەندان بیماری و نەخۆشی ترسناکن و سەرچاوەیەکی سەرەکی پیسبوونی بەرفراوانی ژینگەشن. لە ئێستادا جگە لە نەبوونی توانای ئابوری بۆ گواستنەوەی شێوازی بەرخۆری ئەم زۆرینەیە بۆ ئاستی یەکەم و دووەمی بەرخۆریی، هاوکات لانیکەمی هۆشیاری ئابوری و تەندروستی بە مەترسییەکانی بەرخۆری خراپ و بەکارهێنانی ئەو کاڵا بەمەرجانە لەئارادا نییە کە بازرگانییەکی ناپرسیار و چاوچنۆکانەی پارەپەیداکردن چینی دەستێیشتووی دەسەڵاتداران.
ماوەتەوە ئەوەی بڵێین کە نەبوونی هۆشاریەکی رەخنەیی و هیچ بزوتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و ئابوری بەرفراوان جا لەسەر ئاستی تا و کۆ دژ بە بەرخۆریە ناپرسیارانەی چینی دەسەڵاتدارانی بەرخۆریزم، هۆکاریی سەرەکییە بۆئەوەی دیاردەی مەسرافگەرای ئابوری لە کوردستاندا بەفراوانی تەشەنە بکات و ئاسۆیەکی رەخنەگرانە و بەرپرسیارانە ئەوەی چارەسەرکەر بێت نییە، بۆیە بەرخۆریزم بەشێوەیەکی تۆکمە و پتەو، زەبر و شۆکی ئابوری خۆی دەسەپێنێت.

لێکەوتە ئابورییەکانی مەسرەفگەرایی لە کوردستان

لێکەوتەیی ئابوریی:

یەکێك لە هۆکارەکانی دروستبوونی ئەو مەسەرافگەراییە ئابورییە نەبوونی دەستەیەکی خەمخۆر و دەسەڵاتداری شارەزا و لێهاتوو کە بتوانێ لە کاتی قەیرانە ئابورییەکاندا هەلەکان بەفیڕۆ نەدات و چارەسەر بۆ قەیرانە بدۆزێتەوە. بەتایبەت دیاردەی ئەو مەسرەفگەرایەی کە بەرکی کوردستانی گرتۆتەوە ئەو "یەکسانییەی

ئابوورییەی" گۆیوە بۆ " شەژانی پێوانی مەسرەفگەرایی ئابووری" کە هۆکارەکەی بە پلەی یەکەن پشتبەستنە بە نەوت وەك سەرچاوەی یەکەمی دابینکردنی بودجەی وڵات، ئەمەش کێشەی گەورەی ئەو مەسرەفگەرایەیە، کە لە پەنای نەوتدا وە سەرچاوەیەکی ئابووری سوپایەك لە ئینسانی بەرخۆری دروستکردوە.
شادەماری بەرخۆری لە کوردستاندا ئابووری نەوتە بە پلەی یەکەم، فرۆشتنی نەوت لە بازاڕەکانی دونیادا و خەرجکردنی پارەکەی لەڕێگەی بەرخۆرییەوە ئەو پاشخانە ئابوورییە سادەییەیە کە لە پشتی دیاردەی بەرخۆریزمەوەیە لە کوردستان. ئەمڕۆ کەمەڕگای ئێمە پشتی تەواوەتی بە پارەی ئابووری نەوت بەستووە و لە دەرەوەی ئەمە شتێکی ئەوتۆی نییە پێداویستیە سەرەکییەکانی ژیانی ئەو چەند ملیۆن ئیسنانەی لە کوردستاندا ئەژین دابین بکات. وەك ئەو دۆخەی کە ئێستا حکومەتی هەرێمی کوردستانی تێکەوتووە بەهۆی ئابووری نەوتەوە، کە پارەی کارمەندانی پێ دابین ناکرێ، وا بۆ ماوەی سێ مانگ ئەچێ حقوقی فەرمانبەرانی مانگی (1ی سانی 2020)ی نەداوە. وە ئەو سیستەمە سیاسییەش کە لە پاڵ ئابووری نەوتدا دروست و باڵادەستکراوە سیستەمێکی رەیعییە کە خۆی لەسەر ئابووری نەوت بونیاد نراوە، کە ئابووری نەوت دابینکەری ئەو هەموو کرێخرییە کە ئابووری نەوت دروستیکردوە. کە حکومەت ئەیەوێ لەسەر شێوازی وێنەی دەوڵەتەکانی خەلیج ئەو گەشە ئابوورییە بگوازێتەوە، کە ئەوان دروستیان کردوە، راستە ئەوان خۆشگوزەرانی ئابووری و بژێویان تارادەیەکی باش فەراهەم کردوە بۆ خەڵك بەڵام لە لایەکی ترەوە ئەو ئابوورییە رەیعییە کەبەهۆی نەوتەوەیە، ستەمکارییەکی درێژخایەن و خنکێنەری دروستکردوە، کە هەناسەدانی سیاسی و جیاوازی سیاسی بنربڕ کردوە کە دەکرێ بە "ستەمکاریی نەوت"ی ناوزەدی بکەین. وە ئەم ستەمکارییە نەوتییە هۆکارێکە سەرەکییە بۆ مانەوە و بەردەوامیدانی ئەو سیستەمە سوێتانی شبهە فاشیستییەی دەوڵەتانی ناوچەکە و کوردستانیش بەشێکە لەو سیستەمە ستەمکارییەی کە ئابووری نەوت سەرچاوەکەیەتی… بگرە ئەم شێوازە لە دەوڵەتانی ئابووری نەوتی لە ناوچەکەدا هەرکامیان ئەگری سیستەم و دەسەڵاتی سیاسییان بە هەبژاردن یان گواستنەوەی ئاشتیانە و ئازادانە بۆ بەرامبەر چێنەکردوە، بگرە هۆکارێك کە کودەتا یان خۆپیشاندان یان دەستی دەرەکی یان شۆشی جەماوەری لایبردون. ئەم دەسەڵاتە ستەمکارییە نەوتییەی وڵاتانی ناوچەکە حەزیان بە دیموکراسی و ئازادی سیاسی و ئابووری و کەمەڵایەتی نییە، ئەو ئیستیبدادیە نەوتییە لە کۆتاییدا لەناویبردون.
ئابووری کرێخۆری: نەوت وەك بەشێك لە مەسرەفگەرایی:
ئابووری کرێخۆری ئەو ئابوورییەیە کە داهاتی وڵات و بەتایبەت داهاتی

ئابوری کوردستان لە ڕۆگەی فڕۆشتنی یەکێك لە سامانە سروشتییەکانەوە دابین ئەکات، گەرچی ئابوری کرێکاری جۆرە ئابوورییە کە ریشەکەی ئەگەڕێتەوە بۆ سەردەمانی پێش سەرمایەداری مۆدێرن و لە ئاستی تاکەکەس و گروپی بچوکدا کارا بووە و مۆدێلێکانەیەك بەرامبەر بە زەوی و موڵکێك وەرگیراوە. کوردستانیش خاوەنی ئەم جۆرە ئابوورییە و نەوت بەشێکی سەرەکی داهات فەراهەم ئەکات، لە ئابوری سیاسییدا قسە زۆر کراوە لەسەر ئەم جۆرە ئابوورییە. یان لە ئابوری سیاسییدا جەخت لەسەر ماهیەتی دژە دیموکراسیەکانی ئەم ئابوورییە کراوە، چونکە دەسەڵاتداران بەبێ ئەوەی بە پرسەی بەرهەمهێنان و باج و عەقڵانیەتی پرسە ئابوورییەکاندا بڕوات، دەبنە خاوەنی ئابوری و دارایەکی زل و راستەوخۆ، لێرەوەش لە خەڵك بێمنەت دەبن و سەرمایەکی زۆر کەڵەکە ئەکەن و خەڵك دەکڕن و پاشان چەك و تەنانەت پشتیوانی ئەمنیش بۆ خۆیان دەکڕن… بەڵام ئەوەی لێرەدا بۆ ئێمە گرنگە و بۆ ماهیەتی تۆژینەوەکەی ئێمە بایەخی هەیە، ئاوڕدانەوەیەکی کورتە لەسەر لێکەوتە ئابوریەکانی ئەم جۆرە لە ئابوری کرێکاری و ئابوری نەوت، بەهۆی ئەو پارە و مۆ و خێرایەی کە دێتە گیرفانی حیزبە ستەمکارەکانی کوردستانەوە، کە حیزب دروستی کردوە. بازنەی ئەم کرێکاری نەوتە کە "ستەمکاریی نەوت، ستەمکاری حیزبی" دروستکردوە… کە ئەوەی لەگەڵیاندا نەبێ بە دژە دیموکراسی و دژە بە وڵات ناودەهێنرێت.

بەمانایەکی تر، ئابوری کرێکاری نمایشی شێوازێکی تڕە لە ستەمکاری بەرخۆرییانەی دەسەڵات بەچەندین جۆر خۆی دەخاتەوو، لە ڕوویەکەوە ئەم ئابوورییە کرێکارییە بۆ ختوکەدانی هەستی عەوامپەسەندانی زۆرینەی جەماوەرە بۆئەوەی کە دەوڵەتیان بۆ دروست ئەکات، ئەم نەغمەیە لە کوردستان ماوەیەك بانگەشەی گەرمبوو، لە ماوەیەدا پارەیەکی زۆر بەناوی بانگەشی هەڵبژاردنەوە وەك کەمپین بۆ ئەم پرسەی دەوڵەتسازییە سەرف دەکرا، کە هیچ ئەنجامێکی نەبوو جگە لە کارەسات و ماڵوێرانی ئابوری، کە مەسرەفگەرایەکی نوێی ئابوری بوو بۆ بانگەشەکردن.

ئابوری نەوت یان ئابووریی تاڵانی/ چەتەیی:

ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە بیرکردنەوە و ئاوڕدانەوەیەکی ڕادیکاڵ و ریشەیانە بۆ لەسەر دیاردەی بەتاڵانبردنی نەوتی کوردستان بەناوی ئابووریی سەربەخۆییەوە، کە ئەمەش هیچ بنەمایەکی قانونی و پشتڕاستکردنەوەی لەسەر نییە، واتە هیچ پشتیوانێکی دەوڵی و ناوچەی و ناوخۆیی نەبوو، واتە ئابوری نەوتی هەرێمی ڕۆژهەڵات بۆ

خەڵکەکەی دەبێنێ یان ئابوورییە لە خزمەت ئەجێندایی دەرەکییدایە بەتایبەت بۆ وڵاتی تورکیا، گومانی تێدانییە کە وەك وەکالەت زیندوکەرەوەی ئابوری تورکیا بوو، نەوتی هەرێم، کە دەکرێ بە "ئابوری بەوەکالەت بۆ تورکیا" نەوتی هەرێم ناوزەد بکەین. کە گرێبەستێکی پەنجا ساڵی لەسەر وزەی کوردستان بەگشتی و بەتایبەتی نەوت لەگەڵ تورکیادا کراوە، نەوتی هەرێم بۆ تورکیا وزەپێدەری ئابوورییەکەی بەهێز بوو کە دووبارە دژی کورستان خێی بەکاربهێنرێتەوە بەتایبەت ئەمیان رەهەندێکی سیاسی هەبوو لە پەیوەست دژ بە کوردستانی سوریا… لەبارەی پەیوەندی نەوت بە تاڵانییەوە دەگەڕێنەوە بۆ بۆچونەکانی دکتۆر (مهرداد وهابی) ئوستادی زانکۆی سەربەنی شیمالی، ئەو دکتۆرە باوەڕی وایە کە ئەو دەوڵەتانەی کە لە ڕژهەڵاتی ناوەڕاستدان و پشکەوتوو نین بەڵام بڕێکی زۆر لە سەرچاوەی وزەیان لە نەوت و گاز و… هەیە ئەو دەسەڵاتداریەتییەی هەیە ئازاد نییە بەکو نەوت و گازەکە بووە بە سەرچاوەی ستەمکارییەکی تازە و دەرکەوتوو کە دەکرێ بە ستەمکاری بەتاڵانبردنی نەوت ناوی بەرین. کە مهرداد وەهابی بە دەوڵەتانی وڕانکار ناویان دەیهێنێ و نەوت فاکتەرێکی بەهێز و بەردەوامیدەرە بۆ مانەوەی دەسەڵاتی ستەمکارییان.

لە لایەکی ترەوە ئەگەڕێنەوە بۆ ڕاکانی قوتابخانەی فرانکفۆرت بەتایبەت (ئادۆرنۆ و مارکۆزە و هۆرکهایمەر) لە پەیوەندی بە بەرخۆریزمەوە بەگشتی و بەتایبەتی ئێمە لە کوردستاندا بەرخۆریزم بە پلەیەکی گشتگیر و سەرەکی ئابوری نەوتە کە خێی لە کرخۆرییدا پێناسە ئەکات، کە ئەو مەسرەفگەرایییە پەرەبسێنێت و ببێ بە کەلتور واتە کەلتوری بەرخۆریزم. یان ئەو ئابوورییەی کە هەیە لە نەوتەوە سەرچاوە ئەگرێ بە قەولی (جۆرج لوکاچ) نەوت وەك کاڵایەك بەهاکەی کە سەودای پێوەئەکرێ بۆ بەرهەمهێنان نییە بەکو بۆ بەکارهێنان و مەسرەفکردنە، بەمانایەکی تر نەوت لە کوردستان بەهایەکی مەسرەفی چینێکی تایبەتی هەیە وەك لەوەی بەهای بەکارهێنانی هەبێ بەرژەوەندی گشتی… وە بەگەانەوە بۆ ڕەخنەی فرانکفۆرتییەکان بەگشتی ڕەخنەیە لە بەرخۆریزم کە گەشەکردنی دونیای مۆدێرن لەوەی خەڵك ئازاد بکات، دیلی کردوە لەنێو قەفەسێکی ئاسنینی بەرخۆریزمدا کە وەك ئایکۆنی بەرخۆریی لە چەشنی کاڵا نمایشییان ئەکات. ئەبەت لە کوردستانیش بەرخۆریزم چەندەها ئایکۆنی فوتکراوی پارەی ئابوری بەتاڵانبراوی نەوتی گەورە کردوە، کە شاهانە لەسەر ئەو پارەی نەوتە یاری دەکەن و بەمانایەکی تر مەسرەفگەرای ئابوری نەوت لە کوردستان لە پلەی کاملی کۆانی خێدایە و دەرەچەیەك یان ئاسیەکی

خشبەخت بەدیناکرێ کە ئابوورییەکەی چارەسەر بکات کە ژیانی دانشتوانی هەرێمی کوردستان لەسەر بەندە و ئەوە نەبێ، ئەبێ چاوەڕێی دەرئەنجامی ترسناك و وێرانکەری تری ئابووری بەتاڵانبراوی نەوت بێ جەماوەری کوردستان بکەین.

چارەسەری قەیرانی مەسرەفگەرایی:

بۆ ئەوەی چارەسەری بەرخۆری بکەین وەك دیاردەیەکی ترسناکی ئابووریی و کۆمەڵایەتی کە بەرکی کۆمەڵگای کوردیی گرتووە، ئەبێ حکومەت وەك بکەری سەرەکی سەرجەم دەسەڵاتە ئیدرای و سیاسی و ئابوورییەکانی بەدەستەوەیە، چاوبخشێنتەوە بەسەرجەم کەرتەکاندا و بیرلەوەبکاتەوە دەرئەنجامی ئەو قەیرانی بەرخۆرییە چارەسەر بکات، یان هیچ نەبێ لانی کەم کەمیبکاتەوە. ئەویش بەهەماهەنگیکردن لەنێوان کەرتی تایبەت و گشتی و کەسانی پسپۆڕ و شارەزایی و ئابووری و شارەزای بوارەکانی تر، بەوەی وەبەرهێنانی ناوخۆی زیاد بکات و مەسرەفکردن کەمبکرێتەوە، وە چاوخشانەوە بە کەرتەکانی ئابووری وەك نەوت وگاز، کشتوکاڵ، گەشتیاری و پیشەسازی، سیستەمی بانك و وەبەرهێناندا، بێ ڕکخستنەوەیان و دیاریکردنی ڕۆڵەوی کارکردنیان و شەفافکردنەوەیان بەشێوەیەکی چالاك.
سیستەمی وەبەرهێنان چاك بکرێتەوە پێویستە مەسرەفکردن وەك پەتایەکی ئابووری هەوڵی بنبڕکردن یان سستکردنی بدرێ، بەمانایەکی تر، نەك بەو مانایەی کە مەسەرفکردن بنبڕ بکرێ، بەکو کارێکی ئابووری وەها بکرێ، کە بەرخۆری کەمبکرێتەوە چونکە بەیەکجاری لەناونابرێت. لەبەرئەوەی مەسەرەفکردن کە کاڵایە نمایشی خۆی نمایش ئەکات زیدەڕەوییەکی لەئەندازەبەدەر بێ بەرخۆری کاڵاکانی ئەکات وادەکات کە ئینسان دیلی ناو تەڵەی فریودەرانەی دارایی مەسرەفکردن ببێت.
پێویستە چاوێکی جدی لە پەیوەندی نێوان کەرتی گشتی و تایبەتییدا بخشێنرێتەوە، پەیوەندییەك کە هاوبەشی لە کارکردن و هاوبەشی ئابووریدا هەبێ. لەسەر بنەمای سەربەخۆکردنی وەبەرهێنان و کەمکردنەوەی مەسرەفکردنی ئابووری، واتە سیستەمی دارایی و ئابووری کوردستان سەرلەنوێ ڕێکبخرێتەوە. وە ئابووری بێ سەرجەم ئینسانەکانی کوردستان بێت، وە ئاڵاستەکردنی وەبەرهێنان بەرەو پرۆژە ئابوورییەکان و بێ پاراستن و دورکەوتنەوە لە بەرخۆری و زیدەڕەویکردنی مەسرەفکردن. وە دورخستنەوەی هەموو شێوەکانی قومارغکاری مەسرەفکردن چ لە لایەن کێ و تاکەوە بێ کە ئامانجیان بەرخۆرییە، ڕێگەیان لێبگرین و بەرژەوەندی گشتی لەبەرچاو بگرین.

وەهێنانە کایەی پەیوەندی گرێبەستێکی هاوبەشی وەبەرهێنانی ئابووری و ئەخلاقی کۆمەڵایەتی کە زەمینەی هاوبەشی وەبەرهێنان فەراهەم بکات، تا چارەسەری بەرخۆری بکەین، لە کۆتاییدا دیاردەی بەرخۆریزم لە کوردستاندا کەمبکرێتەوە و ڕێگری لێبکرێ، تاکە چارەسەر هەوڵێکی گشتیگرییانەیە لەپێناو هێنانە کایەکی هاوبەش ئابووری کە عەدالەتی کۆمەڵایەتی و ئابووری بۆ گشت ئینسانەکان لەبەرچاو بگرێ و غەمی گشتی و بەرژەوەندی کولی ئابووری و کۆمەڵایەتی پێش هەر شتێك بۆ بۆ ئینسانەکان، ئەوا بەوشێوەیە مەسرەفکردن تاڕادەیەك بنبڕ دەکرێت.

دەرئەنجام:

بوونی بەرخۆریی و مەسرەفگەرایی گەیشتن بە قۆناغێکی بنبەست و مەترسیدار، واتە ببێ بە ئایدۆلۆژیایەکی ڕۆژانەی دەسەڵات و جەماوەر لەوە ئەکەوێ بتوانرێ چارەسەر بکرێت. دەتوانین بڵێین ئەمڕۆ شێوازێکی نوێی "خودسازی" لە کۆمەڵگای ئێمەدا لە دروستبوونداید، خودسازییەك بە پلەی دەست و پەنجەکانی دەسەڵات لە هەڵگای بەرخۆرەییەوە ئاڕاستەی ئەکات، بەڵام بگومان ناتوانێت هەموو دەرئەنجامەکانی کۆنترۆڵ بکات.

پرسەی بەرهەمهێنانی ئەم خودە بەرخۆرە یەکێکە لە ئامرازە هەرە سەرەکییەکانی ئەو مۆدێلەی لە دەسەڵات کە ئەمڕۆ باڕادەستە و زۆر ئەستەمە چارەسەر بکرێت کە سەرچاوەکەی مەسرەفگەراییە. دروستکردنی ئەم خودەش بەشێکە لە ستراتیژی بەگژاچوونەوەی ئەو قەیرانە قووڵانەی کە ڕووبەڕووی هاوڵاتی و کۆمەڵگا بووەتەوە کە دەسەڵات و حیزب سەرچاوەکەیەتی... بەرپرسە حیزبییەکانی شاخ و دۆنێ، ئەمڕۆ سەرمایەدار و دەوڵەمەندە بەرخۆرەکانی ئەمڕۆن، ئەوانەی لە دوای ساڵی (1991)ەوە هیچ شتێکیان نەبوو لە ئابووری و مڵك بەڵام ئەمڕۆ ملیاردێرن و سەرمایەداری پلەیەکی گەورەن.

مەسەرەفگەرایی وەك پێشتر وتمان وەك دیاردەیەکی ئابووری و کۆمەڵایەتی کە لە کوردستاندا پەرەیسەندوە، گروپێك لە هاوڵاتی لەپێ و بەهێ کە حیزب کردونی بە سەرمایەداری بەهێز و خاوەن پرۆژە، لە لایەکی ترەوە زۆرینەیەکی بێشومار لە داهاتی هەیە کە ژیانیان مامناوەند یان لەخوار هەژاریەوەیە، کە پەراوێزنشین و کراون و بگرە ژەمەخواردنی ڕۆژانەیان دەستناکەوێت، کە سەرچاوەکەی ناعەدالەتییەکی ئابووری و کۆمەڵایەتییە کە حیزب دروستکەرێتی و لەهێگەی پارەی ئابووری نەوتەوە، ستەمکارییەکی بێئەندازە و ناعەدالەتی دروستکردوە. بۆئەوەی لە ڕووە دزێو و کوشندەکانی بەرخۆریی تێبگەین: ئەبێ بەدوایی پنتە شاراوەکانی بەرخۆریزمدا بڕۆین و بیدۆزینەوە، وە ئەو کۆمەڵگا و تاکەکەسە فوتکراو و

هەڵخەتێنراوەی بەناوی خۆشبەختی بەرخۆییەوە دروستکراوە دەرزییەکی پێدابکەین و بیتەقێنین. لە بەرامبەردا تاك و کۆمەڵگایەك دروست بکەین کە خاوەنی خۆی بێ، ئەمەش هەوڵ و کات و وزەی ئابووری و کۆمەڵایەتی و ئینسانی خەمخۆری ئەوێ بۆئەوی بەهاوکاری هۆشیارییەکی دەستەجەمعی رەخنەگرانە بەر بە لێکەوتەکانی مەسرەفگەرایی بگرین وکۆمەڵگا و تاك لە ئاسەواڕە خراپەکانی ئاگادار بکەینەوە و پێیان بڵێین: کە مەسرەف وەك کاڵا نمایشت ئەکات ئەی مرۆڤ ئاگاداری خۆتبە، ئەگینا مرۆڤبوونت ئەکەوێتە ژێر مەترسی و پرسیارەوە، بۆیە بیربکەرەوە (سوقرات) گوتەنی: "خۆت بناسە" و خاوەنی خۆتبە بۆیاردان و بیرکردنەوەی لە بەرژەوەندی خۆت و کۆمەڵگا.

سەرچاوەکان:

1- کتێب:

1- جامعه مصرفی، ژان بودریار، ت: پیروز ایزدی، تهران، 1389.

2- انسان تك ساحتی، هربرت مارکوزه، ت: محسن مویدی، تهران، 1350.

3- دیالەکتیکی ڕۆشنگەری، تیێدۆر ئادۆرنۆ و ماکس هۆکهایمەر، ت/ هاژینی مەلامین، سلێمانی،

4- مۆژوو و وشیاری چینایەتی، جۆرج لوکاچ، و/ هادی محمدی، سلێمانی، 2006.

5- کۆمەڵگا و غەریبەکانی، مەریوان وریا قانع، سلێمانی، 2018.

6- دوا خەندەی دیکتاتۆر، بەختیار علی، سلێمانی، 2020.

7- چۆنە تا ئێستا هەموو شت ئاوانەبووە؟، ژان بودریار، و- وەلید عومەر، سلێمانی، 2019.

8- تورکیا و هەڕەمی کوردستان: چ جۆرە پەیوەندییەك؟، د. سەردار عزیز، سلێمانی، 2015.

9- لە چ ئێستایەکدا دەژین؟، مەریوان وریا قانع، سلێمانی، 2012.

10- گۆڤاری کەنسپت، کۆمەڵك نوسەر، وتاری پرسی نایەکسانی ئابووری لە هەردوو تیۆری سەرمایەی مرۆیی و توانادارییی مرۆییدا، نیاز نجمدین، سلێمانی، 2013.

2- وتار:

1- ئابووری کرێخۆری کەلتووری کوردی، ن/ وەلید عومەر، 2018.

2- ژینگە، مەسەرفگەرایی و…، ن/ کەڤین هاریمەن و کەڤین نانس، و/ هەمن خالید، 2017.

3- کاڵا و مەسرەف، ن/ هاوار محمد، 2013.

4- لەعنەتی سامانی سروشتی: نەوت و گاز بەنمونە، ن/ دانا حمید،

2020.
5- قەیرانی بەرەوەبردن لە هەرەمی کوردستان، گفتوگۆ لەگەڵ: پرۆفیسەر: د. وشیار معروف، 2019.

شتێ … دانا حمید

شتێ لە یادەوەریی
شتێ لە ژەنگی تێ
شتێ لە دەنگی تێ
شتێ لە عەشقی تێ
شتێ لە میهر
شتێ لە شاری تێ
شتێ لە نیگا و
شتێ لە بزەی تێ
شتێ لە دواندنی تێ
شتێ لە نائومێدی
شتێ لە دڵشکان
شتێ لە هیوا
لە کەتاییدا؛
شتێ لە هونەری کەمەندی و
شتێ لە هەموو بوونی تێ
بە هەڵکەڵەراوی لە زەینمدا بە ئەبەد
لەم شارەدا بەجێدەهێم کە؛
هەم ئومێدن بۆ من و هەم بۆ تۆ.

دانا حمید

ژیان و نائومێدی حەقیقی... دانا حەمید

لە کاتێکدا من ئازانم، وە ئەتوانم بوپێی هەزاوە لە ژیان نائومێدبم! بەڵام ناتوانم کە ئەم زمانەی لە قسەکردن و نوسین و دەربڕیندا، لەگەڵ خەم و بەرامبەر بەکاریدەهێنم چ جارێ زمانێکە، چ مانایەکی وجودی هەیە بەم. نازانم! دەکرێ ئەم تەعبیرە لە تەنهایی و بێدەنگییەکانم، چرکەساتی ڕووداوێکی نوقسانییەک بێ لە منداڵ، کە هەستم پێنەکردوە، وەیان پێمنازانیوە... یاخود پێمزانیوە و لە ئەنجامی کەمتەرخەمی و گەشگیری خەمەوە بێ، شەکەک بێ لە ئەنجامی دەخی وجودی ژیانەوە، بۆئەوەی پرست پێبکا هاتووە و میوانێکی ناوەختە ڕووبەڕووت بووەتەوە، جا بەهەی هەر ڕووداوێکی ژیانەوە بێ، توشت بووە.

ئایا ئەتوانی خەت دەرباز و ڕزگار بکەی یان نا لەم شەکە، ئەمە بە من چەند تێگەیشتنێکی هەیە وەک ئەو خەڵکەی وەنای ئەکەی، ئەکرێ ئەو شەکە درم و پەتایەکی جا "ڕەحی/جەستەیی" بێ، بەڵام بە "بەڵا/نەخۆر"، خەشم نازانم! ئازانم تەواوی جەستە و ڕەحم کە هەستی پێئەکەم هیلاک و ماندوە، بەدەست کات و زەمانەوە کە لەوانەیە هی کاتێکی دوورووەدرێژی لەمەوبەربێ، یان هی کاتێکی تر بێ، ئەوەندەی هەستت پێکردوە لە نوکی پەتەوە تا مەشکت هەست بە ئازار ئەکەیت، ئازارێک زەرجار ڕەحی و زەرجار جەستەی یان هەردووکیان پێکەوە، واهەست ئەکەی "پشت، سنگ، دەرون، سەرتاپایی هەشت و جەستە و مەغزت" ئەشی هەیە.

بەقەولی (کامە): "لە هەمووی وەحشتناک و ناخۆشتر لەم بارودۆخەدا ئەو تامەیە کە لە دەمتدا هەستی پێئەکەی و دەتە دەرەوە... نەخوێنن، نەمەرگن، نەتا و ئەوانی تر..." لە جەستەت پێکهاتەیەکن لە هەموو ئەو درمە وجودی و ڕەحییە، کە لە شەکەوە دروست بووە. تەنها ئەوەندە لەم گەردونە گەشتووین و درکمان پێکردوە کە ئەویە: زمان ناتوانە لە ئاستە ڕووداوەکان تەئویلاتی خێی هەبێ، لە بەرامبەر ئەو "ڕەش/سپی، ئازار/چێژ" و...، وەیان (خەیام) گوتەنی: " ئەم ژیانە نە سەرەتایەکی هەیە و نە کۆتایی". قبوڵکردنیشی هەروا بەسادەیی ئاڵۆزە و تولەییەکی ئەوەندە درێژە هەتا بەڵای پێیناگەی، کە لە تەڵەی وجوددا هەیە، و پێ بە گەرومان هاوار بکەین، چەند سەختە وەک ئینسانێک لەم سەردەمدا ژیان بکەین.

قەیرانی ڤایرۆسی کۆرۆنا... نووسینی: دانا حمید

هەنگاو لە سەرەتایی پەیدابوونی ژیان لەسەر زەوی و بوونی مرۆڤایەتی لەسەر ڕووی زەمین ڕووبەڕووی چەندین هەوراز و نشێو، خۆشی و بەختەوەری، درم و پەتای درژخایەن بووەتەوە کە کاریگەری منفی لەسەر ئابوری و بژێوی دانشتوان دروستکردوە... بەڵام ئەوەی ئەوی ئەمە مەبەستمانە، لێرەدا بەتایبەت ئەم پەتایە واتە ڤایرۆسی کۆرۆنایە. وە ئەم نەخۆشییە کۆرۆنا و کاریگەرییەکانی لەسەر دەوڵەتانی جیهان چییە؟ وە لەکۆتکانی لەسەر مرۆڤ و ئینسانیەت چییە؟ وە چۆن بتوانین ڕووبەڕووی ئەم دەردە بببینەوە و خەمانی لەبیارزین تا ئەوەی لانی کەم ئینسانیەت بە کەمترین زیان و ناخۆشی لە دەست ئەم ڤایرۆسە نەجاتی ببێت.

جا ئەوەی مەبەستی ئەمەیە لەم نووسینەدا ڤایرۆسی کۆرۆنایە و چۆن بتوانین پێش بگرین بەم ڤایرۆسە و بە کەمترین زیان لە دەستی دەربچین. ئەم نەخۆشیە سەرەتا لە شاری وهانی چین بڵاوبووەوە، کە نزیکەی (١٢) ملیۆن ئینسانی تیادا دەژێت، وە یەکێکە لە شارە ئابوورییەکانی وڵاتی چین و ٦٠ژەی (٦٠%) ئابوری چین، وەبەرهێنان و سەرمایەگوزاری لەم شارەوە بۆ چین و دەرەوەی چین هەناردە دەکرێت. چەندین هۆکار هەبوو لەسەر پەیدابوونی ئەم ڤایرۆسە لە چین، ئەمە زۆر ناچینە ناوەڕۆکی ئەم هۆکارانەوە و وردودرشتی بە دوایی ڕووداوەکە بەجێهێڵین و دواتر ڕوون ئەبێتەوە کە چەندین هۆکاری دیار و پەنهان هەن کە دەرخەری ڕووداوی نەخۆشییەکەن. چونکە ئەوەی کە گرنگە بزانین لەکۆتە ئابوری و سیاسی، کۆمەڵایەتی، تەندروستی و دەروونیەکانی ئەم پەتایە لەسەر مرۆڤ و چۆنیەتی ڕووبەڕووبوونەوەی، وە بەرپەگرتنی بۆ ئەوەی لەوە زیاتر مرۆڤایەتی نەبێتە قوربانی ئەم دەردە ترسناکە کە بەشێوەیەک جیهانی تووشی شۆک کردوە جۆرێک لە "وەستان و مەنگبوون"ی دروستکردوە کە زیانێکی گەورەی ئابوری و سیاسی و تەندروستی و دەروونی لە سەرجەم مرۆڤایەتی داوە.

ئەم نەخۆشییە سەرەتا لە شاری وهانی چینەوە سەریهەڵدا و وە بە چەندین شێوەی تر باسی ئەکەن، هەندێ ئەڵێن لە گیانەوەرەوە

گوزراوەتەوە بە ئینسان. وە هەندە تر ئەژن لە زانکۆی وهانی چین تاقیکردنەوەی لەسەر ئەم قایرۆسە کراوە و پاشان لەدەست دەرچووە، هەندێکی تر ئەژن ئەم جەنگی ئابوورییە کە ئەمریکا لە بەرامبەر چین پەیڕەوی ئەکات بەئەوەی ئابووری چینی پێ لاواز بکات، چونکە ئێستا ئابووری چین زۆر بە شێوەیەکی بەهێز و ناوازە بازاڕی ئابووریی و بازرگانی و پیشەسازی جیهانی داگیرکردوە. ئەمەش جۆرێک لە دڵدانگی لای بەرپرسانی ئەمریکی دروستکردوە کە ئەبێت بەهەر شێوازێک بێ بەر بەم شاڵاوە ئابوورییە بەهێزەی چین بگرن و نەهێڵن لەوە زیاتر پێلبهاوێت.
ئەوەی کە گرنگە لەسەر وڵاتانی جیهان بە هۆشیارییەوە مامەڵە لەگەڵ ئەم نەخۆشیەدا بکەن، واتە نابێتە هۆکاری ئەوەی تەرس و تۆقین بەاوبکرێتەوە و خەڵک زیاتر بترسن لێی.. هەموو دونیا تانی جیهان ێیگری ئەوە ئەکەن کە ئەم نەخۆشیە پێیان نەگات کە پێشیان گرت سەرتا ئەرکی دونیا تە لە ڕەگەی وەزارەتی تەندروستی بە هەماهەنگی وەزارەتەکانی تر لینکێک دروست بکەن کە بەربەستێک لەسەر ئەو خانانەی کە پەیوستە بەئەوەی کە ڕێنمایی و ڕاهنمایی هاونیشتیمانیان بکەن لەڕەگەی یەک کاتی فەرمییەوە ڕۆژانە ئامارەکان بەاوبکاتەوە و ئامۆژگاری خەڵک بکەن کە کەمترین بەریەککەوتنیان هەبێت تائەوەی هیچ نەبێ دگەین بە پلەکانی گەرما و مەترسی بەاوبوونەوەی قایرۆسەکە کەمتر ئەبێتەوە.
ئێستا نەخۆشیەکە گەشتووەتە قۆناغێکی ناوەڕاست و بەتایبەت ئەران ناوەندی سەرکیە بە بەاوبوونەوەی نەخۆشیەکە، ئومێدەوارین ئەم نەخۆشیە لە ئەرانی دراوسێمان لەوە زیاتر تەشەنە نەکات و لەڕەگەی دونیا ت و ڕێنمایی تەندروستییەکانەوە لەناوببرێت، وە کەمترین ڕۆژی مەرگ تۆمار بکرێ و وە ئەو هاوڵاتیانەی تووشی پەتاکە بوون بە زووترین کات چاکببنەوە و ئومێدی ژیانێکی باشتر و شایستەتریان بە بخوازین. چونکە ئەم نەخۆشیە لەوە زیاتر تەشەنە بکات زۆر زووتر دگاتە لای ئەمەش چونکە کوردستانی باشور زۆرترین سنوری جوگرافی لەگەڵ وڵاتی ئەراندا هەیە و چوار مەرزی دەولی هەیە لەگەڵ ئەراندا کە مامەڵەی ئابووری و بازرگانی تێدا دکرێ، سەرەڕای چەندین مەرزی لاوەکی تر.
ئەم نەخۆشیە کاریگەری زۆری لەسەر دونیا تان و ئینسان هەیە، بەداخەوە کاریگەریەکەی هەمووی سلبییە لە ووی ئابووری، سیاسی، تەندروستی، دەرونی و کۆمەڵایەتییشەوە... ئەوەی بە ئەم گرنگە لە ووی ئابووری و سیاسی، تەندروستی و دەرونییەوە خوەندنەوە بە ئەم پەتایە بکەین، ئەویش لەڕەگەی پسپۆڕی هەرێک لەم بوارانەوە. بەڵام ئەوەی کە من ئەینووسم لەسەر ئەم پەتایە شتێکی سەرتاییە دکرێ

زۆر باشیش نەبێ بەڵام هیچ نەبێ سەرەتایییەکێ بە ئاوەدانەوەی لایەکی نەخشییەکە، وە پسپۆرانی هەرێک لەو بوارانەوە، نووسین و قسەی خۆیان بکەن. گومان لەوەدانییە کە ئەم پەتایە دەبێتە بابەتی ڕۆژ و لە ئایندەدا چەندین کتێب و وتار و فیلم و مستند و ڕۆمان و بابەتی پزیشکی بە قۆڵی لەسەر دەنووسرێت. ئەوەی گرنگە کە هەموو هەوڵەکان بەو ئاڕاستەیەدایە کە تەنها ڕێگەی چارەسەرکردن لەم قۆناغەدا تەنها خۆپاراستنی تەندروستی و گرتنەبەری ڕێوشوێنە سەلامەتییەکانە. بەدەر لە ڕێنمایی تەندروستی چاوەکی ترمان بخەینە سەر لایەنەکانی تری نەخشیەکە، لە ماوەی پێشوودا (یورگن هابرماسی) فەیلەسوفی ئەڵمانی پێشنیاری دروستکردنی (صندونی هاوبەشی ئەورووپا) بە وڵاتانی ئەورووپا خستەڕوو، بۆئەوەی بتوانن بەهەموویانەوە کە کەمەک و یارمەتی بە دەوڵەتانی تری یەکێتییەکە لەکاتی ڕووبەڕووبوونەوەی قەیرانەکەدا هاوکاری ئەو دەوڵەتانەی پێبکەن. وە لە لایەکی ترەوە (یوڤال نوح هاراری) لە وتارێکی گرنگدا بەناوی (جیهانی دوایی کۆرنا) باوەڕی وایە قەیرانی نەخشی کۆرنا کاتایی دە، ئەوەی کارساتبارترە لە ئێستادا جیهان بە سەرکردەیە، واتە جیهانی ئێستا سەرکردەیەکی نییە بتوانێ لەپێناو قەیرانێکی جیهانی وەک بیماری کۆرنا دەستەیەکی گشتی دروست بکەن بە بەهاناوەچوونی جیهان و دەربازکردنی جیهان لەم نەخشیە. وە هاراری باوەڕی وایە ئەم قۆناغەش کاتایی دە بەڵام ئەوەی کێشەی بنەڕەتیتر و سەرەکیترە کە لەوانەیە زۆرێ گەورەتری بەدوادابێ قەیرانی ژینگە و چەکی ئەتۆمییە، کە هەڕەشەی سەرەکین لەسەر لەناوچوونی ژیان لەسەر زەوی. ئەوەی گرنگە لە دەرئەنجامدا کە لە هەموو ڕووکانەوە خوێندنەوە بە ئەم پەتای کۆرنامەیە بکرێ. بەتایبەت لایەنی (سیاسی، ئابوری، مێژووی، فەلسەفی، تەندروستی، کۆمەڵایەتی، دەروونی، فەرهەنگی، کۆمەڵناسی پزیشکی، دەروناسی پزیشکی و چەندین بابەتی تری ڕەخنەیی) لایەنە شاراوە و نادیارەکانی قایرۆسەکە ڕوون دەبێتەوە و خەڵک باشتر دەیناسین و خۆیانی لێدەپارێزن.

کاریگەری و لێکەوتەکانی قایرۆسی کۆرنا:
لەسەری ئابووریەوە:

لەو کاتەوەی ئەم نەخشیە لە شاری وهانی چین سەریهەڵدا و پاشان بە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا بڵاوبوویەوە، ئەم قایرۆسە بە شێوەیەک بڕپرسانی وڵاتانی توشی شک کردوە نازانن چی بکەن؟ وە ئابوری جیهانی بە جۆرێک لاواز کردوە کە هاتن و ڕێشتنی لە نێوان وڵاتاندا پێکخستووە… ئەم نەخشیە هەندە سەرچاوە ئەگەن: بە بڕی (٣ بۆ ٥)

ملیار دۆلار زیان و زەرەری لە ئابووری جیهان داوە، وە وڵاتی چین پلەی یەکەمی بەردەکەوە لەم زەرەردا. ئەمەش سەرەڕای ئەوەی هاتوچۆ و گەشتی ئابووری وەستاندوە و جارێ: لە "شۆکی ئابووری" دروست کردوە. ئایا دەکرێ ئەم نەخشیە کەتایی بە یان لە کاتی تر و ئایەندەی تردا خۆی دەربخاتەوە بەناوی تر و بە شێوازی تر.
شۆکی ئابووری ئەم قایرەسە تائەندازیەک گەردونییە چونکە زەربەی وڵاتانی جیهانی گرتۆتەوە و پەتاکە تیایدا بوونی هەیە، ئەو وڵاتانەشی کە ئەم دەردەی تیادا نییە لایەنی تەندروستی و هەموو ئەکارە زەروریەکانی تریان خستووەتە حاڵەتی ئامادەباشییەوە، بۆئەوەی گەر ڕووی لە وڵاتەکەیان کرد بە کەمترین ئازار و زیان لێژەرباری ئەم نەخشیەدا دەربچن.
ئەم پەتایە لەدان و گورزە لە هەموو کەرتە ئابووری و تەندروسیەکانی تری دەوڵەت، کە سەرتاسەری جیهانی گرتۆتەوە. کە تائادەیەک ئەمەش وادەکات گەشەی ئابووری بوەستێ و جارێ لە تەمبەڵی و بەرخۆری دروست بکات. ئەمەش نابێ ناحەقی ئینسان بگرین چونکە گیان لە هەموو شتێ خۆشویسترە و ئینسان هەموو شتێک ئەکات لە پێناو مانەوەی خۆیدا بۆئەوەی زیاتر بژیت، ئەمەش مافێکی سەرەتایی خۆی و ژیانێتی کە کەس ناتوانێ لەمەی بکا و بڕێ تە بێت نیە بژیت.
ئەم دەردە جگە لەوەی کە گەشەی ئابووری توشی وەستان و رکود ئەکات زەرەریش لە کەرتەکانی تریش دەدات، هەندە سەرچاوە ئەڵێن کە بە ڕێژەی (5%) گەشەی ئابووری جیهانی کەمکردەتەوە و بگرە گەر نەخشیەکە زیاتر و درێژخایەنتربێ ئابووری پاشکۆی زیاتر ئەکات.
ئەم نەخشیە بە پلەی یەکەم زیانی لە کەرتی "ئابووری تەندروستی" جیهان داوە، چونکە پیوەندیەکی ئاستەوانە لە نێوان گەشەی تەندروستی گشتی و گەشەی ئابوورییدا هەیە، کە پیوەندی بە وجودی گشتی ئینسانەوە هەیە... لەبەرئەوەی پەتاکە زیاتر تەشەنە بکات زیانی زۆر لە ئابووری دەدات، لەم کاتەدا تەندروستی زەرەمەندی یەکەم ئەبێ و تووشی وەستان ئەبێ کەرتی تەندروستی. بۆیە کەنترۆلکردن و هەیمەنەکردن بەسەر نەخشیەکەدا، ئەو وەستانە ئابووری و تەندروستییە تەکدەشکێنێ و تائادەیەک ژیان ئەگەڕێتەوە باری ئاسایی خۆی. لە ئێنجامدا دەگەین بە قەناغێک کە (شۆکی ئابووری/ تەندروستی) ئەتوانرێت چارەسەر بکرێت.

لێووی سیاسییەوە:

ئەم نەخشیە لە ڕووی سیاسییەوە سەرتاپای جیهانی گرتۆتەوە و بە شێوازێک سیاسەتی دەوڵەتانی جیهانی توشی شۆک کردوە، کە نازانن ئەم

پەتایە سروشتییە و بە خێی دروستبووە یان جەنگی دەوڵەتانی زلهێز و ئابووری بەهێزە کە لە هێزی رۆقەوە کە جاران دەکرا لە نێوان دەوڵەتان ژمارەیەکی زۆر ئینسان تێیدا دەکوژرا، ئێستا جەنگەکە شێوەی خێی گۆڕیوە و لەجیگەی هێزی نەرمەوە دەوڵەتان بەرامبەری یەکتر ئەنجامی ئەدەن. ئەمەش لایەکە ناتوانین بڵێن: بەتەواوی دروستە چونکە دەکرێ قایرەسەکە سروشتی و گوزراوەبە یان لە شاری وهانی چین لە ئەنجامی ئەو هەوڵانەی کە باس دەکرێ بەاوبووبێتەوە. یان قایرەسەکە جەنگەکی ئابووری زۆر بەهێز و درێژماوەبە لە نێوان بلەکی سەرمایەداری بە ئابڕایەتی ئەمریکا و بلەکی کەمۆنیزم بە ئابڕایەتی چین، ئێستا بەڵادیەک ئابووری چین بازاڕەکانی جیهانی داگیر کردوە کە بووەتە مەترسی بە سەر ئابووری ئەمریکا پێشبینی دەکرێ چین بەو سیاسەتەی پەپڕەوی دەکات لە بواری ئابووریدا پێش ئابووری ئەمریکا بکەوێ و ببێتە یەکەم زلهێزی ئابووری/ سیاسی جیهان. کە ئەمەش گۆڕزێکی کوشندەی فرەپلۆپەیە بە سەر جەمسەری سەرمایەداری کە ئەمریکا رابەرایەتی ئەکات. تا ئێستا قایرەسەکە تەشەنەی بە زۆر وەاتدا کردوە و جۆرەی تاڵادیەک لە سەرجەم ئەو وەاتانەی کە دەخی ریزپەڕە و نائاسایان راگەیاندوە، بەاوبوەتوە و و سیاسەتی وەاتانی ناچار کردوە کە پیاچونەوە بە هەموو سەکتۆرەکانی وەاتدا بکەنوە بەتایبەت و سیستەمی تەندروستی و چاکسازی تەدابکەن. کە ئێستا جۆرێک لە سیاسەتی دەولی لە جیهاندا بەسەر دەوڵەتانی هەژاردا پێیەو دەکرێ و کە لەووی سیاسیی و ئابوورییەوە لاوازن. وەاتانی بەهێز ، هێزی خێیان بەسەر وەاتانی هەژار و لاوازدا جێبەجێ ئەکەن کە ئەبە جۆرێک لە پاشکەیەتی بە لەووی سیاسیی و ئابوورییەوە بە وەاتانی بەهێز بکەن.

موعەما و مەغزای ئەم قایرەسە ماجراکەی نادیار و تولکەشە، وە لەم رۆژانەی دواییدا، وتەبێژی چین، ئەمریکای بە دروستکەری قایرەسەکە تاوانبار کرد و ڕاگەیاند: ئەم کارەنایە بێئەوەبە (ئابووری سیاسیی) چین پێ لاواز و هەژار بکات. یان بەپێی زانیاری ئەو هەواڵانەی کە لە ئێران بڵاوئەکرێتەوە ئەڵێن: قایرەسی کارەنا کە لە ئێران تووشی هاوڵاتیان ئەبە دوو جۆرە بە تایبەت ئەوەی لە شاری قوم بڵاوبووەتەوە و خەڵک موبتەلای بووە بەڵای پزیشکانی ئێرانی ئەڵێن سەرچاوەی ئەم ڤیرەسە هەمان قایرەسی وهانی چینە. بەڵام پزیشکانی ئێرانی باوەڕیان وایە: جۆری ئەو قایرەسەی تر کە لە شاری ڕشت و گیلان خەڵکی توشکردوە جیاوازترە لە قایرەسی قوم، چونکە پێیان وایە ئەمەی ڕشت و گیلان زۆر بەهێزترە و ئینسان بەرگەی ناگرێ، وەک ئەڵێن ئەم قایرەسە جۆرەکە لە چەکی ڤیرەسی (بیۆژنیتیک) کە وەک

چەکەکی کوشندە کە ئەمریکای پێتاوانبار ئەکرێ لە لایەن ئەرانەوە دژ بە ئێران بەکاردەهێنرێت. وەک لێکخراوی تێندروستی جیهانی ئاشکرای کرد، ئێستا نەخۆشییەکە جیهانییە و پەویستی بەووبەرووبوونەوەی هەموو وڵاتان هەیە بۆ بەرگرتن بە نەخۆشییە کە ئەبێ بە خێپاراستن و کەرەنتینە کردنی هاوڵاتیان خۆیان لە ماڵەکانیان وەک ئەوەی لە وهان کرا و سەرکەوتن بە قایرۆسەکەدا راگەیەنرا، وەڕ و ئیرادەی هەموو میللەتی پەویستە ئەویش بوونەدکرێ کە دەوڵەت لەووویی سیاسییەوە پاڵپشت و یارمەتیدەری هاوڵاتیان بێت. چونکە وەک تێندروستی جیهانی ئەڵێ: ئێستا درەکە بۆ (گۆباڵ پاندمیک) ناوزەد کراوە لەبەرئەوەی زەربەی شوێنەکانی جیهانی گرتنەوە و پەوستی بە هەماهەنگی هەموو جیهان هەیە کە تا کەتاچرکە کە بنبەدکرێت.

لەووی تێندروستییەوە:

پەتای کەرەنا بۆ ماوەیەکی کەم گێشتە زەربەی وڵاتانی جیهان، چی هەکارەکە وادەکات کە ئەم نەخۆشییە ئەوندە ترسناک باس بکرێ و زەربەی دەوڵەتان بکەونە خۆئامادەکردن و رووبەووبوونەوە لە بەرامبەر ئەم پەتا کوشندە و تائەندازیەک چارەسەرنەکراوەدا، جگە لە خێپاراستنی تێندروستی و پاکوخاوێنی و سەلامەتی گشتی هیچ ڤاکسینەکی چارەسەرکراو بۆ قایرۆسەکە نەدەزراوەتەوە. ئەم نەخۆشییە ەووی کردەتە هەر وڵاتێک جۆرێ ئینسانی و ئەوانەی تری پێخستووە، واتە جەرەک لە "وەستانی مردوو"ی هەیە کە ئینسان بەوەڕام دەهێتەوە لە بەرامبەر ئەم نەخۆشییەدا کە بەواری هەناسەدانت لەدەبێ بە بیرکردنەوە بە دەزینەوەی چارەسەرێکی کاتی و تا دەگەیت بە ئەنجامێک بتوانرێ رێگریبکانی بەردەمی نەخۆشییەکە دەسنیشانبکرێ و هەوڵی بنبەکردنی بدرێت.
لەم پێناوەدا کەرتی تێندروستی زەرترین و قورسترین ئەرکی مرۆیی و ئینسانی مێژوویی لەکێ گرتووە، دەوڵەتان لەڕگەی کەرتی تێندروستی، دکتەر و پەرستاران و کارەندانی تری ئەم کەرتەوە وەک سەربازێکی بێخلاق و خاوەن ویژدان بەماندووبوون شەو و ڕۆژ دەخەنەسەر یەک بۆ ئەوەی گیانی مرۆڤکان لەو نەخۆشییە رزگار بکەن و بیخەنەوە سەر ەچکەی ژیانکردن.
ئێستا کەرتی تێندروستی تەنها ئەوەی لەبەردەستدایە بەڕنمایێکردن و خێپاراستن لەو نەخۆشیە، سەرجەم ئینسانەکان ئامۆژگاری بکات کە تەنیا رێگای چارەسەر تاوەکو ئێستا ئەوەیە بۆ پاکژی و خێپاراستن لەو نەخۆشییە خەمان بپارێزین، واتە هەموو شتەک لە دەرچوون و تێکەاوبوون لەگێ کەسانی تردا کەمبکەینەوە تاوەکو بۆ

دەرئەنجامەک دەگەین کە نەخشیکە لەناودچێت. دەبە هەموو مرۆڤایەتی بە ئاواتی ئەوبە کە دەرمانێ یان ڤاکسینەک دروست بکرێ کە بتوانرێ ڤایرۆسەکە لەناوببات... بەڵام لە کاتیدا هەر کارتی تەندروستییە کە بار بەم نەخشییە بگرێ و ئومێدکی دەستەجەمعی بەسەرجەم مرۆڤایەتی ببەخشێت کە ڤاکسینی چارەسەرکردنی ڤایرۆسەکە دەزراوەتەوە. واتە لە کاتیدا تەندروستی ببێتە ترسکایی ئەو ئومێدە بە سەرجەم ئینسانیەت و بەتایبەت ئینسانە نەخۆشەکانی ژێردەستی ئەم پەتا کوشندە و تارمایئاسایە.

لەووی کەمەایەتی/ دەرونییەوە:

ئەم ڤایرۆسە گومانی تێدانییە وە دەرد و بەڵایەکی گەردونی سەرتاسەری جیهانی گرتوەتەوە، لەم سەنگەیەوە شەکی کەمەایەتی و دەرونی بەپلەی یەکەم لەسەر ئینسانەکان دروست ئەکات. ئەوەی ئەم بەڵایە دروستی ئەکات شەکی دەرونییە خێی دەبینێتەوە لە کەمەک حاڵەت لەوانە: (قەڵەقی، دەڵاوکە، بەهەزی، نائومێدی، بەخەوی، وەسواسی، بەخواردنی، سەرئێشە، لاوازی تەواوەتی لەسەر جەستەی ئینسان...هتد) ئەم پەتایە لەووی دەرونییەوە بە پلەی یەکەم کاریگەری گەورەی لەسەر ئینسان ئەبێ، هەندێ کەس بەئەوەی نەخشییەکەی هەبە لەووی دەرونییەوە رووخاوە، هەست ئەکات کە نەخشییەکەی تووشبووە ئەمش وائەکات ئەو ئینسانە خەفەت و دڵتەنگییەکی زۆر دایبگرێ و ئارەزووی هیچی نەمێنێت. ئەمش وادەکات بەرگری جەستەی لاواز بێ و موعەرەز بە بە توشبوون بە پەتاکە. لەو کاتەدا پێویست دەکات کە کارتی تەندروستی لەڕگەی هەنانی دکتۆری دەرونی و بەرنامەی تایبەتی دەرونییەوە کەمەگا و تاکەکان هەشیار بکرێتەوە لەوەی کە نەهێڵرێت هەرکەس لەخەیاڵەوە قسە و وتار بدات. بەئاستەکردنی کەمەگا لەڕگەی هەشیاری و ئاگایی تەندروستی و سەلامەتییەوە، دەکرێ رێگری لەو پەتایە بکرێ، وە چارەسەری کاتی لە ئایندەدا چارەسەری درێژخایەنی بێ بەدەزرێتەوە. ئەم نەخشییە کەشێیکی زۆر ئاڵەزی هەیە کە "ترسکی دەستەجەمعی" دروستکردوە کە پێویستی بە هەشیارێیکی دەستەجەمعییە لە بەرامبەر ئەو ترسەدا بتوانین بە چەندین کەنال و بەرنامە و ئامێژگاری و چەندین چارەسەری تر... خەڵک بگەنێنەوە باری ئاسایی ژیانی خێی و ڕۆژانە کاتی ئاسایی خێی بەڕێبکات.

لێعنێتی سامانی سروشتی (نێوت و گاز)... دانا حمید

دەکرێ حکومەتی هەرێمی کوردستان بەو ژێرخانە بەهێز و بەپیتە ئابوورییەی هەیەتی دەتوانێ ئابورییەکی بەهێز و سەقامگیر دەستەبەر بکات، لێ ئێنجامی کارکردن و فەراهەمکردنی دەستی کاری شارەزاوە. ژیانێکی باشتر و ئاسودەتر بێ نەوکانی دوایی خەمان خەزن بکەین. بەڵێ لەکاتی رووبەرووبوونەوەی قەیرانێ سیاسی و ئابووری و... هەکارەکانی تردا، کێ بڕیکی میللەتەکەمان دەگرێ حکومەت بتوانێ لەبەرگەی پلانی درێژخایەنەوە بەر بەو قەیرانانە بگرێ و بتوانێ بەرگەیان بگرێت تاوەکو دەخەکێ ئاسایی دەبێتەوە.

ئەو سامانە سروشتییەی لێ چێشنی نەوت و گاز و باقی پێکهاتە سروشتییەکانی تر لەژێر زەویدا هەن و، گەنجینەیەکی خەزنکراوە حکومەتی هەرێم ئەتوانێ لەکاتی قەیراندا کەڵکیان لەوەرگرێ بە میللەتەکەی. ئەویش لێ لایەن دەستەکی شارەزاوە دەربهێنرێ و وەبەرهێنانی تێدا بکرێت و پاشان پاشکەوت بکرێ، بڵێوەی لێ دەخی شپرزەی و شڵە و قەیرانی درێژماودا بەکاریانبهێنێت.

وەک دەزانین لێ دوایی ئێنفالکردن و کیمیابارانکردنی کوردانی باشور، لێ هەر سێ پارچەکەی تر کوردستان روبەرووی نەهامەتی و خراپی گوزەرانی ئابوری بوویەوە، جاری واهەبووە پارچێ نانێک نەبووە کە سکی خەمانی پێ تێربکەین. بەڵام لێ دوای راپەڕین و بەتایبەت لێ ساڵی (١٩٩٢) کە حکومەتی بەعس دەسەڵاتی لێ ناوچێ کوردییەکان نەما و دوای ئەوە حکومەتی هەرێمی کوردستان دروستکرا، حیزبێ کوردستانییەکان بەتایبەت پارتی و یەکێتی، وباقی حیزبەکانی تر ئەیانتوانی بەهاوبەشی لەگەڵ چەندین کەسایەتی دەوڵەمەندی تر کوردستانی باشور بکەنێ نمونەیەکی سەرکەوتووی ئابوری و ئیداری بەڕێوەبردن بێ ناوچەکە، بەڵام ئەوەیان نەکرد لێپەناو پارێ و هێزی زیاتر بوو بێ شڵیان و ژمارەیەکی زەر لەهەردوولا شەهیدکرا. ئەمەش جگێ لێ ماڵوێرانی گەلانەوە بێ دواوێ هیچی تری سەوز نەکرد.

پارتی و یەکێتی ئەیانتوانی حکومەتێک دروست بکەن دوربێ لێ دەستی حیزب و خەڵکی تەکنەکرات بهێنن و بڕیان بەڕێوەبەرایەتی بەڵام ئەوەیان نەکرد. شێوازێک لێ کارکردن لێناو حکومەتدا پێدابوو، کە دەکرێ

پێی بڵێن: دروستکردنی حکومەت لەناو حکومەتدا، کە شاراوە ئیشکانی دەکرد و سەرتاپا پڵۆپێی حکومەتی گرتبووە. ئەم حکومەتە شاراوەیە (مەحسوبیەت و مەنسوبیەت) یەکێک بووە لە کێشەکە سەرکییەکانی کە لە کۆتاییدا زەرەر و زیانێکی ئەجگار قورس و فراوانی لە کەرتی حکومەت و دا و تا ئەستاش بە شێوازێکی ناڕاستەوخۆ بەردەوامە و حیزب پێنای بە ئەبات، ئەمش وادەکات حکومەت بەردەوام بێ قەرزاین و ناتوانین کۆشێ بنێتییەکانی خۆک چارەسەر بکەین. وەک دەزانین ئەمە ژەر و بانمان سامانی سروشتییە بەنرخ و بەبەهایە بەڵام جاری واهەیە دێپەک نەوت نیە بیکەیتە چراوە بۆئەوەی هیچ نەبێ کەمێک دەوروبەرت رووناک بکاتەوە.
ئەوەی مایەستی ئەمەیە کە حکومەتی هەرێمی کوردستان لەو ماوە زەردا دەیتوانی زۆر کار بکات بەڵام نەیکرد و حیزب هەموو شتێکی تێکدا، بەتایبەت لە دوای ساڵی(١٩٩٢)ەوە بە پرسکردن بە دەوڵەتانی دراوسێ و دژەوە وە ناردنی کەسانی ناوخۆ بە خول و راهێنان و... دواتر هێناناوەیان بۆئەوەی لەو بوارانەدا کە پێویستن بە کەرتەکانی حکومەت بەکاربهێنرن وەک پسپۆر. بەڵام دروستکردنی شۆڕشی ناوخۆ لەناوان هەردوو حیزبدا، ئەوەندەی تر دڵخۆکەی ئاڵۆز کرد و قەیرانەکەی قووڵتر کردەوە، کە ئەو کاتە ئاگایی ئەوەشیان نەبوو کە نەوت و سامانی سروشتی و گاز و چەندین سەرچاوەی بەنرخی تر لەژێر زەویدا هەیە دەکرێ سودیان لەوەربگیرێ و بە بواری گشتی بەکاربهێنرێت. بەڵام ئەمان واتە هەردوو حیزب بەرژەوەندی حیزبییان خستبووە پێش بەرژەوەندی میللەتەوە، هەموو شتێکیان دەکرد لەپێناو مانەوەی خۆیان بە هەرزانکردنی سامانی سروشتی کوردستان بە جیهانی دەرەوە، بۆئەوەی بیر لەوە بکەنەوە کە گرەنتی نیە ئەم سامانە سروشتییە تا سەر بمێنێ، بۆئەوەی فیکر لە نەوەی ئایندە بکەنەوە کە ئەوانیش ببێ ئەمن و مافی ژیانیان هەیە.
هەردوو حیزب دوای چەندین شەڕی نەگریس لەنێوان یەکتردا و شەهیدبوونی چەندین ئینسانی باش لە نەوان هەردولادا، لە ئەنجامدا ناچار وتنی واشنتن چەکی بە هەردوولایان دادا و ئاشتبوونەوەی گشتییان ڕاگەیاند. بەڵام دواتر دوو حکومەت هەبوو ئەوش کێشەی ئیداری و بەڕێوەبردنی ئیشوکاری هاوڵاتیانی زیاتر قورستر کرد، واتە هەریەک لای خۆیەوە خەی خەجێی خەی ڕاگەیاند و بوونە خاوەنی ئابوری و سیادەی ئیداریی خۆیان. پاشان ئەم حکومەتە دەیتوانی بەو ناهەمواریشەوە کە هەبوو لەو سەردەمەدا، ژیانی ئابوری خەڵک باشتر بکات و بژێوی ژیانیان بەو سامانە سروشتییەی کە لەژێر زەویدا هەیە بکاریبهێنێت لە خۆشگوزەرانی خەڵکەکەیدا.
حکومەتی هەرێمی کوردستان دەیتوانی بەڵکەوتن لەگەڵ بەغداددا

کۆشکانی نەوانیان تائادیەک چارەسەر بکەن و نەگەنە بنبەست، بەتایبەت لە مەسەلەی ئابوری و سامانی سروشتی ژێر زەویدا کە بریتیە لە نەوت و گاز و پێکهاتەکانی تر... بەڵام کۆشەی پارە و سامان لەنەوان هەردولادا دەخەکەی بەرەو سەختتر برد و دوای ئەوەی هەرەمی ئامادە نەبوو نەوتەکەی رادەستی بەغداد بکات، بەغدادیش بڕە بودجەی هەرەمی لە ساڵی (٢٠١٤) بڕی ئیتر زیانی خەڵک لە باشور کەوتە ناخۆشیەکەوە کە نیومووچە دەدراو لەو نیوەیش چواریان دەبڕی لە کەی دوازدە مانگەکە. پاشان هاتنی شەڕی داعش ئەوەندەی تر دەخەکەی ئاڵۆزتر کرد و خەڵک تەنها بیر لە سەلامەتی و خەپارەزی زیانی خەی دەکردەوە. کە ئەو قەیرانە ئابوریە دروستبوو حکومەت موچەی دوازدە مانگەکەی پێنەئەدرا ڕۆگەی (پاشکەوت) ی گرتەبەر لە بەرامبەر فەرمانبەراندا، ئەوەش غەدرێکی گەورە بوو لە کارمەندانی هەرەمی کوردستان کرا لە لایەن حکومەتەکەی خۆیەوە. کە لە سەرەتادا بڕئەوەی بیربکاتەوە لەوەی کە سامانی سروشتی ژێر زەوی تەنها موڵکی ئەم نەوەیەی ئێستا نییە بەڵکو نەوەکانی داهاتووترە، ئەبە بیرلەوەبکەینەوە تەنها پشت بە سامانی ژێر زەوی نەبەستین بەڵکو ڕۆگەچارەی تری ئابوری بدۆزینەوە بڕئەوەی بتوانین ئابوریەکی بەهێز بونیاد بنێین، ئەمەش بەوە دەبە کە سیاسەت لە خزمەت ئابوریدا بە نەک بە پێچەوانەوە. واتە حکومەت بیرلەوە بکاتەوە کەرتی تایبەت فراوانتر بکات و دەستی کار بە خەڵکی فەراهەم بکات نەک ئەوەی هەموو بکات بە فەرمانبەر و شوێنێک یان فەرمانگەیەک پەویستی بە دە فەرمانبەر حکومەت بیست فەرمانبەری بە دامەزرێنێت ئەمەش دەبەتە هەکاری گەندەڵی و پاشاگەردانی لە ئیدارەدانی حکومەتدا و بیرکراسیەت دەبەتە فەرمانڕەوا.

ئەمانە بە ئەگەم: بڕئەوەی بزانین ئەمانە شتی زۆر سەرەتایین جا بگات بەوەی کە حکومەتی هەرەمی کوردستان بتوانێ سامانی سروشتی ژێر زەوی دەربهێنێ لە پێناو میللەتەکەیدا بەکاریبهێت و سودی هەبێت بە خەڵکی. ئەوەش کارێکی فرەمەحاڵ و ئێستەم لە ساڵێکدا بەرمیلێک نەوتی پێ دابین ناکرێ بە میللەتەکەی جا بگات بەوەی کە بتوانێ نەوت و سامانی سروشتی گاز و پێکهاتەکانی تری ژێرزەوی کە زۆرە و ئەکرێ سودی گشتیەکەی لە پێناو بەرژەوەندی گشتی هاوڵاتیاندا بەکاربهێنرێت. بەڵام بەداخەوە لە دوایی (٣٠) ساڵ هەشتا تروسکایەک بەدیناکەین کە کرابێت لە بواری سامانی سروشتی ژێرزەویدا.

یەکێکی تر لەو کێشانەی کە حکومەتی عێراق ڕووبەرووی حکومەتی هەرەمی کوردستانی کردەوە، گرێبەستکردنی ئابوری بوو لەگەڵ تورکیادا بە ماوەی (٥٠) ساڵ ئەمەش گومانی تێدانیە کە حکومەتی

عێراق لەم دەسیە ئابوریدا لەسەر حەق بوو، چەن دەبە هەرەم بگەڕانەوە بە ناوەند بەیاری گرێبەستکردن بدات لەگەڵ حکومەتی تورکیادا لە ئابوریدا، لە کاتێکدا کەس ناوەڕۆکی ئەو گرێبەستە ئابوریە نازانێت جگە لە چەند کەسێکی کەم، ئەمش گومانی لای بەرپرسانی عێراق دروستکردوە نازانن ئەو هەموو سامانە سروشتیە لە نەوت و گاز پارەکەی بە کوێ ئەڕوات؟ کە بە نرخێک دەفروشرێ بە تورکیا کە زۆر زۆر کەمترە لە نرخی بازاڕی جیهانی.
بۆئەوەی ئاوەڕی زیاتر بدەینەوە لە سامانی سروشتی وەک نەوت و گاز و ئەوانی تر… بە نمونە وەرئەگرین و شتێکی سەرەتایی کە لە توانایی ئەمدا بێت باسی ئەکەین:
مەبەست لە سامانی سروشتی هەموو ئەو کانزا شل و رەقانەیە کە لە ژێر زەوی ناوچەکانی کوردستاندایە و بەتایبەت ناوچەی ئیدارەی سلێمانی زەرترین سامانی سروشتی ژێرزەوی ئەکەوێتە ئەم ناوچەی ئیدارەی سلێمانیەوە کە نزیکە بە وەاتی ئەرانەوە.
مەبەست لە سامانی سروشتی بەتایبەتی نەوت و گاز وەهەریەک لەم دوو سەرچاوەیە ماهیەت و گرنگیەکی کاریگەری هەیە لەسەر جوڵەی ئابوری و بازرگانی و پیشەسازی نەوان وەاتان. کە جوڵە و بەرهەمهێنان گەشە ئەکات، وەبەرهێنان و سەرمایەگوزاری لە کەرتەکانی تردا زیادی پێشنگ ئەبینن و دەتوانرێ پاشکەوتیش بکرێ بەهەی ئەوەی سامانی سروشتی بەتایبەت نەوت و گاز بباشی لە لایەن دەوڵەتەوە کەڵکی لەوەریگراوە. بە نمونە ئێران هەموو گازەکەی زەربباشی بکارهێناوە و کەڵکی لەوەرگرتوە بۆ ئام حکومەتی عێراق و هەرەم خۆشیان نازانن چی ئەکەن بەم سەروەتە نیشتیمانیە یە وزە و گرنگە بە بەلاش بە وەاتانی دەرەوەی هەرزانفرۆش و هەراج ئەکەن.
بەم پێیە سامانی سروشتی لەووی سەقامگیری جیهانییەوە لەووی ململانێی هێزەکانەوە وە مسۆگەرگردنی گەشەی ئابوریەوە، ئەی خەی هەیە لە سەقامگیری ئاسایشی ئابوری هەر دەوڵەتێکدا، لەووی جیۆپۆلەتیک و جیۆئیکۆنمیکیشەوە پگەی بەرچاو و دیاری خەی هەیە.
هەر دەوڵەتێک وزەی هەبە، توانایی هەیە لە کەتاییدا دەبێتە خاوەنی هێزی ئابوری و سەربازی لەگەڵ ئەو هێزانەی تر کە سەقامگیری وەات پێکدەهێنن. سامانی سروشتی وەک هێزی نەرم دەتوانرێ لە بەرامبەر داگیرگاری وەاتانی تردا بکاربهێنرێ و ببێتە مایەی ئەمن و ئاسایش بۆ وەات.
دەبە پرسیارەک بکەین کاریگەریەکانی سامانی سروشتی (نەوت و گاز و…) لەسەر داهاتووی حکومەتی هەرەمی کوردستان لەووی سیاسی و ئابوریەوە چیە؟ ئەم سامانە بۆ حکومەت ئەمنە یان نا ئەو هەیمنە و دەسەاتەی نامنێت. گومان لەوەدانیە وەامەکەی ئەوەیە

دەکرێ لە سەردەمەکدا ئەم سامانە سروشتییە کەمبێتووە یان کۆتایی بێ، وە حکومەت دەبێ پلانی (ستراتیژی قۆن)ی هەبێ لە بەرامبەر سامانی سروشتی لەکاتی بحران و قەیرانی ئابووری کە رووبەرووی ئەبێتەوە. وە بتوانێ چێن پێش بەو قەیرانە ئابوورییە بگرێ لەسەر پێی خۆی بوەستێ وە بەرهەمی ناوخۆی لە کەرتەکاندا پەرە و گەشە پێبدات و پشت بە بەرهەمی دەرەوە کەمتر ببەستێ، ئەمەش وادەکات خەڵک بتوانن لە ئایێندا بەو بەردەستە کەمەی هەیانە لە ڕووی ئابوورییەوە خەیان بژێنن و سامانی سروشتیش لە کاتی تەنگانە و قەیرانی دژخایەندا کەمکی لەوەرگرن.
حکومەتی هەرێمی کوردستان خاوەنی سامانی سروشتی زۆرە وە ڕێژەی ئاوەی ئێستا لەو سامانە هەیە بەڕێژەی (٧٥%) دەکەوێتە ناوچەی سلێمانییەوە، بەڵام چەندە ئەم ڕێژە سامانە سروشتییە زۆرە لەم ناوچەیەدا هەیە، بەگوێرەی خۆی خزمەتگوزاری لە لایەن حکومەتەوە پشکەش ناکرێ، واتە جۆرێک لە سزا لە بەرامبەردا پێیەو دەکرێ کە دەکرێ بە سزای (ناعەدالەتی ئابووریی/ جوگرافی) ناوی ببەین.
چەند ساڵێک لەمەوپێش لە پارێزگای سلێمانی- شارچکەی چەمچەماڵ کانیاوێک لە وەرزی بەهاردا تەقی و ئاوێکی زۆری لەوەهەڵقوڵا، خەڵک وایانزانی ئەم ئاوە و لەم گەرمسێرەدا هەڵقوڵاوە بە کاری کستوکاڵ و ئاودێری باشە، بەڵام دواتر ئاوەکە ئاوەندە زۆربوو کە لەگەڵ ئاوەکەدا گەی ئاگریشی لەوێڕاتەدەر، دواتر لێژنەی پسپۆڕی دەرەوە هاتن سەیریان وتیان ئەمە گازە و زۆریش بەناوبانگە گازەکەی، بەڵام بەداخەوە چونکە حکومەت پلانی ستراتیژی نییە تاوەکو ئێستا ئەو گازە هەروا لەو ناوچەیە وەک گەماوی لێهاتوە و هیچی تر سودی لێنابینرێت.
شتێکی تر هەیە لە لایەن حکومەتەوە دەرهەق بە سنووری سلێمانی و ئیدارەی گەرمیان پێیەو دەکرێ کە زۆربەی سامانی سروشتی هەرێم دەکەوێتە ئەم ناوچەیەوە، بەڵام ئاوەی حکومەت پێیەوی ئەکات بەرامبەر ئەم ناوچەیە بریتییە لە (ناعەدالەتی ئابووری/ جوگرافی) کە لە خوارەوە ئاماژەی پێدەین:
ناعەدالەتی ئابووری/ جوگرافی
وەک دەزانین هەرێمی کوردستان خاوەنی سامانێکی سروشتی دەوڵەمەند و بەپیتە هەوڵێک هەیە بۆ ئاوەی ناوچەیەک زیاتر ئاوەدان بکرێتەوە و ناوچەیەکی تر کەمتر و ئاوان بکرێتەوە و خزمەتگوزاری کەمتری پێبگات ئەمەش شکستی سیاسەتی ئابوورییە پێش هەر شتێک بۆچاوی حیزبی سەیری هاونیشتیمانیانی وڵاتەکەی خۆی ئەکات.
١- ناعەدالەتی ئابووری: ئاوایە کە حکومەت گرنگی و بایەخ بە

ناوچەیەک بدات و ناوچەیەکی تر فەرامۆش بکات لەسەر حسابی ناوچەکەی تر، لە ڕووی خزمەتگوزاری و ئاوەدانکردنەوە. یان گرنگیدان بە ناوچەیەک لەسەر حسابی ناوچەیەکی تر، سەرەڕای ئەوەی ئەو شارەی کە پشتگوێ دەخرێ خاوەنی زەرترین سامانی سروشتی و وزەیە، بەڵام وەک ئەو شارانەی تر خزمەت ناکرێ لەڕووی ئابوورییەوە. ئەمەش شێوازێک لە ناعەدالەتی ئابوورییە کە حکومەت پەنای بۆ ئەبات کە دەکرێ بە "ناعەدالەتی ئابووری" ناوزەدی بکەین.

٢- ناعەدالەتی جوگرافی: ئەمەش ئەکرێ کە تەواوکەری ناعەدالەتی ئابووری بێت کە حکومەتی هەرێم لە هەولێر لە بەرامبەر خەڵکی سلێمانی و ئیدارەی گەرمیاندا پەیڕەوی دەکات. ئەو دەزگایانەی کە بریتیین لە دەزگای ئامار و سەرمایەگوزاری و وەبەرهێنان، لە هەولێر لەڕووگەی ئەو ئامارانەوە ئاماری ورد و دەقیق ناخاتە بەردەست بۆئەوەی بە شەفافی ئامارکان بزانرێت و کاری لەسەر بکرێت. ئەمەش وادەکات ناوچەکانی سلێمانی و گەرمیان لەڕووی خزمەتگوزاری و کەی جومگەکانی گشتی ژیانی هاونیشتیمانیانەوە لەژێر ئاستی هەولێر و دهۆک لەدواوەبێ و وەک ئەوان خزمەت نەکرابێ، ئەمەش ناعەدالەتییەکی سەرتاپا ناحەق و جوگرافییە کە دەرهەق بە خەڵکی ئەم دەڤەرە دەکرێت.

بۆتایبەت ناعەدالەتی ئابووری و جوگرافی جیاوازییەکی دروستکردوە لەنەو خەڵکی سادە و دەوڵەمەندا، واتە جیاوازییە چینایەتییەکە زۆر ناحەق و لەبەرچاوە کە چینی ناوەند نەماوە ئەوەی هەیە دەوڵەمەندکی لەڕادەبەدەرە و بژێوی لە ئاستی زۆر راقیدا ژیان بەسەر دەبات و ئەوی تر لە خەڵکی هەژارە کە ژیانکی مەرگەسات و پەوکێنەر بەسەر دەبات.

حکومەتی هەرێم ئەتوانرێ ئەم ناعەدالەتییە ئابووری و جوگرافییە کەمتر بکاتەوە ئەویش لەڕووگەی شێکردنەوەی دەستکاتکانی لە مەرکەزەوە بە لامەرکەزیەت، واتە هەر شارێک خەی خەی بەڕێوەبەرە و لامەرکەزیەتی ئیداری خەی جێبجێ بکات. ئەمەش کار ئاسانیەکە بە حکومەت، و حکومەتی ئیداری ئەو ناوچەیە بەو بودجەیەی هەیەتی ناوچەی خەی خەیەتی دەتوانێ بەڕێوەببات. باشتر و خەمخۆرانەتر ، بارەکی خەشگوزەرانتر بە خەڵکەکەی دابینبکات. و قورسی و ئەرکەکی زەحمەتیش لەسەرشانی حکومەت کەمتر بکاتەوە.

دەرئەنجام:

بۆئەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان بتوانێ لانی کەم خەڵک ئاشتبکاتەوە لەو ئەو بوجە زەبەلاح و ناپەویستەی کە لە شتی بکەڵدا سەرفی ئەکەن، ڕاگرتنی بوجە واتە خەرجییەکان کەمبکرێتەوە و داهات زیاد بکرێت. وە ئەو لەشکرە لە مووچەخۆر کە زەربەی بندیوارێ و

حساب و کتابی لەگەڵدا بکرێ و خەڵکی شیاو لە شوێنیان دابنرێ کە هەندێکیان وەهمین و بوونیان نییە. وە کەرتی تایبەت بەهێز بکرێ و هانای خەڵک بدرێ کاری تێدا بکات بەهاوکاری حکومەت. وە کەرتی پیشەسازی لە شارەکان و کشتوکاڵ لە لادێیەکاندا زیندوو بکرێتەوە، بۆی وا لەخەڵک بکەن کە کەچ نەکەن بۆ شارەکان و لادێکان چێ بکرێت، بۆیە دایناوە حکومەتی هەرێم ئۆپۆزیسیۆنێکی پاپشتی گوندەکان بکات و کەرتی کشتوکاڵ و ئاو بوارانی تر کە ئابووری حکومەتی هەرێم رادەگرن و بەهێزی دەکەنەوە پاپشتیان بێت. کە پێوست لە لادێکاندا زیندوو بکرێتەوە حکومەت بە پێدانی کرێستەی پێویست ژیانەوە لە لادێکانەوە بۆ شارەکان دەستپێبکاتەوە.

نووسینی: دانا حمید

سەرچاوە:

١- حکومەت و سامانی سروشتی لە هەرێمی کوردستان، نووسینی: د: سەردار عزیز، لبنان، ٢٠١٣.
٢- ناعەدالەتی جوگرافی، نووسینی: بەیار عومەر عبدالله، سلێمانی، ٢٠١٦.

دەربارەی دەخێ کرێکاران … نووسینی: دانا حمید

بۆ کرێکاران؟ ڕەنگە کرێکار و کرێکاران لەسەرتاسەری دونیا، سیاسەت و ئەدەبیاتی هەموو گەلێکدا شوێن و پێگەی خۆی هەیە. وە ئەم چینە واتە کرێکاران، دەبێ هەر لە دەخێ کارکردنداببن یان نا، یان پرسیارەکە بەشێوەیەکی تر بکەین: دەکرێ وەزعی ژیان و گوزەرانی کرێکاران لە جیهاندا باشتر بکرێ. وە یان کرێکاران بارودۆخێکی ئاڵۆز جیهانییان هەیە، ئاوڕی لەم "یاداشت-نوسین" نەدا ئاوەمان لێداوەتەوە، ئایە: ئایا و بۆچارەسەرنەکراویان کرێکاران بۆ شوێنێکی تر کە کەچ دەکەن بۆ کارکردن و بژێوی ژیانیان، بەڵام کە هەوەکانە نیشتیمان و مانفای دووەم، وەک غەریبە و بێگانە سەیر دەکرێن.....

بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن ... .

